The background of the entire page is a photograph of the interior of St. Peter's Basilica. In the foreground on the left, there are two large, detailed sculptures of cherubs (putti) looking towards the right. The rest of the image shows the vast, ornate interior of the church, with its high vaulted ceiling, numerous columns, and a highly decorated altar area in the distance. Latin inscriptions are visible on the walls and ceiling, such as "ORVM TV TS P" and "MVNDO REFVIG".

Назаренко Н.В., Гармаш Л.В.,
Чен Н.В., Макаренко Г.М.,
Міловідова О.В., Міщенко Н.І.,
Ніколаснко О.О.

Художня культура

9 клас

ББК 71я72
УДК 316.722 (075.3)
Х98

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України № 56 від 02.02.2009 р.)

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Відповідальні за підготовку до видання:

Корнілова О. В., головний спеціаліст МОН України
Гайдамака О. В., методист вищої категорії Інституту інноваційних технологій і змісту освіти

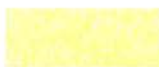
Рецензенти:

Запісочний О. Я., учитель ЗОШ № 1 I-III ступенів Кіровоградської міської ради;
Лисюк Л. Р., учитель ЗОШ № 22 I-III ступенів, м. Тернопіль;
Гловацький С. В., методист Черкаського ОІПОІП;
Вахніна Л. К., завідувач відділу мистецтва та народної творчості зарубіжних країн
Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського,
провідний науковий співробітник, кандидат філологічних наук;
Миропольська Н. Є., завідувач лабораторії естетичного виховання Інституту проблем
виховання АПН України, доктор педагогічних наук, професор.

Умовні позначення

?

— відповідаємо на запитання

— додатковий матеріал

**ТВОРЧА
МАЙСТЕРНЯ**

— виконуємо у вільний час

Назаренко Н. В., Гармаш Л. В., Чен Н. В., Макаренко Г. М., Міло-
відова О. В., Міщенко Н. І., Ніколаєнко О. О.
Х98 Художня культура: Підручн. для 9 кл. загальноосвіт.
навч. закл. — Харків: Оберіг, 2009. — 256 с., іл.

ISBN 978-966-8689-14-7

ББК 71я72
УДК 316.722 (075.3)

ISBN 978-966-8689-14-7

© Видавництво «Оберіг», 2009

Державний Гімн України

Музика М. Вербицького

Вірші П. Чубинського

Урочисто

f

Ще не вмер - ла У - кра - ї - ни і сла - ва, і во - ля,

ще нам, брат - тя мо - ло - ді - ї, у - сміх - неть - ся до - ля.

Зги - нуть на - ші во - рі - жень - ки, як ро - са на сон - ці.

За - па - ну - єм і ми, брат - тя, у сво - їй сто - рон - ці,

Ду - шу й ті - ло ми по - ло - жим за на - шу сво - бо - ду

і по - ка - жем, що ми, брат - тя, ко - заць - ко - го ро - ду. // ро - ду.

Ще не вмерла України і слава, і воля.

Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.

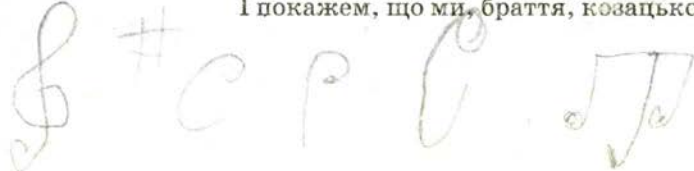
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.

Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,

І покажем, що ми, браття, козацького роду!

Розділ I

МИСТЕЦТВО В ПРОСТОРІ КУЛЬТУРИ

*Мистецтво — це складова частина
духовної культури людства.
М. Каган, філософ*

Тема 1

ВИДИ І МОВА МИСТЕЦТВА

Поміркуємо разом, яке визначення можна надати поняттям «культура», «художня культура» і «мистецтво». Що спільного між цими поняттями?

Поняття «культура» нерозривно пов'язане з усіма видами діяльності людини — політичним, економічним, правовим, релігійним, етичним, художнім тощо. Воно включає в себе настільки широке коло значень і смислів, що стало неможливим створити єдине визначення цього поняття, яке б повністю могло розкрити його зміст. Тому в науковій літературі склалося безліч визначень культури, які доповнюють та уточнюють одне одного.

У широкому сенсі культура (з латинської — обробка, виховання, освіта, розвиток, вшанування тощо) — це сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством за весь час його існування.

Художня культура — це частина загальнолюдської культури, яка стосується передусім художніх цінностей. Її можна вважати одним із компонентів духовного життя суспільства.

Центральною ланкою художньої культури є *мистецтво*.

Особливість мистецтва, його відмінність від усіх інших видів людської діяльності полягає в тому, що воно відображає дійсність у формі художніх образів. Мистецтво збагачує людину знаннями про світ, дає можливість співпереживати і відчувати естетичну насолоду.

? У чому полягає особливість образного відображення світу?

Художній образ — це специфічна для мистецтва форма освоєння, тлумачення і перетворення дійсності, яка здійснює естетичний і виховний вплив на людину.

Художнім образом є як твір у цілому (наприклад, музична композиція, роман, картина, кінофільм, вистава), так і окремі елементи твору мистецтва. Він концентрує в собі духовну енергію певної культурно-історичної епохи і людини, яка його створила.

- ? Розгляньте кадр із кінофільму «Жанна д'Арк». Які засоби художньої виразності використовуються у кіномистецтві?

Мистецтво постійно розвивається і реалізується у різних видах і жанрах, стилях і напрямках. Воно звертається не тільки до сьогодення, але і до минулого, і до майбутнього.

- ? Які види мистецтва ви знаєте? Які характерні риси має кожен з них?

Кадр з кінофільму «Жанна д'Арк».
Франція, 1999 р.,
реж. Л. Бессон

Поділ мистецтва на види пов'язаний із особливостями людського сприйняття світу. Види мистецтва, твори яких можна побачити, називаються *візуальними*. Це архітектура, живопис, графіка, декоративно-ужиткове мистецтво, скульптура і художня фотографія.

Театр, естрадне та кіномистецтво, цирк, телебачення належать до *синтетичних* видів мистецтва. Твори цих видів мистецтва сприймаються декількома органами чуттів людини одночасно.

Найабстрактніше з усіх мистецтв — музика, яка сприймається за допомогою слуху.

Кожен вид мистецтва має свою художньо-образну мову залежно від змісту, тематики і призначення художнього твору і матеріалу, який використовує митець у процесі творчості. Художній образ може бути втілений у глині, фарбі, камені, звуці, слові тощо.

- ? Поміркуйте, які риси є спільними для різних видів мистецтва.

Різні види мистецтва мають деякі спільні риси, наприклад, архітектура зі скульптурою, музикою, декоративно-ужитковим мистецтвом; скульптура — із живописом і хореографією тощо.

Архітектура. Зі *скульптурою* архітектуру зближує об'ємність (тривимірність), але при цьому об'ємність архітектури складніша, адже вона включає зовнішній і внутрішній простір. Якщо в живопису колір виступає як визначальний фактор, то в архітектурі — як побічний, додатковий.

Один із видів скульптури — монументально-декоративний — тісно пов'язаний з архітектурою, тому що він часто залежить від окремої стіни, фронтона або фризу, для яких призначений. Інколи скульптура виконує функцію опорних елементів архітектури, наприклад, горизонтальне перекриття одного з храмів давньогрецького Парфенону — Ерехтейону спирається на каріатиди (підпори у вигляді жіночих фігур).

Интер'єр собору Св. Петра.
Ватікан, Рим, Італія

Каріатиди Ерехтейону.
Акрополь, Афіни, Греція

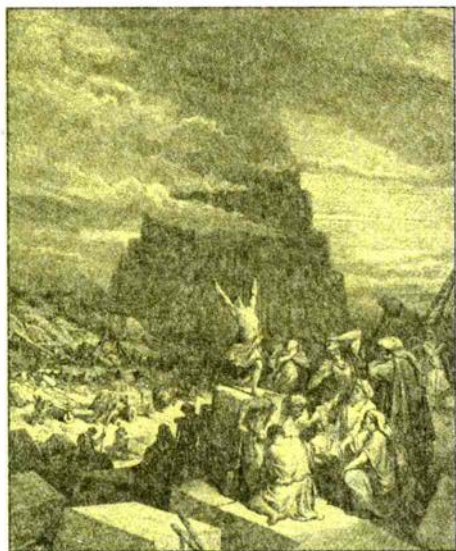
Один із видів живопису — монументально-декоративний — не може існувати без архітектури. Мозаїчні зображення найчастіше прикрашають підлогу або стіни споруди, зовні чи всередині. Фрески розташовуються тільки всередині приміщення на стінах або стелі, тому що вони легко піддаються згубному впливу негоди. Вітражами прикрашають вікна та інші отвори в стіні, через які до приміщення потрапляє світло.

? Поміркуйте, які риси є спільними для музики та архітектури.

Архітектуру часто називають застиглою *музикою*. Їх зближує використання спільних принципів симетрії та асиметрії, принципів ритмічної організації. Необхідність поступового огляду споруди свідчить про спорідненість архітектури, яка є просторовим мистецтвом, і часових видів мистецтва (*музики та літератури*).

Графіка складає основу усіх видів образотворчого мистецтва. Малюнок є початковим етапом роботи живописця, скульптора, архітектора.

Графічні твори часто існують у тісному зв'язку з іншими видами мистецтва. Так, ілюстрація в книжці завжди тісно пов'язана з літературним твором. Мистецтво художника-ілюстратора полягає в умінні проникнутися духом твору, зрозуміти його зміст і в той же час не обмежуватися примітивним коментарем до нього. Два різних мистецьких світи — література та графіка — збагачують і доповнюють один одного. У наш час для оформлення книжок, журналів, різних видів реклами тощо часто використовується новий вид графіки — *комп'ютерна графіка*.

Г. Доре. «Вавилонська вежа».
Ілюстрація до «Біблії»

Тутмес. «Портрет цариці Нефертіті».
Стародавній Єгипет

Живопис. Аналогічну графічним творам роль виконують й зразки живопису. Твори *художньої літератури* сприймаються краще, коли мають чудові кольорові ілюстрації — портрети персонажів, пейзажі чи репродукції картин історичного, батального або побутового жанру. Риси живопису присутні і в *художній фотографії*.

Скульптура. Її можливості, порівняно з живописом, є обмеженими. Хоча існують приклади, коли у скульптурі використовувався колір і вона набувала зовсім іншого вигляду. Так, різні народи розмальовували свої статуї, зокрема дерев'яні. Різнобарвною була і готична скульптура. В епоху бароко використовували різні за кольором матеріали — білий і темний мармур, червоний і сірий граніт, чорний і зелений базальт тощо. Українська народна дерев'яна скульптура майже завжди була кольоровою.

Пластичність скульптури має спільні риси з *хореографічним мистецтвом*, у якому важливу роль грає пластика як окремих поз і жестів, так і їх поєднання в єдине ціле.

? Які риси поєднують музику з іншими видами мистецтва?

Музика — вид мистецтва, художні образи якого створюються завдяки звукам. Особливі властивості музичних звуків визначаються їхньою інтонаційною природою. Першим музичним інструментом був голос. Основою художнього образу в музиці є ритм і мелодія.

У музиці нерідко зустрічаються і «портрети» різних людей, і «картини» або «сцени» з життя різних верств суспільства тієї чи іншої країни й епохи. Зображальність музичного мистецтва в своїй основі дає

І. Гаугенігль. «Скерцандо»

здатність людині зіставляти слухові та зорові уявлення: спокійний і плавний рух мелодії поєднується з ніжним і лагідним образом, а енергійний рух асоціюється з відвагою та силою. Подібно до живопису, музика має свій колорит, наприклад, темброве забарвлення різних інструментів, які композитори використовують для створення «образів» природи: місячного сяйва (К. Дебюссі), гри води (Ф. Ліст) або літнього вечора (І. Шамо). Цілу низку музичних портретів створив французький композитор Ф. Куперен, відомими є «Картинки з виставки» М. Мусоргського, «Картини російських живописців» І. Шамо та багато інших музичних замальовок.

Музика є невід'ємною складовою *театрального* спектаклю та твору *кінематографічного* мистецтва.

Музиканти і музикування стали темою для багатьох творів *образотворчого мистецтва*. На античних вазах і рельєфах можна побачити зображення музик, які грають на флейтах і лірах. В епоху Середньовіччя художники полюбили писати ангелів, які співають або грають на духових і струнних інструментах. Пізніше на картинах з'явилися цілі сценки із зображенням музичних концертів. Митці також зверталися до теми музики і зображували як музичні інструменти, так і портрети видатних композиторів і виконавців — Ф. Шопена (художник Е. Делакруа), М. Мусоргського (художник І. Рєпін) тощо.

? Пригадайте твори живопису, на яких зображено музикантів?

А. ван Вейдевельдт. «Танець із шарфами»

❓ Як у хореографії відображається специфіка художньо-образної мови різних видів мистецтва?

Система виразних засобів **хореографічного мистецтва** заснована на поетично-узагальненому трактуванні образу людини, на пластичному розкритті її емоцій, думок і переживань. Саме слово «хореографія» складається з двох частин: «хорео» — танець і «графо» — пишу. Особлива пластика рухів поріднює хореографію з *графікою* і *скульптурою*.

Танець — це художньо організований жест. Протягом усієї історії хореографічного мистецтва у ньому відтворювалися пози і жести, які часто були запозичені у скульптури, але в скульптурі пластика людського тіла відтворюється нерухомо, а в балеті — динамічно. Яскравим прикладом спорідненості скульптури і танцю є хореографічні мініатюри, створені за мотивами скульптур О. Родена «Поцілунок», «Вічна весна».

Особливості хореографічної композиції зазвичай визначаються характером музики. Поступово роль музики в класичному танці ставала вагомішою, і хореографи звернулися до інсценування інструментальних творів: балетів «Шопеніана» на музику Ф. Шопена і «Болеро» на музику М. Равеля. Для кожного танцю створювалися відповідні костюми та декорації, тобто задіялися можливості *декоративно-ужиткового мистецтва* та *декораційного живопису*.

Сцена з вистави «Наталка-Полтавка» за п'єсою І. Котляревського.
Національний академічний драматичний театр ім. Івана Франка

Театральне мистецтво об'єднує різні види мистецтв — *музику, літературу, живопис, декоративно-ужиткове мистецтво, хореографію* тощо. Всесвітньо відомий режисер К. Станіславський відзначав, що «літературний твір драматурга, п'єса, хоча і є закінченим твором поета, але не є закінченим театральним твором, поки він не отримає свого сценічного втілення артистами і своєї живої сценічної форми на сцені...». Мистецтвознавці вважають, що театральне мистецтво складається з трьох головних елементів: п'єса — актор — глядач, об'єднаних драматичною грою.

? Поміркуйте, які риси притаманні художньо-образній мові театального мистецтва.

Багато спільного у **театрального мистецтва** з **кінематографом**. Кіно також використовує художні засоби виразності практично всіх видів мистецтва. Сценарії багатьох фільмів створюються за мотивами відомих літературних творів. Часто один твір породжує у різних режисерів бажання втілити його у кінематографічних образах. Наприклад, на основі драм В. Шекспіра, романів О. Бальзака, Ф. Достоевського і Л. Толстого, М. Гоголя і М. Булгакова та інших митців створено велику кількість *кінострічок*. Вважається, що кіно — це література, яку можна побачити. Їх споріднює відтворення життя у часі, але словесні образи з'являються лише у нашій уяві, тоді як образи кінематографа виникають безпосередньо на екрані. Події в кінематографі можуть відбуватися будь-де і коли завгодно, вільно переміщуючись у часі та просторі. Пластичне зображення у кіно поєднується з рухом у часі.

? За якими ознаками ви об'єднали би види мистецтва у групи?

Кадр з кінофільму «Тарас Бульба».
Росія — Україна — Польща, 2009 р., реж. В. Бортко

Ученими, які вивчають історію мистецтва, було створено багато різних **класифікацій видів мистецтва**. Передусім, це запропонований німецьким філософом Г. Гегелем поділ усіх видів мистецтва на **прості**, або **односкладові** (архітектура, музика, література, живопис тощо) та **складні**, або **синтетичні**, які об'єднують у собі можливості двох або більшої кількості простих видів мистецтва (театр, хореографія, кінематограф тощо).

Класифікація видів мистецтва за способом існування

Прості, або односкладові		Складні, або синтетичні
Просторові	Часові	Просторово-часові
Архітектура Декоративно-ужиткове мистецтво Графіка Живопис Скульптура Художня фотографія	Музика Художня література	Сценічні (театр, хореографія, цирк, естрада) Екранні (кіно і телебачення)

Види мистецтва мають свій поділ на **жанри**. Наприклад, у живописі це портрет, пейзаж, батальний, побутовий, історичний жанри тощо. У музиці — симфонія, соната, кантата, пісня та інші. Жанри відрізняються один від одного особливостями змісту і форми художнього твору.

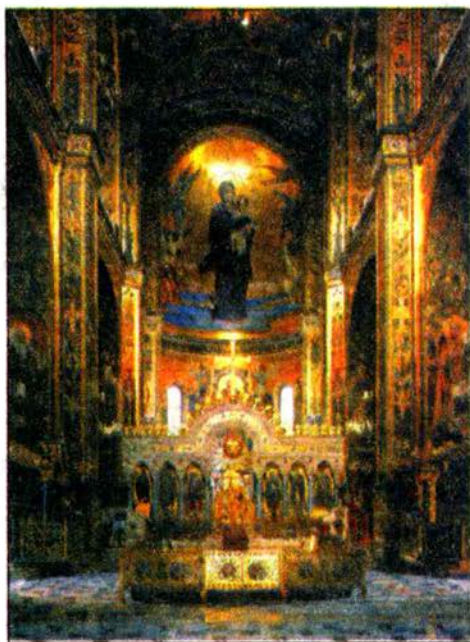
? Як, на вашу думку, внутрішній світ людини відображується у різних видах мистецтва? Яке місце посідає мистецтво у вашому житті?

Мистецтво в просторі культури

Таким чином, усі види мистецтва художньо організовують простір і час людського життя. Мистецтво не тільки створює модель дійсності, воно створює зразки для наслідування і втілює у формі художніх образів найважливіші для людини ідеали та цінності. Кожний вид мистецтва має свою систему засобів художньої виразності, яка розкриває внутрішній світ людини та оточення, у якому вона існує та з яким взаємодіє.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Поясніть ваше розуміння визначення мистецтва як способу духовно-практичного освоєння світу.
2. Назвіть усі відомі вам види мистецтва.
3. Які види мистецтва відносяться до простих, а які — до складних?
4. Які види мистецтва називають синтетичними? Чому? Яким чином відбувається у них синтез мистецтв?
5. Уважно розгляньте зображення «Богоматері з Немовлям на престолі» В. Васнецова. Яким чином художник поєднує живописний образ з архітектурним середовищем?

В. Васнецов.
«Богоматір з Немовлям на престолі».
Володимирський собор. Київ. Україна

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

1. Складіть перелік творів, що належать до різних видів мистецтва, які відіграли значну роль у вашому житті. Поясніть, як саме вони на вас вплинули.
2. Підберіть малюнки-символи або створіть самі емблеми до кожного виду мистецтва.
3. Створіть плакат на тему «Види мистецтва» у вигляді малюнків, схем, доповнених при необхідності підписами, поетичними фрагментами тощо.
Під час роботи дотримуйтесь такого плану:
 - обміркуйте тему плакату й дайте йому назву;
 - обговоріть та доберіть матеріали за темою;
 - продумайте їхню послідовність та розташування, враховуючи загальний задум;
 - підготуйте невелику доповідь щодо найцікавіших ілюстративних матеріалів.

4. Розгляньте зображення. Яка тема їх поєднує? Поміркуйте, до яких видів мистецтва вони належать, та розподіліть їх за способом існування.

Фрагмент картини Ф. Діксі
«Ромео і Джульєтта»

Скульптура О. Родена
«Ромео і Джульєтта»

Сцена з балету С. Прокоф'єва
«Ромео і Джульєтта»

Сцена з вистави за п'єсою В. Шекспіра
«Ромео і Джульєтта»

Кадр з кінофільму «Ромео і Джульєтта».
Англія — Італія, 1968 р.,
реж. Ф. Дзеффіреллі

Сцена з мюзіклу Ж. Пресгурвіка
«Ромео і Джульєтта»

Тема 2

ВІЗУАЛЬНІ МИСТЕЦТВА

До візуальних видів мистецтва належать архітектура, скульптура, графіка, живопис, декоративно-ужиткове мистецтво та художня фотографія.

Архітектура — кам'яна симфонія.

В. Гюго, французький письменник

Архітектура

Поміркуємо разом, чому архітектуру називають «матір'ю всіх видів мистецтва».

Архітектура (з грецької — будівничий) — мистецтво проектування і будівництва окремих споруд та їхніх ансамблів, парків і стадіонів, вулиць і площ, селищ та міст.

Стоунхендж. Великобританія

Піраміда Хеопса. Гіза, Єгипет

Архітектура — один із найдавніших видів мистецтва, який виражає світосприйняття народу в певну історичну епоху. Історія розвитку архітектури дуже цікава. Вона захоплює безліччю пам'яток, створених видатними архітекторами.

Цей вид мистецтва бере свій початок від первісних мегалітичних споруд, стародавніх єгипетських та мексиканських пірамід, печерних храмів Індії та Китаю, від античних акрополів і форумів, середньовічних храмів та фортець. Людство і досі захоплюється соборами, палацами і парковими ансамблями епохи Відродження, бароко та класицизму. Не залишається осторонь і новітня архітектура ХХІ століття. Особливості архітектури кожного історичного періоду визначалися певним призначенням та типами споруд, їх конструктивними рішеннями і матеріалами.

Акрополь. Афіни, Греція

Колізей. Рим, Італія

- ? Розгляньте зображені архітектурні об'єкти. Чим вони відрізняються? Яке враження вони справляють на ваші почуття і настрій?

Архітектурні споруди будь-якого населеного пункту мають своє призначення. Вони необхідні людям і використовуються для праці чи проживання, навчання або відпочинку тощо.

- ? Наведіть приклади архітектурних споруд, створених для відпочинку, у вашій місцевості.

Давньоримський зодчий Вітрувій, який написав трактат «Десять книг про архітектуру», сформулював три основні вимоги до архітектури — *доцільність, міцність та краса*.

- ? Як ви вважаєте, чому саме ці вимоги стали основними для архітектури?

Шедеври архітектурного мистецтва — це символи не тільки міст, а й країн. Увесь світ із захопленням милується Софійським собором та Києво-Печерською лаврою у Києві, оперними театрами у Львові та Одесі, Кремлем у Москві, Ейфелевою вежею у Парижі, стародавнім Акрополем в Афінах. Цей перелік можна продовжувати нескінченно.

Архітектура організовує простір людини. Розрізняють три основні види архітектури.

Архітектура об'ємних споруд — це житлові будинки, суспільні споруди (школи, театри, крамниці, стадіони тощо), промислові будівлі (заводи, фабрики, електростанції), культові споруди, фортеці тощо.

Мистецтво в просторі культури

Андріївська церква. Київ, Україна

Андріївська церква — одна з найчарівніших церков Києва. Вона побудована в 1754 році за проектом видатного архітектора Бартоломео Растреллі в стилі бароко. Існує цікава легенда, яка розповідає, що місце, де зараз протікає Дніпро, колись давно було морем. Коли святий Андрій прийшов до Києва і поставив на горі, де зараз стоїть Андріївська церква, хрест, то все море зійшло вниз. Але деяка частина його залишилась й сховалася під Андріївською горою. Коли пізніше тут побудували Андріївську церкву, то під престолом відкрилася криниця. В Андріївській церкві немає дзвонів, бо за легендою під час першого удару криниця може прокинутися й вода затопить не тільки Київ, але й все Лівобережжя.

Львівський оперний театр — один із найкрасивіших театрів Європи. Недарма його вважають архітектурною перлиною Львова. Збудований у 1901 році в стилі нео-ренесансу за проектом архітектора З. Горголевського, Великий театр у Львові порівнюють з Паризькою та Віденською оперою.

Львівський національний академічний театр опери і балету ім. С. Крушельницької. Україна

Ландшафтна архітектура — галузь архітектури, яка призначається для озеленення міст, проектування міських і приміських садів, парків тощо, де можна зустріти архітектуру малих форм — альтанки, місточки, фонтани.

Парк Версальського палацу.
Версаль, Франція

Паркове мистецтво зародилося у Китаї (Сучжоу), а пізніше, в епоху бароко, це мистецтво розквітло у Франції. Яскравим прикладом ландшафтної архітектури є парк Версальського палацу. Він містить велику кількість терас, клумб, газонів, оранжерей, басейнів, фонтанів, а також безліч скульптур, які є продовженням архітектури палацу.

В Україні однією з перлин паркового мистецтва вважають «Софіївку», яка була заснована в 1796 році польським магнатом Станіславом Потоцьким. Парк був названий так на честь його дружини Софії Вітг-Потоцької. Це місце приховує свої таємниці. За задумом архітектора Людвіга Метцеля «Софіївка» — це ілюстрації до окремих частин поем Гомера «Іліада» та «Одісея».

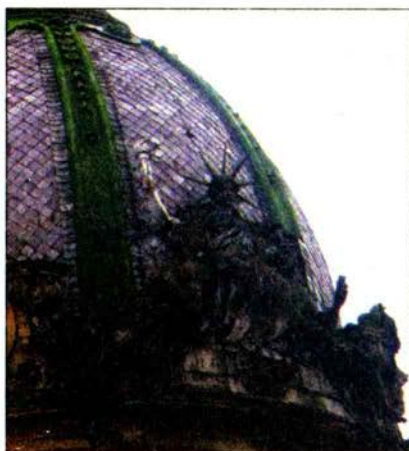

Парк «Софіївка». Умань, Україна

? Наведіть приклади ландшафтної архітектури. Які видатні пам'ятки цього виду мистецтва ви знаєте?

Третій вид архітектури — **містобудування**. Саме воно охоплює складний процес створення нових міст і селищ, реконструкцію старих. Велика відповідальність лягає на плечі містобудівника, який повинен обрати територію, спланувати розташування житлових, промислових та суспільних зон, обміркувати транспортні магістралі. Якщо питання стоїть про реконструкцію вже існуючого архітектурного ансамблю, важливо зберегти історичні пам'ятники архітектури. Це теж обов'язок містобудівника.

Мистецтво в просторі культури

Статуя Свободи на куполі музею етнографії.
Львів, Україна

У Львові знаходиться єдина у світі «сидяча» Статуя Свободи, що прикрашає купол музею етнографії. Вона входить до алегоричної скульптурної групи, яка символізує економічне процвітання. Фасад будівлі декоровано чисельними роботами зі скульптурної майстерні Л. Марконі.

Архітектура гармонійно поєднується зі скульптурою, живописом та іншими мистецтвами, адже недарма архітектуру називають «матір'ю всіх видів мистецтва».

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте основні види архітектури.
2. Які вимоги до архітектури висунув давньоримський зодчий Вітрувій?
3. Як ви розумієте вислів «Архітектура — кам'яна книга»?
4. Поміркуйте і підберіть власні приклади до кожного з видів архітектури.

Віндзорський замок. Велика Британія

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

1. Зробіть замальовки архітектурних споруд певного виду (за власним вибором).
2. Виконайте напівоб'ємну роботу в техніці паперопластики. Об'єднайте її разом з макетами, зробленими однокласниками, в колективну роботу «Місто моєї мрії».
3. Підготуйте імпровізовану екскурсію по пам'ятних місцях вашого селища, міста, краю. Зберіть інформацію про архітектурні споруди за планом:
 - історія створення споруди;
 - інформація про авторів;
 - до якої культурно-історичної епохи належить споруда;
 - причетність до виду архітектури;
 - художні засоби та прийоми створення архітектурного образу.

*Простота, правда та природність —
ось три великих принципи прекрасного
в усіх творах мистецтва.*

Х. В. Глюк, німецький композитор

Скульптура

Поміркуємо разом, чи можна за зовнішнім виглядом скульптури визначити час її створення.

Якщо живопис і графіка створюють лише ілюзію простору, об'єму на двомірній площині холста, паперу, стелі тощо, то скульптура дійсно об'ємна, тривимірна, пластична. Вона сприймається на дотик, має власні виражальні засоби: об'єм, характер руху, силует, ритм ліній та мас, пропорційність тощо.

Скульптура (з латинської — вирізаю, висікаю) — вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну форму й виконуються способом витісування, виливання, різьблення, ліплення тощо з твердих чи пластичних матеріалів (каменю, металу, дерева, глини та ін.).

? Які види скульптури вам відомі? Наведіть приклади.

По відношенню до тла види скульптури поділяють на круглу скульптуру та рельєф.

Кругла скульптура вільно розміщується у просторі, а рельєф розташовується на площині, яка «служе» їй тлом.

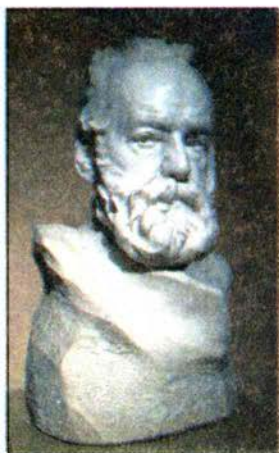
До творів **круглої скульптури** належать статуї (фігура на повний зріст), скульптурні групи (декілька фігур, що створюють єдину композицію), статуетки (фігура, що значно менша на зріст), торс (зображення тулуба людини), бюст (погрудне зображення людини) тощо.

? Які зразки круглої скульптури вам доводилось бачити? Яке враження на вас це справило?

А. Коррадіні. «Цнота». Неаполь, Італія

Мистецтво в просторі культури

О. Роден. Пам'ятник Віктору Гюго.
Москва, Росія

Франсуа Огюст Рене Роден (1840—1917) — видатний французький скульптор, який став одним з основоположників імпресіонізму в скульптурі. Більшість своїх творів Роден заповідав народу Франції. Зараз роботи майстра зберігаються в Парижі в музеї О. Родена та в музеї д'Орсе, а також в музеї О. Родена в Філадельфії у США та в музеях Росії. Його видатними роботами є: «Мислитель», «Іван Хреститель», «Поцілунок», пам'ятник Віктору Гюго та статуя Оноре де Бальзака. Роботі над «Воротами пекла» видатний скульптор присвятив останні 20 років життя, здобуваючи натхнення з «Божественної комедії» Данте, творів Ш. Бодлера та образів порталів готичних соборів.

Рельєф — скульптурне зображення на площині, яке частково виступає над нею. Він може бути досить різноманітним за своїм призначенням і розташуванням. Рельєф буває у вигляді фризу, плафону або фронтальної композиції.

- ? Пригадайте рельєфи, що прикрашають старовинні будівлі.
Які рельєфи створюють у наш час?
Яким особистостям чи подіям вони присвячені?

Рельєфи часто використовують при художньому оформленні стін будівель і постаментів пам'ятників. Видатний французький скульптор Е. Фальконе писав: «...У якому б місці не знаходився барельєф і якої випуклості він би не був, необхідно поєднувати його з архітектурою...».

Р. Кіттель. Рельєф. Одеса, Україна

- ? Як ви розумієте слова
видатного скульптора?

Як і живопис, скульптура за своїм змістом та функціями поділяється на види: монументально-декоративну, станкову та скульптуру малих форм.

Монументально-декоративна скульптура розрахована на певне архітектурно-просторове (для прикрашання фасадів будинків або внутрішнього простору) чи природне середовище (скульптура для парків, скверів, міські пам'ятники).

Скульптор М. Манізер, архітектор І. Лангбард.
Пам'ятник Т. Шевченку. Харків, Україна

? Назвіть витвори цього виду скульптури, що є у вашому краї.

В багатьох містах і країнах світу встановлено пам'ятники видатному українському художнику та поету Тарасу Григоровичу Шевченку. Одним із найкращих вважається багатофігурний монумент в місті Харкові, створений скульптором М. Манізером і архітектором І. Лангбардом у 1935 році. Для створення незабутніх образів скульптору позували актори харківського театру «Березіль» — Н. Ужвій, І. Мар'яненко та інші. Величний монумент органічно пов'язаний з навколишнім пейзажем саду імені Т. Шевченка та міським архітектурним ансамблем. Від пам'ятника радіально розходяться алеї, тому його можна побачити з різних місць саду.

Зовсім інший вигляд має **станкова скульптура**, яка носить більш особистий характер — це портрети, жанрові сцени, статуї тощо. Вона зустрічається у залах музеїв, в інтер'єрах приміщень тощо. Саме станкову скульптуру можна розглядати зблизька, оцінюючи всі деталі зображення, співвідношення окремих частин фігури та композиції в цілому, а також пропорціональність, від дотримання якої залежить загальна гармонія твору.

? Які світові шедеври станкової скульптури вам відомі? Які ваші особисті враження від цих творів? Чим вони викликані?

Дж. Берніні.
«Монсиньор
Франческо Барберіні».
Вашингтон, США

Скульптура малих форм — це досить широке коло творів, призначених для житлового інтер'єру. Цікаво, що до скульптури малих форм також належать монети, медалі, інтальї тощо.

О. Белікова. Скульптура малих форм.
Харків, Україна

Мистецтво в просторі культури

Дослідниця мистецтва Н. Дмитрієва помічає: «Не важко писати фарбами повітряні хмари чи пухнасте хутро і легке мереживо, а ось перетворити мармур у хмари чи хутро — це тріумф художника, для якого немає нічого неможливого».

? Уважно розгляньте зображення скульптури Ж. Гудона «Вольтер, який сидить у кріслі». Чи мала рацію дослідниця Н. Дмитрієва у своєму вислові?

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте скульптуру малих форм. Чим вона відрізняється від монументально-декоративної скульптури?
2. Розкажіть про пам'ятники, які знаходяться у вашій місцевості. До якого виду скульптури вони належать?
3. Подивіться на зображення станкових скульптур на сторінках цього підручника. Яке враження вони справляють на вас?
4. Які скульптори вам відомі? Назвіть їх роботи.

Ж. Гудон. «Вольтер, який сидить у кріслі»

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

1. Спробуйте створити скульптуру, присвячену будь-якій видатній події.
2. Створіть скульптуру малих форм (ліплення, паперопластика) або зразок народної іграшки, яка б прикрасила вашу кімнату.
3. Створіть символ будь-якого виду мистецтва, використовуючи мову скульптури.
4. Підготуйте доповідь з біографії та творчої діяльності одного з видатних скульпторів світу. Доберіть ілюстративні матеріали до неї.

*Рисунок є джерелом і душею
всіх видів живопису і коренем будь-якої науки....*

*У рисунку знаходять власну велич
живопис, скульптура і архітектура....*

*Мікеланджело Буонарроті,
італійський художник, скульптор,
архітектор та поет*

Графіка

Поміркуємо разом, російський живописець Карл Брюллов зазначив: «Рисувати необхідно вміти раніше, ніж бути художником, тому що рисунок складає основу мистецтва...». Як ви розумієте цей вислів?

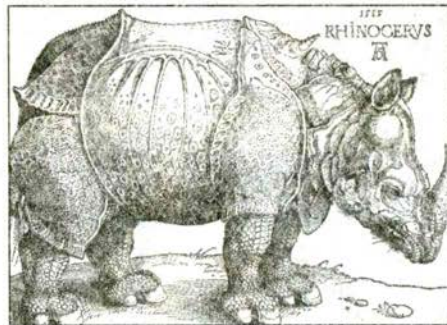
Графіка (з грецької — пишу, письмовий) — вид образотворчого мистецтва. Її основними образотворчими засобами є точка, лінія, штрих, пляма.

Мова графічного мистецтва лаконічніша від живопису. Її основою, головним чином, є виразність *лінії, штриха, плями* (подекуди кольорової), *тла основи* (найчастіше аркуша паперу — білого чи тонованого).

Перші графічні зображення були знайдені ще на стінах печер, де жили стародавні люди.

Характер лінії, її плавність чи пружність, округлість чи різкість, м'якість або твердість, тонкість або, навпаки, товщина — усе це використовується художником-графіком для передачі не лише окреслень і форм предметів, але й фактури, матеріалу, з якого вони виготовлені (дерево, кераміка, метал, скло тощо).

Залежно від змісту та призначення графіку можна поділити на види: *станкова (рисунок, естамп); тиражна (книжкова, газетно-журнальна); промислова (листівки, марки, етикетки, рекламна продукція); комп'ютерна.*

А. Дюрер. «Носоріг»

А. Ватто. Начерки голови натурниці

? Пригадайте, у яких жанрах працювали ці художники.

Рисунок — основа не тільки графіки, а й інших видів образотворчого мистецтва. Живописець, скульптор і архітектор у рисунках і начерках виражає власні задуми, будує композицію майбутніх картин, скульптур, архітектурних споруд. Рисунок є доступним у виконанні і не потребує спеціальних технологій травлення або друку.

Естамп (з французької штампувати, відтискати) — відтиск на папері. В естампі зображення виконується не на папері, а на будь-якому твердому матеріалі, з якого потім рисунок друкується, відтискується за допомогою станка-преса. При цьому отримують не один екземпляр відтиску, а більше, тобто таким чином тиражується зображення. Такий засіб множення використовується також і при виготовленні плакатів та книжкових ілюстрацій. Але на

Станкова графіка виконується на спеціальному приладі — станку і не має зв'язку з певним інтер'єром та поділяється на *рисунок* та *естамп*.

Матеріали та інструменти, що використовує художник-графік, досить різноманітні. Це олівець, вугілля, туш, сангіна, соус, акварель та гуаш.

Рисунок — це зображення, виконане від руки за допомогою графічних засобів — точки, лінії, штриха, плями. Свій початок мистецтво рисунка бере ще з часів палеоліту — згадайте зображення тварин, що були продряпані на камінні, кістці, намальовані на стінах печер. Від мистецтва стародавніх цивілізацій й до нашого часу навчання образотворчому мистецтву завжди починається з рисунка.

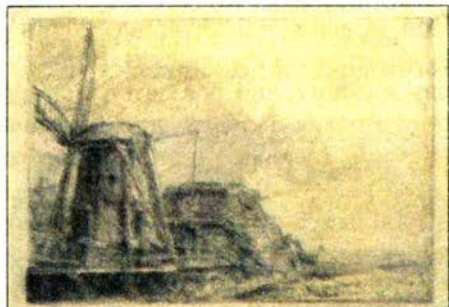
Видатними майстрами рисунка були Л. да Вінчі, Мікеланджело Буонарроті, П. Рубенс, І. Шишкін, В. Серов, І. Рєпін та багато інших.

К. Хокусай. «Велика хвиля у Канагава»

відміну від естампа, де форма для друкування виготовляється самим художником, у цих видах графіки форма виготовляється фотомеханічним чи машинним способом з оригіналу, виконаного художником. Тому тільки в естампі отримується ряд екземплярів зображення справжніх творів мистецтва, які мають однакову художню цінність.

Одним із найвидатніших майстрів *офорта* (різновиду естампа) є Рембрандт.

Рембрандт. «Млин»

Рембрандт Харменс ван Рейн — живописець, офортист та рисувальник — найвідоміший художник Голландії. Рембрандт працював майже у всіх жанрах. Його творчість вплинула на розвиток світового образотворчого мистецтва. Всього Рембрандт створив понад 250 картин, 300 гравюр та 1000 рисунків.

Тиражна графіка дуже різноманітна. До неї належать газетно-журнальна графіка, книжкові ілюстрації, плакат.

? Які художники-ілюстратори вам відомі?

Найрозповсюдженішим видом газетно-журнальної графіки є *карикатура* (з італійської — перебільшувати, викривляти). Вона, як правило, переживає свій розквіт у періоди суспільних сплесків — конфліктів, політичної боротьби. Видатними карикатуристами були Х. Відструп, У. Хогарт та Т. Роуландсон.

Важлива сфера графіки — *книжкова ілюстрація*, яка бере свій початок з мініатюр. Вона була відома вже в Стародавньому Єгипті, античності, Візантії та Середньовічній Європі. Лише в XIV—XV сторіччі на Заході з'являється книжкова ілюстрація в її сучасному розумінні.

На відміну від станкової графіки, ілюстрація ніколи не була абсолютно самостійною. Рисунок завжди тісно пов'язаний з текстом літературного твору.

Д. Шмарінов.
Ілюстрація до трагедії В. Шекспіра
«Ромео і Джульєтта»

Наприкінці XIX століття з'являється *плакат*, деякі види якого за образотворчою мовою дуже близькі до карикатури. Його виникнення пов'язане зі способом життя великих міст, агітацією та рекламою. В основі плаката може лежати сатиричний, карикатурний чи драматичний образ.

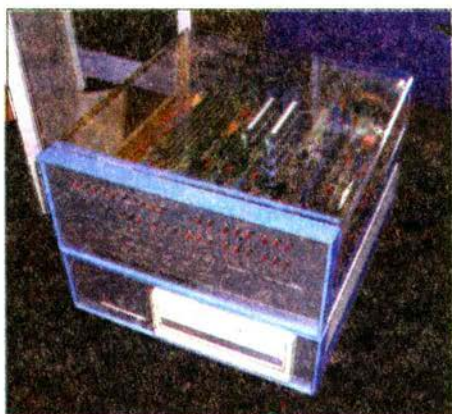
Поштовий конверт та листівка

Промислова графіка — різновид графіки, що включає поштову графіку (марки, конверти, листівки), грошові знаки, інформаційні та рекламні матеріали (буклети, програми, проспекти), промислову графіку, що обслуговує сферу виробництва і збуту промислової продукції (товарні ярлики, фірмові знаки, упаковки).

Характерною особливістю промислової графіки є її органічний зв'язок зі світом речей та їхнім призначенням.

Комп'ютерна графіка. Майже від початку створення електронно-обчислювальних машин (ЕОМ) виникла необхідність отримання візуальної інформації. Це були текст та прості графічні зображення (пряма лінія, квадрат, коло тощо), які відтворювали за допомогою введення математичних функцій у ЕОМ та друкування на паперових носіях.

Відображення даних у графічному вигляді на моніторах великих ЕОМ вперше було втілено в середині 50-х років XX ст. з метою наукових та військових досліджень. З того часу такий спосіб відображення інформації встиг стати невід'ємною складовою будь-яких процесів роботи з обчислювальною технікою, а комп'ютерна графіка посіла значне місце серед безлічі галузей виробництва та культури, зокрема у багатьох видах мистецтва.

Комп'ютер «Альтаір 8800» 1975 року

Комп'ютерна графіка — це діяльність, в якій засоби обчислювальної техніки використовуються як для створення зображення, так і для обробки введеної візуальної інформації, отриманої з реального світу, та відтворення (візуалізації) результатів цієї діяльності.

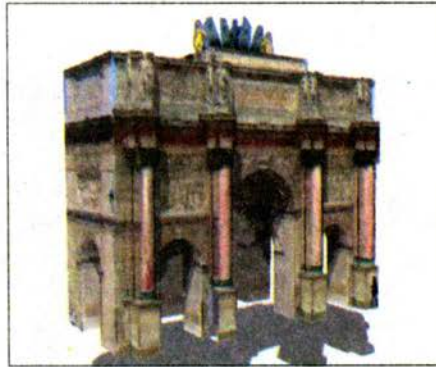
За змістом даних про зображений об'єкт комп'ютерну графіку поділяють на **двовимірну** («*пласку*») та **тривимірну** («*об'ємну*»).

Двовимірна графіка — це сукупність програмних та апаратних засобів створення, обробки й відтворення об'єктів у площині. Наприклад, рисунок, фотографія тощо.

Тривимірна графіка (3D-графіка) — (з англійської — три виміри) — це сукупність програмних та апаратних засобів для створення, обробки й відтворення пласких та об'ємних об'єктів у тривимірному просторі. Наприклад, об'ємна модель споруди в архітектурі.

Тріумфальна арка у Луврі. Париж, Франція. Фотографія

Тріумфальна арка у Луврі. 3D-модель

? Як ви вважаєте, яке відношення мають комп'ютер і комп'ютерна графіка до художньої культури в цілому і до графіки зокрема?

У наш час майже немає такого мистецтва, у якому митці не застосували б можливостей комп'ютерної графіки. Так, деякі скульптори розробляють тривимірний ескіз майбутньої скульптури за допомогою комп'ютера.

Навіть коли роботу, здається, вже закінчено, художник-графік має можливість виправити помилки чи вдосконалити свій твір після введення зображення до комп'ютера за допомогою сканера.

Деяким художникам вже не знадобляться ані полотно, ані пензлі, щоб створити справжній шедевр, тому що вони використовують графічний планшет та

Графічний планшет (дигітайзер) із електромагнітним пером

Мистецтво в просторі культури

електромагнітне перо. Фотограф за допомогою комп'ютера може зробити кольори фотографії більш насиченими, легко позбутися ефекту «червоних очей» тощо.

Сьогодні майже неможливо уявити деякі види мистецтва без використання комп'ютерної графіки.

Композитор, награвавши мелодію на спеціальній (MIDI-) клавіатурі, під'єднаній до комп'ютера, відразу побачить на екрані монітора ноти на нотному стані, а звукорежисер — навіть графічне зображення звукової хвилі. У театрі художник-декоратор і світлорежисер спланують у тривимірній моделі візуальну частину майбутньої вистави.

У кінематографії використовується велика кількість спецефектів, які створені за допомогою комп'ютерної графіки. Вони такі досконалі, що викликають відчуття реальності у глядача.

Кадр з кінофільму «Володар перстнів: Дві вежі».
США — Нова Зеландія, 2002 р., реж. П. Джексон

? Чи бачили ви фільми, у створенні яких використовувалась комп'ютерна графіка? Назвіть їх.

Широко використовується комп'ютерна графіка й на телебаченні при створенні різних заставок. Вдала заставка — це успіх телеканалу. Останнім часом навіть проводяться змагання між каналами різних країн. Це щорічний фестиваль телевізійного дизайну, що проходить у Торонто (Канада).

Комп'ютерна графіка стала основним ресурсом для створення комп'ютерних ігор. Значних успіхів досягла комп'ютерна графіка у сфері реклами, починаючи від рекламних листівок і плакатів і закінчуючи рекламними роликами.

Скріншот (знімок з екрану) комп'ютерної гри — гоночного симулятора

Кадр з мультфільму «Волл І». США, 2008 р., реж. Е. Стентон

- ?** Поміркуйте, де, на ваш погляд, можна використати можливості комп'ютерної графіки?

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте види графіки. Чим вони відрізняються?
2. Які художні засоби графіки вам відомі?
3. Які враження справляють на вас графічні твори?
4. Зверніть увагу на товарні ярлики, що знаходяться на нових речах. Яку інформацію вони несуть?
5. Наведіть приклади використання двовимірної та тривимірної комп'ютерної графіки.

М. Самокиш. «Козак на коні»

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

1. Створіть ескіз марки.
2. Використовуючи різні графічні техніки, виконайте роботу «Мій рідний край».
3. Створіть ілюстрації до будь-якого літературного твору.

Гарний живопис подібний до музики, мелодії,
і тільки незвичайному розуму дано досягнути
ую його багатогранність.
Мікеланджело Буонарроті,
італійський художник, скульптор,
архітектор та поет

Живопис

Поміркуємо разом, чи можна порівняти живопис із музикою.

С. Васильківський. «Двір»

Живопис — найпоширеніший вид образотворчого мистецтва. Слово «живопис» зрозуміле нам без перекладу. Воно означає «живо писати». Твори живопису створюються за допомогою фарб, що наносяться на будь-яку поверхню (полотно, картон, дерев'яну поверхню та ін). Світ живопису багатий та різноманітний. Це скарби, що людство накопичувало тисячоліттями. За допомогою фарб художники передають свої думки, почуття, втілюючи естетичні ідеали своєї епохи у художньому образі.

Твори живопису можуть бути **монументальними, станковими, декоративними, декораційними та мініатюрними**.

Монументальний живопис тісно пов'язаний з архітектурою. Його твори пишуть або розміщують на стінах або стелях, з якими вони повинні складати єдине ціле — синтез живопису та архітектури. Тематику монументального живопису завжди визначає архітектурна споруда, її призначення. Твори цього виду живопису значні за розміром, наприклад, стінний розпис, фрески (як один із видів стінного розпису), мозаїка та вітраж. Найбільш відомими художниками-монументалістами були Рафаель, Л. да Вінчі, Г. Клімт, М. Врубель, Д. Рівера, Д. Сікейрос, А. Дейнека та інші.

? Розгляньте зображення на наступній сторінці. Який, на вашу думку, емоційний вплив повинні справляти на людину ці зразки монументального живопису?

Розпис із гробниці Небамуна

Мозаїка у храмі Св. Софії.
Стамбул, Туреччина

Рафаель. Фреска «Афінська школа».
Ватикан, Італія

Декоративний живопис прикрашає приміщення орнаментами, релігійними сюжетами, мотивами легенд, казок тощо.

? Які зразки декоративного живопису ви зустрічаєте у повсякденному житті?

Прикладами **декораційного живопису** є ескізи костюмів, театральних декорацій та кінодекорацій. Вони створюють неповторний дух спектаклю або кінофільму, допомагають поринути в епоху, в якій відбувається діяство. Видатними художниками-декораторами були О. Хвостенко-Хвостов, О. Головін, Л. Бакст, Г. Цапок та інші.

О. Головін. Ескіз декорації до драми
М. Лермонтова «Маскарад».
Москва, Росія

І. Баканов. «Селище Палех». Шкатулка

Е. Мане. «Білі півонії»

Зображення на стінах печери Ласко.
Франція

Мініатюра відрізняється від інших видів живопису малими розмірами. Прикладами мініатюри є розписані шкатулки, пудрениці, медальйони та інші невеличкі речі.

Особливе місце посідає портретна мініатюра. Її пишуть гуашшю чи аквареллю по картону, паперу, пергаменту, слонової кістці; олійними фарбами по металу; керамічними фарбами по фарфору; емалями на золотій або іншій металевій пластинці. Іноді мініатюрні живописні портрети вставляються у табакерки, годинники та медальйони.

Твори **станкового живопису** розраховані на сприйняття з близької відстані. Назва «станковий» походить від станка — мольберта, на якому створюється такий живописний твір.

? Пригадайте художників, твори яких належать до станкового живопису

За тематикою і предметом зображення живопис поділяється на жанри.

Жанри образотворчого мистецтва виникли у різний час. Найдавнішим вважають **аніمالістичний жанр** — зображення тваринного світу. Його приклади ми зустрічаємо ще на стінах печер, де жили давні люди.

Метою художника-аніمالіста може бути не тільки реалістичність зображення тварини, а й художньо-образні характеристики, що містять у собі декоративну виразність або наділення тварин людськими рисами та почуттями.

? Пригадайте, що таке аніمالістичний жанр? Хто такий художник-аніمالіст? Які художники-аніمالісти вам відомі?

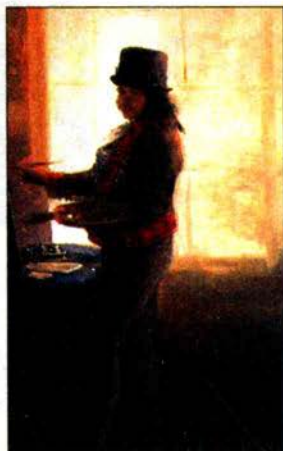

Досить поважний вік і у *портретного жанру*. Портретною схожістю вирізнялися вже твори митців Стародавнього Єгипту. Цей жанр має власні, притаманні лише йому різновиди — погрудний, поясний, на повний зріст, одиночний, парний, груповий, автопортрет.

Видатними майстрами портрета були Рембрандт, А. ван Дейк, В. Боровиковський, І. Рєпін, В. Тропінін, О. Мурашко та багато інших.

В. Тропінін. «Українець»

Ф. Гойя. «Автопортрет»

А. ван Дейк. «Марія Стюарт та Вільгельм Оранський. Шлюбний портрет»

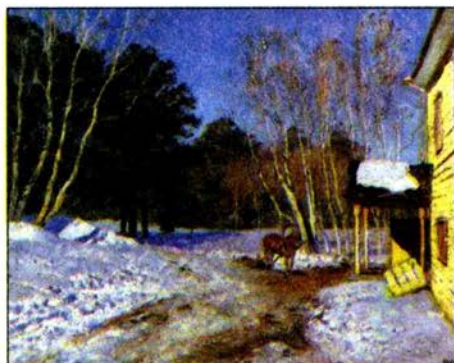
? Подивіться на ці портрети й визначте, до якого різновиду або різновидів належить кожний із них.

Пейзажний жанр, на відміну від анімалістичного та портретного, виник не так давно. Він також дуже багатий на різновиди: міський, сільський, морський, гірський, індустриальний тощо. Важливий внесок у розвиток пейзажного жанру зробили такі видатні художники як К. Моне, К. Піссарро, С. Васильківський, К. Юон, І. Айвазовський, І. Левітан та інші.

Мистецтво в просторі культури

К. Піссарро. «Бульвар Мон-Мартр.
Після полудня, сонячно»

І. Левітан. «Березень»

Натюрморт як жанр живопису набув самостійності у творчості голландських та фламандських художників XVII століття. Предмети в натюрмортному живописі мають приховану алегорію — швидкоплинність всього земного.

? Згадайте, як перекладається слово «натюрморт». Пригадайте художників, які працювали в цьому жанрі. Назвіть їхні роботи.

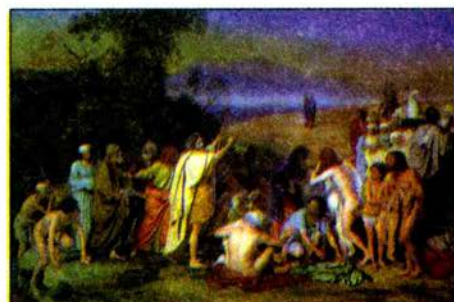

В. ван Гог. «Все ще живі соняшники»

Жанрова палітра живопису дуже різноманітна, бо окрім анімалістичного жанру, портрета, пейзажу й натюрморта існують й інші, такі як: інтер'єр (зображення внутрішнього простору приміщення), історичний (що розповідає про історію суспільства), батальний (відображає воєнні дії), побутовий (зображує повсякденне життя людей) тощо.

П. Брейгель. «Селянське весілля»

О. Іванов. «Поява Христа народу»

В. Суріков. «Ранок стрілецької страти»

І. Білібін. «Золотий півник»

? До якого жанру належать ці твори станкового живопису?

Основним художнім засобом живопису є колір. До якостей кольору належать: *кольоровий тон* — особливість кольору, що відрізняє його від інших кольорів спектра (синій, зелений, червоний та ін.); *світлота кольору* — спроможність того чи іншого кольору віддзеркалювати світлові промені (розрізняють світліші та темніші кольори); *насиченість* (інтенсивність) кольору — кількість певного кольорового тону в даному кольорі.

? Зверніть увагу на кольоровий круг Й. Іттена. Які характеристики кольору він розкриває?

Кольоровий круг за Й. Іттенем

Колір — один із найважливіших засобів створення художнього образу. Він може не лише передавати певну інформацію про предмет, допомагати яскравіше виразити зміст твору, а й викликати різні почуттєві асоціації. У творах живопису колір створює певну систему, яка називається колоритом.

Колорит — це гармонійне поєднання кольорів. Це один із засобів зображення дійсності й розкриття змісту твору в живописі. Колорит є одним із найважливіших художніх засобів емоційного впливу картини на глядача.

Видатним представником стилю імпресіонізму (з французької — враження) є відомий французький художник Клод Моне. Він розробив нові підходи до живопису, які виражалися у методі прямого спостереження за природою, правдивому відображенні на полотні повітря і світла, простій манері письма. З приходом імпресіонізму змінилася не тільки техніка, а й тематика картин — вони стали більш емоційними. Художники прагнули зафіксувати перше яскраве враження від побаченого. К. Моне радив художникам-початківцям: «Коли ви йдете писати, намагайтесь забути, які предмети ви бачите — дерево, дім, поле чи ще що-небудь. Просто думайте: тут квадратик блакитного, тут смуга рожевого, тут жовтий прожилок — й пишіть це саме так, як ви сприймаєте, до тієї пори, доки не буде передане ваше особисте наївне враження від сцени, що знаходиться перед вами».

Мистецтво в просторі культури

К. Моне.
«Собор у Руані. Фасад
(Ранковий ефект)»

К. Моне.
«Собор у Руані. Фасад»

К. Моне.
«Собор у Руані. Фасад
і вежа д'Альбана»

? Визначте колорит кожної роботи Клода Моне. Яке враження вони справляють на вас? Які викликають почуття?

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. «Колір більш наочно, ніж форма, передає почуття», — зазначав М. Жюльє-ні. Як ви розумієте цей вислів?
2. Зі звучанням яких музичних інструментів можна порівняти теплу кольорову гаму? А холодну? Чому?

Ф. Гварді. «Папа Пій VI
приймає венеціанських дожей»

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

1. Створіть натюрморт «Світ моїх речей».
2. Використовуючи різні живописні техніки, виконайте роботу «Мелодія осені».

Колективна робота

Створіть живописне панно історичного жанру.

*Художня фотографія, як і будь-яке мистецтво,
має своїм завданням не копіювання дійсності,
а відтворення суб'єктивних уявлень про цю дійсність,
що склалися в психіці художника.*

М. Перов, російський майстер фотографії

Художня фотографія

Поміркуємо разом, яку роль відіграє фотографія у житті сучасної людини.

Сучасна людина не може уявити своє життя без фотографії. Фотографія — це «завмерлі» сторінки з життя родини та історії суспільства. А як без неї обходилися навіть такі досить важливі галузі духовного життя суспільства, як журналістика та мистецтво ще майже двісті років тому? Не зважаючи на свій вік, і сьогодні фотографія ще не встигла розкрити всі свої творчі можливості, усі таємниці.

? Що ж таке фотографія? В чому секрет її популярності?

Фотографія — 1. Засіб одержування зображення кого-, чого-небудь на світлочутливому матеріалі спеціального оптичного апарата. 2. Зображення, відбиток, одержаний таким способом; знімок, світлина.

Назву «фотографія» було обрано Французькою академією у 1939 році.

Перше закріплене зображення було зроблено в 1822 році французом Жозефом Нісефором Н'епсом, але, нажаль, воно не збереглося до нашого часу. Тому першою в історії фотографією вважається знімок «Вид з вікна», який Ж. Н'епс отримав у 1826 році. Експозиція тривала вісім годин при яскравому сонячному освітленні.

Фото Ж. Н'епса. «Вид з вікна», 1826 р.

З 1839 року фотографічний процес був пов'язаний з ім'ям ще одного француза — художника Л. Дагера. Однак копіювання його знімка було неможливе. А ще за 4 роки до Л. Дагера англійський математик, філолог і політик В. Тальбот отримав негативне зображення на папері (розміром в 1 квадратний дюйм) — вікно його будинку. З того часу й до початку «цифрової» ери основним був негативно-позитивний спосіб отримання фотографічних знімків. У тому ж 1839 році І. Байар продемонстрував у Парижі позитивні відбитки. Англійський фізик Дж. Гершель прочитав у Королівському товаристві

Фото М. Старосельського, 1909 р.

(Академія наук у Великобританії) свою доповідь про винахід ним способу фіксування фотографій (цей спосіб використовують і в наш час). У 1907 році були запатентовані й надійшли у вільний продаж перші фотопластини «Автохром» братів Люм'єр, що дозволяли досить легко отримувати кольорові фотографії. Альтернативні технології з'явилися лише в 1930-х роках: Agfacolor в 1932 році, Kodachrome в 1935 році та у 1963 — Polaroid. Поява першої кольорової фотографії датується 1861 роком. У 1981 році виникла нова технологія — цифрова фотографія.

? Які основні виражальні засоби художньої фотографії?

Фотографія народилася у тому ж столітті, що і кінематограф. Але якщо кінематограф, наслідуючи засоби вираження театру й живопису, знаходить і власні засоби, то всі особливості художньої мови фотографії (форма, композиція, лінія, ритм, колір, використання світла) запозичені із живопису та графіки. Протягом ХХ ст. технологія фотографії вдосконалювалася. Поступово вона перетворювалася в один із видів образотворчого мистецтва, який був споріднений з живописом, але мав свої, притаманні тільки йому специфічні риси. Важливими властивостями фотографії є достовірність відбитих подій крізь художнє сприймання художника-фотографа.

Не дивно, що частина сучасних жанрів фотографії повторює відповідні жанри живопису та графіки: анімалістичний, натюрморт, портрет, пейзаж тощо. З'явилися і нові жанри фотографії, наприклад, рекламне, соціальне фото тощо.

Для справжнього осягнення художньої фотографії необхідно розуміти мистецтво живопису, а також усвідомлювати, чому художня фотографія все ж залишається унікальною, хоча використовує ті ж прийоми, що й живопис. Особливістю

Фото Н. Чен. «Морозне мереживо», 2009 р.

художньої фотографії є створення художником-фотографом художнього образу, в якому достовірність зображення поєднується з власним баченням цього образу.

З появою технології цифрової фотографії цей вид мистецтва став доступнішим і надав можливість навіть фотографам-початківцям експериментувати та втілювати власні творчі задуми у життя.

Незважаючи на значний прогрес у техніці, фотографія, як і раніше, залишається творчим процесом, що великою мірою залежить від майстерності й допитливості фотографа, тому і з'являються *художні фотографії*, частина яких — справжні шедеври поміж інших витворів мистецтва.

Фото Н. Чен. «Ранок», 2000 р.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Кого вважають винахідниками фотографії?
2. Чим відрізняється художня фотографія від фотографії документальної?
3. Яку роль відіграє фотографія у вашому житті? У житті вашої родини?
4. Яка найдавніша фотографія зберігається у вашому родинному альбомі?
5. У яких жанрах виконано фотографії, які є у вашому фотоальбомі?

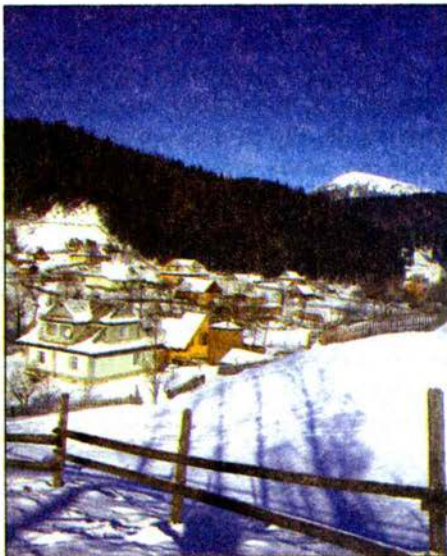

Фото Н. Чен. «Карпати», 2006 р.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Створіть тематичний альбом «Історія моєї родини» з фотографій, що є у вас вдома.

Колективна робота

Підготуйте доповіді про різні жанри фотографії, супроводжуючи їх показами зразків.

Зробіть стіннівку «Життя нашого класу», використовуючи власні знімки.

Ужиткове мистецтво — національне
за самою своєю природою,
воно народжується зі звичаїв, вірувань народу...
Ю. Бореv, російський філософ

Декоративно-ужиткове мистецтво

Поміркуємо разом, яке місце в житті людини посідають твори декоративно-ужиткового мистецтва. З чим це пов'язано?

З усіх видів мистецтва, з якими зустрічається людина протягом свого життя, декоративно-ужиткове мистецтво чи не найпоширеніше. Воно сягає корінням у глибину століть, але й в наш час є однією з найважливіших галузей народної творчості. Історія цього виду мистецтва пов'язана з художніми ремеслами, художньою промисловістю, діяльністю професійних художників і народних майстрів, а з початку XX століття — ще й з художнім конструюванням.

? Що таке декоративно-ужиткове мистецтво?

Декоративно-ужиткове мистецтво — це мистецтво, що відповідає за створення художніх виробів, які мають практичне застосування, а також художня обробка (оздоблення) побутових предметів (меблів, тканин, знарядь праці, одягу, посуду, прикрас, іграшок та іншого).

Твори косівських майстрів декоративно-ужиткового мистецтва. Косів, Україна

Твори декоративно-ужиткового мистецтва є частиною предметного середовища, що оточує людину. Вони несуть не лише функціональне, а й істотне естетичне навантаження. Ці твори тісно пов'язані з архітектурно-просторовим середовищем і нерідко створюються саме як частина єдиного ансамблю (в інтер'єрі, екстер'єрі, ландшафтних композиціях).

Невичерпні види декоративно-ужиткового мистецтва: різьблення деревини та обробка металу, вишивка й розпис тканини, плетіння з соломки чи лози, вироби з кістки, каменю, скла, глини, обробка дорогоцінних та напівдорогоцінних каменів, виготовлення іграшок та

багато, багато іншого. У творах цього виду мистецтва втілено історію, самотність та духовність кожного народу.

У декоративно-ужитковому мистецтві завжди проявляються риси національного характеру. В оздобленні різних предметів побуту розрізняються національні особливості, які відображають життєвий уклад, історію, культуру народу і навіть економіку.

Коли говорять про українське декоративно-ужиткове мистецтво, то найчастіше згадують роботи народних майстрів — соковиту майоліку Опішні і Косівську кераміку, яскраві килими з рослинним орнаментом, незабутню віртуозну вишивку, дерев'яні вироби Гуцульщини, барвисті розписи Петриківки, мерехтливі килими Решетилівки, полтавську вишивку і багато інших унікальних речей.

Вишивка — поширений вид декоративно-ужиткового мистецтва, в якому візерунок або будь-яке інше зображення виконується ручним чи машинним способом на тканині.

? Де в сучасному побуті можна зустріти вишивку?

Мистецтво вишивання має багатовікову історію. Його виникнення відноситься до епохи первісної культури і пов'язано з появою першого стібка при шитті одягу зі шкір тварин. Матеріалом для вишивання в різний час служили жили тварин, натуральні або пофарбовані нитки з льону, коноплі, бавовни, шовку, вовни, волосся, а також перли й дорогоцінні камені, намистини і бісер, блискітки, мушлі, золоті й мідні бляшки і навіть монети.

Фрагмент вишивки. Бельгія. XV ст.

Вишивані рушники, Україна

Люди здавна прикрашали власний одяг та свій побут. В стародавні часи Вавилон був відомий своїми вишивками. Деякі вчені схилиються до думки, що саме там виник спосіб вишивання тканини нитками різного кольору. Найдавніші вишивки, що дійшли до наших днів, належать до VI — V століття до н.е. Вони були виконані в Стародавньому Китаї на шовкових тканинах шовкомсирцем, волоссям, золотими і срібними нитками. Найтонші вишивки Китаю мали великий вплив на вишивальне мистецтво Японії.

Фрагмент вишивки XVII ст. Фландрія

поширилися вишиті портрети, панно із зображенням людей і тварин на тлі пейзажів із замками, міфологічні сюжети, сцени полювання. Винятковим багатством вишивальних технік, розмаїттям зображень рослин, тварин і птахів на льняних і вовняних тканинах відрізнялися вишивки Іспанії.

У Київській Русі вишивка існувала ще в домонгольський період. Під час розкопок слов'янських курганів та поселень археологи знаходять шматки вишитих тканин. Давньоруська вишивка вирізнялася лицьовими «сюжетами», стібками, які перекликалися з іконописом та орнаментальним шитвом. Лицьове шитво із зображеннями святих або сюжетами на релігійні теми було прикрасою для стін храмів, як ікони та фрески.

Потяг до прекрасного відобразився в неповторних, барвистих візерунках та орнаментах народних вишивок. Вишиванням в Україні займалися переважно жінки. Для цієї роботи використовувалась кожна зручна нагода: досвітки, вечорниці, на які збиралися дівчата. Готуючись вийти заміж, кожна дівчина, зазвичай, повинна була мати багато різних вишиванок.

Фрагмент вишивки рушника. Україна

Килимарство. На Сході дім починається там, де лежить килим, навіть якщо навколо обпалена пустеля або суворі гори.

Коли з'явився килим — невідомо. Дата його виникнення прихована у глибині віків. Але, за свідченнями істориків та вчених, найдавніший килим із зображеннями оленів, грифів та коней, що дійшов до нас, було зіткано близько двох тисяч років тому.

Серед учених існує думка, що ще зі стародавніх часів килим виконував

Килим. Персія

виключно практичну роль — можливість швидко створити дім, захистити житло від вітру та піску у кочових народів.

? Чи кожен килим можна назвати твором декоративно-ужиткового мистецтва?

Мистецтво килимарства широко розвинене у всьому світі. Фахівцю достатньо лише одного погляду, щоб визначити не тільки «національність» килима, але й точне місце виготовлення. Тут дуже важливо все: які використовуються кольори та орнаменти, яка вовна й основа, яка щільність килима й тип вузлів.

Кожному традиційному килиму притаманний певний орнамент та кольорова гама.

Решетилівська майстерня художніх промислів є одним із найстаріших підприємств цього напрямку в Україні. Тут виготовляються унікальні килими-гобелени ручної роботи. Серед виробів цієї майстерні можна також зустріти славнозвісні полтавсько-решетилівські рушники, скатертини, покривала, доріжки, серветки, національні жіночі й чоловічі сорочки з витонченою ручною вишивкою та ін. Усі ці речі стають прикрасою нашого побуту.

Килими-гобелени, виготовлені решетилівською майстернею художніх промислів, можна зустріти в інтер'єрах багатьох громадських споруд, посольств України за кордоном та у приватних колекціях.

Майстерність килимарниць, творча праця художників та технічні можливості дозволяють відтворити та урізноманітнити орнаментальні форми, багатофігурні композиції, портретні зображення та інше.

? Розгляньте зображення килимів. Чим вони відрізняються?

Ліжник. Косів, Україна

Килим. Решетилівка, Україна

Розпис тканини. Індонезія

Юнь Шоупін. «Кущ гвоздики і три метелики». Шовк. Китай

? Які види декорування тканин вам відомі?
Які подібності та відмінності вони мають?

Розпис тканини — стародавнє мистецтво, яке прийшло до Європи з Індонезії. Фарбування тканин почалося ще до нашої ери. Найпоширенішим це мистецтво стало в Китаї та Японії.

На початку 20-х років XX століття виникнення інтересу до Східної культури привело і до зацікавленості розписом тканин. Екзотичні мотиви, загадкові орнаменти, цікаві колористичні рішення, етнічний колорит — усе це стало привертати увагу професійних художників.

Але згодом інтерес до ручного розпису тканини почав згасати, і лише в 50-ті роки XX століття це мистецтво знову стало завойовувати серця своїх прихильників в усьому світі. Були створені маленькі артілі, де майстрині вручну виконували прапори, хустки, шарфи, купони та інше за ескізами професійних художників. У 70-ті роки XX століття нова хвиля зацікавленості цим видом мистецтва сприяла широкому використанню техніки *ломанка* (*кракле*), що прийшла до України з Прибалтики.

Мистецтво декорування тканини має різні види. Це залежить від техніки розпису. Є *техніка вільного розпису*, *вузликівна техніка*, *батик* (*холодний та гарячий*), *кракле* та інші. Останнім часом з'являється багато авторських технік розпису тканини.

? Чи знайомі ви з цими техніками розпису тканини?
Чи можете їх відрізнити?

Гончарство — це традиційне ремесло, виробництво глиняного посуду, а також інших глиняних виробів (кахлів, іграшок, скульптур). Сьогодні найстарішими гончарними виробами є глиняні глечики з острова Хонсю (Японія), що були виготовлені 13 тисяч років тому. Пізніші знахідки — кераміка з Ірану, що датується IX століттям до н.е.

Кераміка, фарфор і звичайний глиняний посуд — це продукція майстрів гончарної справи.

У Китаї в 907—618 роках до н. е. почали випускати глиняний посуд з особливої білої глини, до якої додавали певні домішки. Цей посуд почали називати порцеляною.

Порцеляна дуже цікавий матеріал — він може пропускати світло.

Гончарі Стародавнього Єгипту, Персії, Месопотамії виготовляли чудовий глиняний посуд. Для прикрашання посуду стародавні єгиптяни використовували кольорову глазур, а перси барвисто розписували свій посуд ще в IV столітті до нашої ери. Але саме китайці створювали найгарніші твори гончарного мистецтва.

? Чи відомі вам центри мистецтва кераміки України? Розкажіть про них.

Україна дуже багата на поклади найкращих глин різноманітних кольорів — від білої та кремової до темно-сірої і коричневої. Саме це стало поштовхом до розвитку великого керамічного промислу ще в найдавніші часи. Особливе історичне значення для сучасної української кераміки та гончарства має трипільська мальована кераміка. Її орнаментальні мотиви, знаки, принципи композиційного рішення суттєво вплинули на весь подальший розвиток української кераміки.

Із VII століття починається слов'янська доба у розвитку української кераміки. Уже у X—XIII століттях керамічне виробництво стає по-мистецьки довершеним і перетворюється на справжній промисел,

Н. Набешима. «Три чаплі». Таріль. Японія

Керамічні вироби. Косів, Україна

який милує око своїми творами і в наш час. Окрім посуду з витончено простою орнаментикою, виготовляють також ліплені фігурки людей і тварин, предмети релігійного вжитку. Найпоширенішими видами українського гончарства є: *опішнянська, подільська, волинська* тощо.

Фігурки воїнів з гробниці Месхеті.
XXI ст. до. н. е., Єгипет

Статуя Бодхісаттви. Шанхай, Китай

Оброблення деревини своїм корінням сягає сивої давнини. Досить важко встановити час виготовлення перших дерев'яних виробів або культових споруд — ідолів чи стилізованих зображень тварин. Багато з таких виробів були талісманами, оберегами, в які вірили і яким поклонялися. Декілька стародавніх речей збереглося в сухому кліматі Єгипту, наприклад, статуя Шеік-ель-Белед зі Старого Королівства. Традиції народів світу дещо схожі, а інколи перетинаються і повторюють одна одну. Дехто вважає, що ритуальні маски і статуетки — це атрибути африканських племен, але такі ж маски для релігійних обрядів виготовляли і племена Північно-Західного узбережжя Америки.

В Японії та Китаї різьблені дерев'яні елементи здавна використовувалися для прикрашання храмів і приватного житла. У країнах Північної Америки є велика кількість видів архітектурного різьблення деревини. Якщо подивитися на Європу, то різьблення широко використовувалося в Скандинавії (до наших днів дійшли вироби X-XI ст.), Англії, Італії, Німеччині та інших країнах.

В Україні зі давніх часів прикрашали в хатах балки — сволоки, одвірки, двері, ліжка, скрині, столи, знаряддя праці. Музичні інструменти оздоблювали контурним різьбленням, яке виконували ножом. В орнаментиці й досі використовуються стародавні солярні знаки: «сонечко», «зірочки», які

були характерні для розпису писанок. Також знаходять своє відображення мотиви природних рослинних форм: дерева, квіти, колоски. Великими центрами цього промислу є Косів, Яворів, Річка.

Різьблені дерев'яні вироби мають великий попит і в домашньому побуті, починаючи від дерев'яного зодчества і до предметів побуту — різьблені меблі, внутрішнє убранство будинку, його зовнішнє оформлення. Але не можна не згадати й билинні човни з обов'язковим зображенням голови міфологічного птаха чи дракона, а то й цілої статуї, найчастіше — жіночої. Вони були талісманами для моряків у важких та небезпечних походах.

Різьблення деревини як художня форма має власні способи роботи з деревиною — від декоративного рельєфу до фігур у натуральну величину.

Народна іграшка. Культура іграшки — важливий елемент загальної культури нації. Народну іграшку створювали турботливі руки майстра. Вона завжди була не тільки предметом гри, а й оберегом для дитини.

? Чи пам'ятаєте ви свої улюблені іграшки? Чим вони подобались вам?

Ще в стародавні часи мисливці не лише малювали на стінах печер сюжети полювання, а й розігрували сцени з виліпленими із глини фігурками людей та тварин. Ці фігурки й стали першими ляльками людства.

Були часи, коли лялька рятувала життя людини, замінивши її в обрядах жертвоприношення різним богам. Кожна така лялька мала своє ім'я — Купало, Ярило та інші.

Ляльок робили з підручних матеріалів — із соломи, глини, дерева, очерету, з гілля дерев, тканини.

Дерев'яні вироби. Яремче, Україна

Стародавні іграшки.
Археологічний музей, Олімпія, Греція

Стародавня іграшка «Буйвол».
Археологічний музей, Олімпія, Греція

Лялька «Військовий».
Початок XX ст., Німеччина

Оберегова лялька.
Національний музей
іграшки, Україна

Ще в Стародавньому Єгипті були ляльки, виготовлені з дерева та тканини. Зі Стародавнього Китаю до нас дійшли глиняні ляльки, в античну епоху створювали ляльок-маріонеток зі слонової кістки, а ляльки Афін були вирізані із деревини.

З розвитком цивілізації розвивалось і виробництво ляльок. У дітей феодалів, буржуазії та дворянства ляльки вирізнялися неабиякою розкішшю. Вони були вдягнені у дорогі сукні, а їхні домівки — прикрашені різьбленими меблями. Деякі ляльки зберігалися як родинні коштовності.

В Україні діти любили гратися іграшками, виконаними з дерева, глини та тіста, тканини (ляльки-мотанки). Мистецтво українського іграшкарства формувало в дітей естетичні смаки, фантазію, творчі здібності. Кожен край і сьогодні має свої традиції створення іграшок.

Ляльки-обереги зазвичай робили із тканини. Цікавим є те, що у таких ляльок не було обличчя. Це пов'язано з тим, що лялька в минулому виконувала роль обрядового, навіть магічного предмета. Відсутність обличчя була знаком того, що лялька — річ нежива, а тому недосяжна для вселення злих духів.

У Києві існує *Національний музей іграшки України*, де можна не тільки на них подивитись, а і потримати в руках та дізнатись про історію кожної з них.

Сучасне декоративно-ужиткове мистецтво України — яскравий приклад взаємозв'язку народного й професійного мистецтва.

У творах декоративно-ужиткового мистецтва особливу роль відіграють матеріали та техніки, але якість витвору великою мірою залежить від майстерності й таланту його творця.

? Які художні засоби виразності використовують майстри декоративно-ужиткового мистецтва? Поміркуйте, що споріднює декоративно-ужиткове мистецтво з іншими видами образотворчого мистецтва?

Інтер'єр української хати

Українські національні костюми

Декоративно-ужиткове мистецтво, як і всяке інше, має величезний вплив на людину. Твори цього мистецтва оточують її, впливають на її смаки непомітно, але безсумнівно.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Розпитайте у літніх людей про роль декоративно-ужиткового мистецтва в їхньому житті. Якими предметами побуту, що належать до декоративно-ужиткового мистецтва, вони дорожать? Чому?
2. Яким промислом вам хотілося б навчитися? Розкажіть про них.
3. Якими з них ви вже володієте?

В. Шиян. Лялька «Ведмежа». Україна

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

1. Розробіть ескіз вишивки для жіночої або чоловічої сорочки.
2. Проаналізуйте твори образотворчого мистецтва, які вам сподобались найбільше, за планом:
 - ваші враження від твору;
 - історія створення;
 - відомості про автора твору;
 - основні засоби, які використав автор для створення художнього образу.

Колективна робота

Створіть декоративне панно для шкільного інтер'єру «Шкільні роки — чудові!».

ТЕМА 3

ЖАНРОВА ПАЛІТРА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

*Співу, голосу варто тільки натякнути —
оркестр своїми могутніми засобами
вже домалює все, що відбувається в душі людській.
О. Серов, російський композитор і музикознавець*

Поміркуємо разом, для чого сучасній людині необхідне розмаїття музичних жанрів. Обґрунтуйте свою думку.

Образотворче мистецтво, театр, кіно, музика... У світі багато різних видів мистецтва, шлях кожного з них до серця людини є різним: ми сприймаємо їх і слухом, і зором. Однак усі вони споріднені, бо у них єдина мета — передати людям задум митця, його ставлення до оточуючого світу, до життя. Кожне мистецтво прагне своєю «мовою» відобразити повноту й багатогранність дійсності, усе розмаїття звуків, барв і форм.

Мистецтво опановує дійсність через створення художніх образів. Воно ніби заново відтворює світ у формі, яка безпосередньо впливає на наші думки та почуття.

Завдяки спілкуванню з музикою відкриваються нові безкраї обрії музичного мистецтва. Музика викликає бажання замислитися над таємницями творчості, над могутньою силою впливу музики на людину, над її роллю в нашому житті. Безмежні можливості музики — найемоційнішого з усіх видів мистецтва.

Концерт гурту «А-На». Осло, Норвегія

Своєю емоційною суттю музика активізує образне мислення. Музичний образ виникає в нашій уяві на підґрунті асоціацій, які викликає музика. Це можуть бути життєві зв'язки з особистими спогадами про пережиті, думки, почуття, подробиці, порівняння тощо. У кожної людини вони свої, але існує й загальний напрям — задум митця. Так, видатний композитор Д. Шостакович писав: «Музика не може відтворювати зримий образ світу, але вона має переваги перед іншими видами мистецтва, бо найбільше впливає на почуття, і музиці доступно передавати їхній безпосередній живий рух».

Осягнути музичний образ твору — означає зрозуміти його суть, зміст, задум, а також визначити характер взаємодії різних музичних образів у складних інструментальних та вокальних творах.

Музичний жанр (з французької — рід, вид, тип, манера) — багатозначне поняття, що характеризує класифікацію музичної творчості за родами і видами з огляду на їх походження, умови виконання, сприймання та інші ознаки (зміст, структура, засоби виразності, склад виконавців тощо).

За своїм жанровим розмаїттям музика посідає одне з перших місць у мистецькому просторі ХХІ століття. В арсеналі сучасного композитора співіснують сольна пісня і могутній хор, найпростіший (нескладний) інструментальний награв і монументальна симфонія. Невичерпні можливості приховані у використанні електронної музики, застосуванні комп'ютерних технологій. Існують програми, які призначені допомогти музикантові у створенні композицій.

В музичному мистецтві існують такі жанрові групи:

- народно-побутова музика (музичний фольклор);
- естрадно-розважальна музика (в тому числі рок-, поп- та електронна музика);
- камерна музика;
- симфонічна музика;
- хорова музика;
- театральна музика.

Які особливості виконання музики та її побудовання передбачає ця класифікація?

Яким із жанрів музичного мистецтва ви надаєте перевагу? Чому?

Зміст музики складають художньо-інтонаційні образи. Матеріальним втіленням змісту музики, способом його існування є **музична форма**, що характеризується взаємовпливом усіх окремих звукових елементів, які розподілені у часі.

Загалом усі музичні жанри можна поділити на вокальні та інструментальні.

Світ інструментальної музики

Інструментальна музика — музика, призначена для виконання на різних музичних інструментах. Вона може виконуватися солістом, ансамблем або оркестром.

Найдосконалішим і надзвичайно різнобарвним видом інструментальної музики є *музика для симфонічного оркестру*. В ньому представлено струнні, духові (дерев'яні та мідні), а також ударні інструменти. Могутнє звучання симфонічного оркестру з його яскравим тембровим розмаїттям допомагає композиторові втілити образний зміст музичного твору з такою надзвичайною виразністю і силою, на яку не здатен жодний окремий інструмент.

Симфонічний оркестр Національної радіокомпанії України

? Як ви розумієте вислів видатного німецького композитора XX століття Г. Малера: «Для мене написати симфонію означає збудувати світ усіма засобами музичної техніки, яка існує»?

Для симфонічного оркестру пишуть твори різних жанрів: симфонія, увертюра, симфонічна поема, інструментальний концерт тощо. Багатогранність образів, ясність вираження основної художньої ідеї, яка розкривається у широкому безперервному симфонічному розвитку, іноді конфліктному, напружено-драматичному, іноді спокійному, лірико-епічному, є характерними для **симфонії** — провідного жанру оркестрової музики.

Симфонія (з грецької — співзвуччя) — великий твір для симфонічного оркестру, написаний у формі сонатного циклу. Як правило, він складається з чотирьох частин.

- ? Розкажіть про симфонічні твори, які справили на вас враження.
Пригадайте імена майстрів симфонічного жанру в Україні.
З якими жанрами в різних видах мистецтва можна порівняти симфонію?

Багато спільного з симфонією як за змістом, так і за формою має жанр інструментального **концерту**.

Концерт (з латинської — змагатися) — 1. Жанр великого музичного твору віртуозного характеру для соліста (солістів) з оркестром, написаного частіше у формі сонатного циклу. 2. Публічне виконання музичних творів.

Виконання концерту для фортепіано з оркестром. Соліст Е.Гігельс. США

Виконання концерту вимагає від соліста-музиканта високого рівня майстерності, навіть віртуозності, що найяскравіше розкривається в каденціях, які іноді імпровізуються, але найчастіше створюються композитором. Зрештою, концерти композиторів-піаністів дають своєрідні «портрети» творців, що допомагає глибше осягнути авторський стиль.

- ? Які композитори — автори інструментальних концертів — вам відомі?

Улюбленими номерами концертних програм симфонічної музики завжди були **увертюри**.

Увертюра (з латинської — відкриття, початок) — інструментальний вступ до театрального спектаклю (опери, оперети, балету), кантати чи ораторії, кінофільму.

Як музичний пролог до опери чи театральної драми, увертюра здатна передати загальний характер майбутньої дії, виступає своєрідним «симфонічним конспектом». У XIX столітті увертюрою стали називати і одночасинні твори для симфонічного оркестру. Вони не передували театральній виставі, але їх творці зазвичай орієнтувалися на образний зміст того чи іншого літературного твору, на особливості його сюжетного розвитку. Характерною ознакою концертної увертюри стала програмна назва, її, хоча б опосередкований, зв'язок з літературним сюжетом. Засновником жанру самостійної симфонічної увертюри можна вважати видатного німецького композитора Л. Бетховена. Його увертюри до трагедій «Егмонт» та «Коріолан» стали звучати окремо від вистав, для яких вони призначалися.

На початку XVII століття оперна увертюра представляла собою оркестровий сигнал, який лунав як заклик до уваги, попередження слухачам, що необхідно зібратися у залі, бо незабаром розпочнеться вистава. Можна було заходити до зали навіть під час виконання увертюри.

? Що змінилося з тих далеких часів? Як еволюціонував цей жанр протягом століть? Назвіть відомі вам увертюри.

Я. Й. Хореманс II.
«Концерт в інтер'єрі»

До камерної музики належать твори, які створені для невеликої кількості виконавців — сольна інструментальна п'єса, дует, тріо, квартет, квінтет, соната, сюїта тощо.

Першими інструментальними творами циклічної форми, які склалися з кількох частин, були сюїти. У XVII-XVIII ст. до сюїти входило чотири різнохарактерних танці: алеманда, куранта, сарабанда і жига, які розташовувалися за принципом контрасту. Іноді до неї включали частини, не пов'язані з танцювальною музикою — прелюдії, арії, капричіо, рондо. Подібні сюїти увійшли до історії

музики під назвою «старовинні», вони створювалися для клавесину, лютні, найпоширенішого інструмента для домашнього музикування, іноді для оркестру.

У сучасному тлумаченні жанр сюїта розглядається як музичний твір, що складається з кількох самостійних частин, які поєднані загальним художнім задумом.

Провідні типи камерно-інструментальної музики, які продовжують розвиватися й донині, сформувалися до середини XVIII століття. Серед них — жанр сонати.

Соната (з італійської — звучати) — циклічний твір для одного або декількох інструментів.

Свого розквіту жанр сонати досяг у творах Л. Бетховена. Велике значення для розвитку цього жанру мала творчість Р. Шумана, Е. Гріга, С. Прокоф'єва та інших композиторів. Соната має багато спільних рис із симфонією: в кожній з частин виражені ті ж характерні контрасти драматичного *allegro*, споглядального *andante* або жвавого *scherzo* та стрімкого фіналу.

- ? Що поєднує і що відрізняє два провідних жанри інструментальної музики — сонату і симфонію?
Які твори, написані в жанрі сонати та сюїти, вам відомі?

А. Еберт. «Музична розмова»

Сольним творам для фортепіано, одній із царин камерної музики, належить значне місце і на концертній естраді, і в домашньому музикуванні. Неперевершені зразки фортепіанної музики — сонати Л. Бетховена і ноктюрни Ф. Шопена, вальси Ф. Шуберта і прелюдії С. Рахманінова, рапсодії Ф. Ліста і М. Лисенка тощо — стають прикрасою репертуару як видатних піаністів, так і музикантів-аматорів.

- ? Прелюдії, експромти, музичні моменти, балади.... — спробуйте доповнити цей перелік жанрів камерно-інструментальної музики.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Згадайте, за яким принципом будується сонатно-симфонічний цикл? Наведіть приклади.
2. Які симфонічні твори українських композиторів ви пам'ятаєте?
3. Пригадайте живописні твори з музикальними назвами: симфонія, соната, рапсодія тощо.
4. На думку С. Рахманінова, «неможливо відкрити новий світ, не ознайомившись добре зі старим». Як ви розумієте цей вислів?

Вокальна музика

Л. Паваротті

А. Бужеро. «Колискова»

Вокальна музика — це музика, що призначається для виконання голосом. Вона є найдавнішим видом музичного мистецтва. Ще на зорі існування людського суспільства, коли людина тільки навчилася користуватися мовою як засобом спілкування, виникли перші примітивні форми вокальної музики — мисливські та войовничі заклики, пастуші окрики, вигуки, що допомагали поєднати зусилля у спільній праці. Величезний багатовіковий шлях пройшло людство з тих часів, розвивалося й удосконалювалося музичне мистецтво, поступово збагачуючись новими засобами виразності, але й донині збереглися первісні форми вокальної музики як природного вираження людських почуттів. До них належать, наприклад, колискові пісні (як і багато інших жанрів народно-пісенного мистецтва, що сягають корінням у далеке минуле).

Загалом, народна пісня — це неперевершений зразок високого мистецтва, джерело національної своєрідності. Вона здатна в дуже лаконічній формі виражати глибокий зміст, узагальнити найважливіші риси характеру свого народу.

? Наведіть приклади жанрів народно-пісенної творчості.

Для переважної більшості людей зустріч із музичним мистецтвом починається з **пісні** — жанру найдемократичнішого і найсучаснішого за своєю сутністю. Пісні відведено величезну роль у житті кожної людини, їй притаманна дорожочінна якість — як справжній друг, вона завжди поруч.

Простота й доступність — такими є головні секрети всемогутності пісні. Навіть складні серйозні теми розкриваються в ній простими щирими

словами у поєднанні з нескладною виразною мелодією, яка легко запам'ятовується. Злиття музики і поезії народжує чудовий сплав, у якому обидва мистецтва ніби підсилюють свій вплив: музика стає конкретнішою, зрозумілішою, а поетичні рядки сповнюються чарівністю живого почуття, що містить у собі мелодію.

Узагальнення визначних явищ у житті народу, найвищий прояв його патріотичних почуттів — це **пісня-гімн**. У перекладі з грецької слово «гімн» означає урочисту хвалебну пісню. Так у давнину називалися піснеспіви, які складалися на честь богів та героїв. З часом змістом хвалебних пісень стало прославлення благородної й піднесеної ідеї.

Серед найвідоміших творів цього жанру — «Марсельеза», натхненний гімн французької буржуазної революції кінця XVIII століття. Нині це Державний гімн Франції.

? Пригадайте Дев'яту симфонію Л. Бетховена. Чому її хоровий фінал — оду «До радості» — було обрано як гімн Євросоюзу?

Наприкінці XX століття до відкритого космосу було запущено супутника, на борту якого знаходилася капсула, що зберігала 24-годинну інформацію про земну цивілізацію загалом. З усієї на той час музики капсула містила запис Дев'ятої симфонії Л. Бетховена, яку вінчає хоровий фінал — ода «До радості» — пристрасний заклик до всесвітнього братерства. Тема звучить то як пісня, то як світлий гімн, то як героїчний марш і ці епізоди складаються в загальну грандіозну картину всеосяжного тріумфу, торжества звільненого щасливого людства.

Я. Стен. «Автопортрет із лютнею»

Одна з перших листівок з нотами та текстом «Марсельези»

Е. Дега. «Співачка з рукавичкою»

Вокальний твір для одного голосу з інструментальним супроводом частіше називають не піснею, а романсом.

Романс — невеликий одноголосний вокальний твір з інструментальним супроводом (фортепіано, гітари, арфи та ін.), частіше — ліричного змісту.

Романс як жанр народився у XVI столітті в Іспанії та спочатку означав неவிбагливу світську пісню народного складу в супроводі гітари, яка виконувалася іспанською, а не «вченою» латинською мовою, що використовували композитори для створення церковних піснеспівів. У XVIII столітті романс розповсюдився у Франції, пізніше — у Росії. Так стали називатися твори для голосу з супроводом, які написані в складнішій, ніж пісня, формі.

У багатьох романсах інструментальний супровід (частіше фортепіанний або гітарний) має рівні права з вокальною партією. Слухання романсів — це сприйняття у нерозривному зв'язку трьох художніх елементів: поетичного слова, мелодії, яка виконується голосом, і розвиненого інструментального супроводу.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Чому вокальну музику називають найдавнішим видом музичного мистецтва?
2. Що споріднює пісні-гімни?
3. «Я помню чудное мгновенье», «Весенние воды», «Безмежное поле» — усе це яскраві зразки романсової лірики, з якою вам доводилося зустрічатися на уроках музичного мистецтва. На прикладі цих творів охарактеризуйте жанр романсу.
4. Яким є ваше ставлення до жанру романсу?
5. Поясніть вираз англійського письменника О. Уайльда: «Благо, що дарує нам мистецтво, не в тому, чого ми від нього навчаємося, а в тому, якими ми завдяки йому стаємо».

Жанри хорової музики

До вокальної музики належать і хорові жанри: **кантата** і **ораторія**, які є спорідненими.

Жанр ораторії зародився в Італії наприкінці XVI століття. Віруючі збиралися для проповідей й читання Біблії у спеціальних приміщеннях при церквах — **ораторіях**. Проповіді й читання завжди супроводжувались музикою. Саме так виникли духовні твори — **ораторії**, в яких оповідальний характер переважав над драматичним розвитком та навіть існувала особлива партія оповідача.

Ораторія — великий концертний твір для солістів, хору та симфонічного оркестру, написаний на певний сюжет.

Ораторія призначена для концертного виконання без сценічної дії, декорацій та костюмів.

? Які ораторії видатних майстрів вам відомі? Де можна послухати твори ораторіального жанру?

У XVII столітті в творчості італійських композиторів **кантата** — це розгорнута сольна п'єса для співу ліричного характеру. Пізніше до кантати стали включати і хори. Розрізняють кантати ліричні, урочисті, духовні, комічні тощо. На відміну від ораторії, в кантаті сюжетний розвиток зазвичай відсутній, вона є втіленням певної думки, ідеї.

Нині ораторіями та кантатами називають великі вокально-симфонічні твори, присвячені важливим подіям нашого життя.

Кантата — твір для співаків-солістів, хору та оркестру, дещо менший за розмірами, ніж ораторія, призначений для концертного виконання.

Симфонічний оркестр і хор. Амстердам, Нідерланди

- ? Розгляньте картину М. Самокиша та пригадайте одночастинну кантату М. Лисенка «Б'ють пороги». Які основні ідеї цих творів? Які художньо-мовні засоби використали митці для розкриття образного змісту?

М. Самокиш. «Похід запорожців у Крим»

Музично-театральні жанри

Характерною ознакою музично-театральних жанрів є синтетичність. Наприклад, в **опері** поєднуються театральна дія і поетичне слово, танець і декоративний живопис, спів солістів або хору зі звучанням симфонічного оркестру.

Ф. Лейтон. «Орфей та Евридика»

- ? Назвіть професії, необхідні для постановки оперної вистави.

Першу оперу «Дарна» було створено в Італії у 1594 році композитором Якобо Пері. Її партитура не збереглася, а першою з опер, що дійшла до нас, стала його опера «Евридика» 1600 року. Цікаво, що в тому ж році, який вважається роком народження опери, була створена ще одна опера «Евридика» іншого італійця Джуліо Каччіні.

- ? Пригадайте античний міф про Орфея. Які мистецькі твори на цей сюжет вам відомі? Чому італійські митці зверталися до античних сюжетів?

Новостворений жанр, метою якого було відродження античної трагедії, знайшов палкий відгук серед широких демократичних мас. Протягом наступних століть багато видатних майстрів оперного жанру прагнули зробити оперу мистецтвом, що правдиво відтворює життя, як воно втілюється на сцені драматичного театру. «Опера і саме тільки опера зближує вас із людьми, ріднить вашу музику зі справжньою публікою, робить вас надбанням не тільки окремих об'єднань, але, за сприятливих умов, — усього народу» — так видатний російський композитор П. Чайковський розкриває сутність одного з найдемократичніших музичних жанрів.

? Які оперні шедеври вам запам'яталися? Назвіть композиторів, які увійшли в історію музичного мистецтва як реформатори оперного театру.

Балет — союз музики і хореографії — це музично-театральний жанр, який також синтезує різні види мистецтва. В балеті зміст, почуття та думки дійових осіб виражаються засобами музики і танцю.

Французьке слово «ballet» походить від італійського «balletto» — танець. Французька назва та італійське коріння цього жанру не є випадковими. Як і опера, балет виник в епоху Відродження в Італії, де здавна на карнавалах виконувалися веселі танцювальні сценки, які поступово перетворилися у самостійні танцювальні спектаклі.

У Франції на той час велику популярність здобув придворний балет — яскраве й урочисте видовище, героями якого були король, королева та численні придворні. Саме французькі балетмейстери створили спеціальну «хореографічну мову», яка й понині використовується у класичному балеті.

Починаючи з XIX століття, найвищого мистецького рівня жанр балету досяг у Росії, де існували неперевершені балетні трупи, а музику створювали видатні композитори П. Чайковський, О. Глазунов, І. Стравинський, С. Прокоф'єв, А. Хачатурян та інші.

Е. Дега. «Зірка (Танцюристка на сцені)»

? Пригадайте балетні твори цих митців. Які з них справили на вас особливе враження?

Мистецтво в просторі культури

У сучасному балеті поруч з класичними танцювальними елементами (класичний танець, характерний танець і пантоміма) широко використовуються різноманітні гімнастичні та акробатичні трюки, що надзвичайно збагачує цей старовинний жанр.

До *музично-театральних жанрів*, які виникли у XIX–XX століттях, належать **оперета** і **мюзикл**.

Оперета (з італійської — маленька опера) — музично-драматична вистава, де співи й танці поєднуються з розмовними діалогами. Інша її назва — музична комедія.

Сцена з оперети Й. Штрауса «Летюча миша».
Новосибірський театр музичної комедії

Становлення цього жанру пов'язано з Францією 50–60-х років XIX століття, а його засновниками вважаються композитори Ф. Ерве та Ж. Оффенбах. Серед видатних представників опереткового жанру — Й. Штраус, Ф. Легар, І. Кальман, І. Дунаєвський.

? Які твори цих композиторів ви знаєте? Які з оперет вам подобаються найбільше?

Мюзикл — музична вистава, музично-сценічний твір, у якому використані різноманітні жанри та виражальні засоби сучасної та побутової музики, хореографії, оперети та опери.

Сцена з мюзиклу «Нотр Дам де Парі».
Комп. Л. Пламодон,
Франція — Канада

Жанр мюзиклу, який формувався протягом XX століття, називають сучасним різновидом оперети.

Дійсно, ці жанри мають багато спільних рис, але музична мова мюзиклу, своєрідна манера виконання суттєво відрізняється від опереткової. Також характерною рисою мюзиклів є те, що музичні номери (пісні, танці) не стримують розвиток сюжету, а, навпаки, стають його рушійною силою.

Мюзикл як новий жанр народився випадково. 1886 року в одному з нью-йоркських музичних театрів

виникла пожежа, внаслідок якої артисти залишилися без роботи. Продюсер звернувся за допомогою до свого колеги — режисера драматичного театру. І тоді, об'єднавши зусилля двох різних театральних колективів, вони створили незвичну виставу, яка йшла протягом п'яти з половиною годин, але публіка до кінця вистави із захопленням сприймала дійство. Завдяки вдалому експерименту вистави нового жанру швидко розповсюдилися на театральних підмостках США.

Багато мюзиклів отримали високохудожнє кінематографічне втілення: «Оклахома» та «Звуки музики» Річарда Роджерса, «Моя прекрасна леді» Фредерика Лоу, «Вестсайдська історія» Леонарда Бернстайна тощо.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Чим відрізняється мюзикл від оперети?
2. Які мюзикли і кіномюзикли ви вже бачили?
3. Розкажіть про композиторів, які створювали оперети та мюзикли.
4. Пригадайте музичний твір та його автора за таким асоціативним рядом:
 - В. Гюго, Італія, жакхлива трагедія, блазень;
 - У. Шекспір, кохання, родова ворожнеча;
 - «Запорізька Січ», хоровий жанр, Т. Шевченко.
5. Визначте музичні жанри за поданими ілюстраціями:

Музичні відкриття XX століття

Кожний із видів мистецтва отримує своєрідну «пальму першості» на певному етапі свого розвитку. Наприклад, епоху Відродження називають «золотим століттям» живопису, XIX століття пов'язують з найяскравішим розквітом літератури, XX століття вважають століттям музики. Ці визначення свідчать про те, наскільки вірно той чи інший вид мистецької діяльності здатен відобразити світосприйняття епохи, духовні прагнення людства, його надії та його ілюзії.

? Назвіть видатних представників різних царин художньої творчості у зазначені вище періоди. Як ви вважаєте, чому саме музику визнано пріоритетним видом мистецтва у XX столітті?

«Символ джазу» — Л. Армстронг

Сучасну музичну культуру можна розділити на музику елітарного характеру (традиційна класика разом із новими авангардистськими напрямками другої половини XX століття, переважна більшість напрямів джазу) та музику, яка стала часткою так званої «масової культури» (поп-музика, традиційна естрада і мюзик-хол). Особливе місце відведено рок-музиці, яка має різноманітні течії, що споріднені як з першою, так і з другою сферами.

? Музичні уподобання кожного слухача зумовлені, зазвичай, його характерними особливостями, а також конкретним психологічним результатом, якого він чекає для себе від музики. Яку музику слухаєте ви? Що дає вам спілкування з нею?

Рок-гурт «The Beatles»

Слухання творів академічного жанру, будь-то сонати чи симфонії, джазові імпровізації чи фортепіанні мініатюри, налаштовує тих, хто сприймає цю музику, на «занурення у себе». Момент справжньої насолоди музикою настає тоді, коли слухач знаходить у глибинах свого «я» відгук на емоційний стан, який він відчуває у творі.

Музичні засоби виразності рок-композиції або естрадної пісні за своєю складністю іноді не поступаються навіть симфонії, але у музики такого роду загалом інша аудиторія — люди енергійні, активні, які живуть переважно зовнішніми імпульсами. Від музики вони чекають сильних відчуттів і, якщо їх отримають, щедро віддають музикантові свої душевні сили. Рок-концерт або естрадне шоу стають могутнім засобом спілкування, тому зрозумілий потяг до велетенських концертних просторів — міських майданів, стадіонів тощо.

Концерт гурту «Queen» і П. Роджерса. Харків, Україна

До речі, нині концерти академічної музики на відкритому повітрі стають дедалі популярнішими та збирають іноді аудиторію, яка за кількістю слухачів перевищує зібрання рок-фанатів. Яскравим підтвердженням є, наприклад, фестивалі хорової музики, які щорічно проводяться в німецькому місті Галле на честь видатного німецького композитора Г. Генделя, де беруть участь тисячі шанувальників хорового співу.

? Які напрями музичного мистецтва виникли у XX столітті?

У царині розважальної музики XX століття подарувало світові джаз, рок і поп-музику тощо.

Джаз як стильовий напрям народився на початку XX століття в Новому Орлеані (США). Його джерела — імпровізаційні форми афро-американського фольклору: спіричуел, блюз, регтайм і танцювально-

Мистецтво в просторі культури

побутова музика білих переселенців, тобто він представляє собою сплав елементів двох музичних традицій — африканської та європейської. Вплив «білої» культури відчувається в мелодії та гармонії. Від африканської музики джаз успадкував складну ритмічну структуру, «хитку» висоту звуку, характерний тембр звучання, манеру виконання, якій притаманне цілковите занурення в музику.

Основа джазу — імпровізація. Джазова композиція, викладена нотами, дуже віддалено передає зміст цієї музики; кожне нове покоління джазових музикантів опановує цей стиль завдяки записам.

Б. Гудмен

Джаз-квартет «Pulcinella»

У становленні джазу виділяють три періоди.

Класичний, традиційний джаз — це нью-орлеанський стиль, що виник на основі музики духових оркестрів, які були дуже поширені в ті часи і брали участь у всіх значних подіях міста, та чиказький стиль — стиль гри «білого джазу». Найвідоміші виконавці традиційного джазу — Кінг Олівер, Луї Армстронг, Бенні Гудмен, Джордж Бруніс.

Зрілий період (ера свінгу). Свінг (з англійської — коливання) означає не тільки джазовий стиль, але й характерний елемент виконавської техніки джазу, коли основна ритмічна пульсація та мелодичні акценти не збігаються, що додає музиці пружність, пластичність і особливу виразність, а також допомагає створити ілюзію невинного наростання темпу. Всесвітньої популярності у цьому стилі досяг оркестр Дюка Еллінгтона.

Сучасний джаз (стили бі-боп і кул-джаз). Бевор — звуконаслідувальний термін, що закріпився для визначення джазового стилю. Серед «піонерів» бі-бопу — Чарлі Паркер, Дізі Гіллеспі. Подальший розвиток бі-бопу привів до нового стилю — кул-джазу (з англійської — прохолодний), що виник як протиставлення до емоційної, гарячої манери бі-бопу. Найвідоміші представники кулу — Джеррі Малліган, Джон Льюїс, Дейв Брубек, Майлс Девіс та інші.

- ? З творчістю яких джазових музикантів ви знайомі?
Що ви можете розповісти про симфоджаз? Хто став його засновником?
Наведіть приклади музичних творів, де відчувається вплив джазу.

Віха в історії джазу — запис першої грамплатівки 26 лютого 1917 року, яку зробив оркестр «Original Dixieland Jass Band». Платівка перебільшила мільйонний тираж — цифра астрономічна для тих часів. Нова музика стала швидко розповсюджуватися Америкою, а потім і по всьому світові.

Величезним є вплив джазу на розвиток усієї музичної культури. На його основі виникли ритм-енд-блюз та цілий ряд напрямів рок і поп-музики, інтонації й прийоми джазу використовували в своїх творах чимало композиторів усього світу, джаз відродив найважливіше призначення музичного мистецтва — об'єднувати людей.

Оркестр «Original Dixieland Jass Band»

Перша «джазова» платівка

Рок-музика є одним із найвизначніших явищ у культурі людської цивілізації другої половини XX століття.

Поняття «рок-музика» сформувалося приблизно у другій половині 60-х років. До цього часу у його складників не було загальної назви, вони вважалися окремими течіями так званої «молодіжної музики».

Термін «рок» — це скорочена назва «рок-н-ролу» — першої щабліни на хронологічних східцях розвитку цього напрямку. Іноді про всю рок-музику говорять як про музику рок-н-ролу, що не зовсім відповідає дійсності.

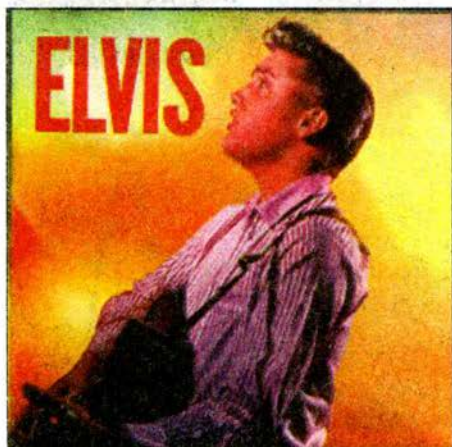
Концерт рок-гурту «Pink Floyd»

Найважливішими напрямками рок-музики були: ритм-енд-блюз, рок-н-рол, біг-біт, фолк-рок і кантрі-рок, психоделічний рок, хард-рок, арт-рок та інші. Деякою мірою саме на цьому завершився перший, найплідніший період розвитку рок-музики. Подальші напрями або доопрацьовували творчі наробки вже існуючих стилів, або наближувалися до так званої поп-музики.

Бі Бі Кінг

Обкладинка до альбому Е. Преслі «Elvis»

Ритм-енд-блюз — музика афроамериканського населення США, яка поєднувала танцювальний біт («beat» — удар) та урбаністичний (міський) блюз.

Поет Л. Х'юз писав: «Блюзи на мене завжди справляли враження безмежно сумної музики... Це тому, що в блюзах гіркота не пом'якшена сльозами, а, навпаки, розлючена сміхом — абсурдним, суперечливим сміхом горя». Важко перелічити музикантів ХХ століття, які б не «торкнулися» ритм-енд-блюзу у своїй творчості. Важливу роль ця музика відігравала у 60-ті роки, коли він став фундаментом «британського року», який на той час завойовував провідні позиції у світі.

Рок-н-рол (з англійської — крутитися та гойдатися) виник на основі ритм-енд-блюзу.

Термін «рок-н-рол», який впровадив американський диск-жокей Алан Фрід, був запозичений із жаргону афроамериканців. Але нова назва дала можливість долучити до неї і «білих» музикантів, які привнесли власні музичні традиції. У 50-ті роки рок-н-рол сформувався як самостійний музичний напрямок. Це був одночасно і новий музичний стиль, і новий танець. «Королем рок-н-ролу» визнано американського співака Елвіса Преслі.

Кантрі-рок і фольк-рок — багато в чому споріднені напрями рок-музики.

Кантрі-рок (з англійської — сільський) — це виконання музики в стилі «кантрі» у супроводі традиційних для року електроінструментів. Народження стилю «фольк-рок» пов'язують з виступом відомого рок-музиканта Боба Ділана на фольк-фестивалі у Ньюпорті (1965 р.) під акомпанемент електрогітар. По суті, мелодична лінія фольк-року надихається традиційною піснею, підсиленою великою електронною звучністю.

Психоделічний рок був музичним віддзеркаленням руху хіпі — «флауер-пауер» (з англійської — квіткова влада) і справедливо пов'язується з наркотиками.

«Жорстка» форма психоделічного року з'явилася внаслідок епідемічного їх розповсюдження в 1960-х роках. Їх представники — «The Doors», «The Iron Butterfly», Джиммі Хендрікс. Типовим психоделічним гуртом на ранньому етапі своєї творчості був англійський гурт «Pink Floyd».

Хард-рок — «важкий» або «жорсткий» рок.

Виникнення хард-року — це справжня революція в музичному світі; у ньому реалізувалися прагнення рок-музикантів, які довгий час залишалися на рівні підсвідомості, до грандіозного підсилення звучання для придання додаткової агресивності й жорсткості. «Важка артилерія» хард-року — гурти «Led Zeppelin», «Deer Purple», «Uriah Heep» тощо. Нова потужна хвиля хард-року отримала назву «хеві-метал», його «гучні» представники — гурт «Metallica» та інші.

Б. Ділан

Дж. Хендрікс

Гурт «Led Zeppelin»

Дж. Андерсон (Гурт «Yes»)

Ф. Мерк'юрі (Гурт «Queen»)

Арт-рок (з англійської — художній рок) має також декілька інших назв: симфонічний рок, класичний рок.

Виконавці арт-року при створенні власних композицій часто зверталися до класичної спадщини: використовували оркестрові обробки, елементи симфонічної і камерної музики. Визнаними майстрами арт-року можна назвати такі гурти, як «Yes», «King Crimson», «Genesis», «Jethro Tull» та інших. Цей стиль — безмежне поле для експериментів. Від рок-музикантів він вимагає високого рівня майстерності, враховуючи складність композицій, які вони виконують.

Глем-рок (з англійської — «ефектний») — жанр рок-музики, який виник у Великобританії на початку 1970-х років і став одним із домінуючих напрямів того часу.

Для виконавців глем-року були характерними яскравий образ, виражений через театральну ефектність екзотичних костюмів, багатий макіяж тощо. В музичному відношенні глем-рок був неоднорідним. Він поєднував у собі рок-н-рол, хард-рок, арт-рок та естраду. Елементи стилю глем-року значно вплинули на диско, панк і нову хвилю, на такі гурти як «Queen», «Kiss» тощо. Глем-рок також відомий під терміном гліттер-рок.

? У вільний час дослідіть напрями рок-музики. Які з них вам подобаються найбільше? Поясніть, чому. Які художньо-виразальні засоби використовують рок-гурти?

Диско (з англійської — дискотека) — жанр танцювальної музики, який виник на початку 1970-х років. Європейське диско тісно переплітається з традиційною естрадою та загальними тенденціями поп-музики. Композиція в стилі диско виконується в темпі, який дорівнює приблизно 120 ударам за хвилину.

Гурт «Abba»

Гурт «Modern Talking»

? Які композиції гуртів «Abba» та «Modern Talking» вам відомі?
Які почуття викликає ця музика? До якого жанру вона належить?

Електронна музика — термін, що визначає музику, створену за допомогою електронного обладнання. Одним з найвидатніших представників цього жанру вважають Жана Мішеля Жарра.

Жан-Мішель Жарр — французький композитор, клавішник, гітарист, вокаліст, автор текстів, продюсер, один з піонерів електронної музики, автор і постановник грандіозних світлових шоу. Починаючи з 1979 року, провів десятки музично-світлових вистав у різних кутках планети. У цілому продано понад 80 мільйонів копій його альбомів у всьому світі.

Ж. М. Жарр

Назва «**поп-музика**» походить від скороченого словосполучення «популярна музика». Вона вживається в значеннях залежно від контексту:

- у широкому значенні — як загалом музика розважального жанру;
- у вузькому значенні — як музика, що породжена так званою масовою культурою, доступна широкій публіці та розповсюджується на комерційній основі, популяризується засобами масової інформації;
- у значенні, яке наближається за змістом до словосполучення «розповсюджена музика»; тоді до поп-музики належать найвідоміші твори у різноманітних жанрах: симфонічному, камерно-інструментальному, оперному тощо.

Мадонна

М. Джексон

Р. Вільямс

Шакіра

«ВВ»

«Скрябін»

«Океан Ельзи»

? З творчістю яких з цих виконавців ви знайомі? Охарактеризуйте їхню манеру виконання.

Сучасна українська музика представлена у всіх напрямках та жанрах — від ліричної пісні, пронизаної фольклором, до масової комерційної естради, від джазових імпровізацій до безлічі напрямів та жанрів рок-музики. Наприклад, гурти «Брати Карамазови», «ВВ», «Океан Ельзи», «Плач Єремії», «Скрябін» та інші. Українські виконавці та гурти популярні у багатьох країнах світу. Цьому сприяють численні міжнародні музичні конкурси та фестивалі, які відбуваються і в Україні. Серед найвідоміших та наймасштабніших заходів, що популяризують музичні напрями, зокрема джаз, рок- та поп-музику, слід виділити такі, як «Grammy», «MTV Europe Music Awards», «Євробачення», «Слов'янський базар», «Нова хвиля» та інші. В Україні величезну кількість глядачів збирають такі конкурси та фестивалі, як «Червона рута», «Таврійські ігри», «Республіка Казантип», етнічні фестивалі «Країна мрій», «Шешори» та інші.

А. Солов'яненко

С. Ротару

Н. Матвієнко

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Чому саме симфонію називають провідним жанром оркестрової музики?
2. Чому вокальну музику називають синтетичним жанром?
3. Наведіть приклади творів, написаних у жанрі фортепіанної мініатюри, опери та балету, у жанрі камерно-інструментальної музики. Які з них є вашими улюбленими творами?
4. З якими відкриттями в музичному мистецтві пов'язують ХХ століття? Розкажіть про них.
5. Які напрями існують у сучасному музичному мистецтві?
6. Розгляньте зображення видатних співаків та музикантів. Яке значення має їхня творчість для української пісенної культури?

Нагорода «Grammy»

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Зробіть запис для шкільної фонотеки, де будуть представлені різні жанри музичного мистецтва.

Робота в групах

- Складіть програму концерту камерно-інструментальної і вокальної музики, до якої увійдуть ваші улюблені твори.
- Визначте образний зміст, жанр і форму творів, які увійшли до запропонованої вами програми концерту.
- Розкажіть про характер впливу музичного твору на ваші почуття та емоції.

Тема 4

ТЕАТР ЯК СИНТЕЗ МИСТЕЦТВ

*Весь світ — театр,
у ньому жінки, чоловіки — усі актори.
В. Шекспір, англійський драматург*

Основні елементи художньо-образної мови театрального мистецтва

Поміркуємо разом, чим театр відрізняється від інших видів мистецтва.

Яке головне призначення театру? Уразити уяву, здивувати глядачів, викликати певні почуття? Чи був театр «дзеркалом» своєї епохи? Яку роль відіграє театр у сучасному житті? Жодний вид мистецтва не ставить стільки запитань. Що ж це за феномен — театр?

Театр (з грецької — видовище, місце для видовищ) — вид мистецтва, особливістю якого є художнє відображення життя крізь драматичну дію, що виникає в процесі гри акторів перед глядачами.

Театр є *синтетичним видом мистецтва*, тобто таким, в якому поєднуються багато видів мистецтв: *література* (текст п'єси), *образотворче мистецтво* (театральні декорації, костюми), *хореографія* (фігури, пози, рухи акторів), *музика* (спів акторів, музичне оформлення вистави). Призначенням театру є навчання та виховання глядача, відображення всієї складності життя, боротьби доброго та злого, смішного та величного. Театр пропонує свій власний спосіб пізнання світу, що робить його надбання унікальними, бо вони не мають аналогів в інших видах мистецтва.

? Що ви знаєте з історії виникнення театру?

Театр як явище духовної культури зародився в античній Греції. Поштовхом до появи нового виду мистецтва було поширення впливу літератури на життя грецького суспільства.

В античному світорозумінні все життя людини є п'єсою, яку розіграє доля. Людина постійно шукає своє призначення. З примхи долі їй може бути відведена та чи інша життєва роль, від якої вона не може відмовитися. Але як актор людина цілком вільна, оскільки одну й ту ж роль можна виконати по-різному. Це своєрідне розуміння свободи стало основою, на якій виник грецький театр.

Мистецтво Стародавньої Греції було покликане виховувати в людині мужність, стійкість перед труднощами. Але краса героїчного подвигу з найбільшою переконливістю розкривалася в тих творах, які показували зіткнення героя з силами зла або ворожими йому людьми. Найбільш виразно це могло бути показано в театралізованій формі у трагедії. Вона в художній формі розкривала філософські, етичні, соціальні проблеми, які хвилювали греків.

Трагедія — драматичний жанр, твори якого відзначаються гострото конфлікту особистого чи суспільного характеру.

У Стародавній Греції імпровізована весела вистава — процесія з музикою, піснями і танцями — називалася **комедією**.

Театральне мистецтво Стародавнього Риму розвивалось під впливом грецького театру та суто римських народних вистав. Найбільш популярними були **сатури** — вистави, що включали в себе музику, танці, пісні, драматичні сценки побутового та комічного змісту.

? Які елементи художньо-образної мови притаманні античному театральному мистецтву?

Трагедія і комедія — два полюси драматургії. У XVIII столітті з'явилися п'єси, у яких були присутні ознаки обох жанрів. Так народився новий жанр, який отримав назву **драма**.

Таким чином, мистецтво сцени, яке зародилося у Стародавній Греції, стало фундаментом європейського театру.

? Пригадайте, з іменами яких творців трагедій та комедій пов'язують розвиток давньогрецького театру?

Портрет давньогрецького актора.
Фрагмент старовинної чаші. Греція

Етруський майстер.
Зображення двох танцюристів

У Середні віки (V-XV ст.) театральні вистави мали релігійний характер і відбувалися в церквах. Глядачі найбільше любили **містерію** — вид релігійного театру, який розквітнув у XIV-XV століттях.

Містерії були частиною міських пасхальних та різдвяних свят та зазвичай проходили на центральній площі міста. Євангельські сюжети часто були основою театральних вистав. Вистави готувались заздалегідь та йшли декілька тижнів. Тексти завжди затверджувались церквою або

Г. Мемлінг. «Страсті Христові»

світською владою. Спочатку виконавців відбирали із міщан, а з XV століття — з професійних акторів.

? Уважно розгляньте зображення вистави. Що відбувається, на вашу думку, у середньовічному місті? Яку специфіку мали вистави того часу?

Одночасно з містеріями з'являється *мораліте* — вистава, в якій обов'язково повинна бути мораль, тобто повчальність.

Персонажі таких вистав ототожнювали поняття та явища: Добро, Зло, Дурість, Розум, Віру. У кожного з персонажів був характерний сценічний вигляд та костюм: Любов тримала серце, Лестоці — хвіст лисиці. Потім з'явилися мандрівні трупи акторів та фокусників, які розігрували вистави під час ярмарків, карнавалів, травневих ігор у тимчасових спорудах. Саме тоді з'являється і пересувний театр ляльок.

? Які риси притаманні епосі Відродження?
Як вони «віддзеркалилися» у театральному мистецтві?

Вже у XV–XVI століттях у Західній Європі виникають постійні театри. Принципи нового театального мистецтва, його специфічна художньо-образна мова закладаються в Італії, на батьківщині культури Відродження. Саме тут виникли основи нового гуманістичного театру: відроджені комедія, трагедія; народжена опера; розроблені перші принципи професійного сценічного театру.

Найбільш яскравою сторінкою італійського театру Відродження став імпровізаційний вуличний театр масок — *комедія дель арте*, що і стало початком професійного театру. Але наймогутнішим став театральний досвід Англії, де протягом XVI-XVII століть виникали дійсно геніальні твори. Це театр В. Шекспіра «Глобус», який не повторював античність, а створював гуманістичний зразок театральної вистави, в якій головним став власний узагальнений філософський рівень. Дуже виразною стала гра акторів. У XVII-XVIII столітті швидко розвинувся французький класичний театр, передусім класична драма П. Кальдерона та міщанська драма Ж.Б. Мольєра. Театральні будови постійно удосконалювались, щоб стати зручнішими для глядача.

К. Дежарден.
«Вистава комедії дель арте»

У цей період в Україні виникає унікальне явище — *народний ляльковий театр-вертеп*. Сюжет вертепної драми складається з двох частин: звичайної різдвяної драми і прив'язаної до неї сатирично-побутової інтермедії — ряду окремих сцен, не завжди пов'язаних одна з одною.

Кінець XVIII століття та перша половина XIX століття стали початком *романтичної та національної драми*: Ф. Шиллер, В. Гюго, Г. Лесінг. У другій половині XIX століття перемагає *реалізм* (О. Дюма-син, В. Сарду, Г. Ібсен, Г. Гауптман). В останній чверті XIX століття в європейському театрі під впливом творчості Г. Ібсена та М. Метерлінка затверджується *символізм*. Видатний український письменник та драматург М. Гоголь своїми п'єсами «Ревізор» та «Одруження» започаткував *побутову драму*, що вплинуло навіть на водевілі. О. Островський написав низку видатних *історичних хронік та побутових комедій*. Вершиною *психологічної драми* стали п'єси А. Чехова.

Цей період був представлений яскравими українськими драматургами І. Котляревським, Г. Квіткою-Основ'яненком, І. Карпенко-Карим, М. Старицьким.

? З якими п'єсами цих драматургів ви знайомі? Чи бачили ви вистави за цими творами? До яких жанрів вони належать?

Чи змінювалася художньо-образна мова театального мистецтва з XIX століття до сучасності? І так, і ні. Театр, як і раніше, відображає усі складності життя, навчає та виховує. Але змінилися акценти, гра акторів, з'явилися нові театральні професії. Незмінними залишаються лише вічні, моральні цінності людства.

Сцена із вистави «Наталка-Полтавка».
Національний академічний драматичний
театр імені І. Франка, Київ, Україна

Отже, художньо-образна мова театрального мистецтва дуже різнобарвна — художнє слово, танець, пантоміма, оперна арія та арія в опереті, рок-опера або жарту театру ляльок, декорації, костюми тощо. Кожна вистава поєднує зусилля драматурга, композитора, режисера, акторів, хореографів, художників, декораторів, модельєрів, освітлювачів та представників інших театральних професій, що й робить театральне мистецтво синтетичним та колективним.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Чому театральне мистецтво називають «синтетичним»?
2. Які основні художньо-мовні засоби театрального мистецтва ви вже знаєте?
3. Порівняйте художні засоби театрального мистецтва з художніми засобами інших видів мистецтва.
4. Розкажіть, які театри є у вашому місті, краї. Чим вони відомі?

Театральні професії

Як ви уявляєте собі народження театральної вистави?

Сцена та глядацька зала.
Одеський національний академічний
театр опери і балету, Україна

Сьогодні, коли глядач приходить до театру, він зазвичай визнає умовність театральної дії та не вимагає абсолютної життєвості. Публіка бажає вражень, які розбудять почуття, викличуть асоціації з тим, що було пережито кожним у своєму власному житті. Гра акторів, їхні костюми, декорації, гра оркестру тощо — усе це разом і є театр.

Театр — мистецтво колективне. Вистава завжди є результатом діяльності багатьох людей, не тільки тих, що з'являються на сцені, але й тих, які виготовляють предмети реквізиту, костюми, встановлюють

світло, зустрічають глядачів, тобто вистава — це водночас і творчість, і виробництво.

Головними професіями театру із стародавніх часів були професії актора, драматурга та режисера.

Драматург (з грецької — письменник, який створює драматичні твори) — автор літературного тексту вистави.

Режисер — постановник спектаклю, кінофільму, естрадно-концертної програми, циркової вистави та ін.

Актор — виконавець ролі в театральній виставі.

Основою всіх театральних вистав є драма — літературний твір, що зображує явище у дії, яка відбувається перед глядачами на сцені. Навіть у тих сценічних постановках, де тексту немає, обов'язково є сюжет вистави. Наприклад, опера, пантоміма та балет мають сценарій — *лібрето*. Процес роботи над виставою полягає у перенесенні драматургічного тексту на сцену — своєрідний «переклад» з однієї мови на іншу. У результаті літературне слово перетворюється на слово сценічне. Саме це є заслугою драматурга.

Щоб дія на сцені сприймалась як ціле, треба було її послідовно організувати. Ці обов'язки у сучасному театрі виконує **режисер**. Від таланту акторів багато залежить, але всі вони підкоряються волі режисера, керівника вистави. Глядачі не бачать режисера на сцені під час дії вистави. Він може з'явитися тільки після п'єси, щоб поклонитися разом з акторами та привітати зал. Режисер має вирішити багато задач: бути організатором, педагогом, тлумачем тексту, свого роду «вождем», «хазяїном» вистави.

Протягом XIX ст. саме існування професії режисера підлягало сумніву — деякі актори не бажали підкорятись режисеру.

Наприкінці XIX століття з'являється так звана «нова драма». Саме тоді до театру приходять тлумачі цієї драматургії — режисери, що створювали на сцені особливий художній світ. Кінець XIX — початок XX століття — час появи видатних режисерів. К. Станіславський та

Ш. Купель.
«Драматург Ж. Б. Мольєр»

Режисер «Театру на Таганці»
Ю. Любимов під час репетиції
вистави. Москва, Росія

Мистецтво в просторі культури

В. Немирович-Данченко, М. Кропивницький, І. Карпенко-Карий, Л. Курбас та інші вважаються знаними корифеями драматургії та режисури.

Головна особа у виставі — **актор**. Роль, яку він виконує, створюється не тільки його голосом, мімікою, жестами, а також чимось невлотним — його настроєм, душею. Щоб зрозуміти свого героя, актор повинен проникнути в його душу, його життя, його світогляд.

Сцена з вистави
«Шельменко-денщик».
Харківський державний
академічний драматичний театр
ім. Т. Г. Шевченка, Україна

Акторське мистецтво має обрядове походження. Першими акторами були жреці: вони виконували ритуали і, таким чином, виконували роль, яку повинні були добре знати. Жреці надягали спеціальні костюми, іноді маски. У сучасних акторів є й інші попередники — блазні, особи при дворі монархів або вельможних панів, що розважали господарів та їхніх гостей різними витівками, жартами.

У середині XVIII ст. одним із головних принципів акторського мистецтва стало визначення амплу актора. Кожний актор вибирав собі певний тип ролей та слідував своєму вибору протягом життя. Існували амплу злодія, простака, закоханого, розсудливої людини (резонер) та інші. Проти амплу завжди виступали діячі театру, які прагнули оновлення мистецтва сцени. У XX столітті це поняття вже не вживалось.

? Як ви вважаєте, чи достатньо для постановки театральної вистави зусиль лише режисера, драматурга та акторів? Поясніть свою думку.

Крім зазначених вище професій, у театрі існує багато інших професій, без яких немає театральної вистави. Так, художньою мовою вистави є декорації, театральне освітлення, архітектурні прикраси, інтер'єр та інше. Усе це залежить від фантазії та професіоналізму художника-декоратора. Саме він відтворює ідеї режисера засобами візуального декораторського мистецтва. Сценографічні прийоми та методи роботи сучасного театрального художника різноманітні. Для створення

Л. Бакст. Ескіз декорації
до балету «Дафніс і Хлоя»

художнього образу вистави він використовує не тільки живопис, освітлення тощо, а й новітні аудіо-, відео-, комп'ютерні технології.

Велику роль у виставі відіграють музика і танець. Професія **хореографа** дуже важлива не тільки для балетної вистави або оперети, а й у драматичних виставах. Хореограф, безпосередньо спираючись на музику, визначає стиль танців та рухи танцюристів, які допомагають втіленню ідеї режисера. В цілому, використовуючи цілу низку специфічних засобів і прийомів, власну художньо-виразну мову, він створює *хореографічний образ*.

Хореограф М. Бежар із трупю «Балет Бежара в Лозанні» під час репетиції. Лозанна, Швейцарія

Хореографія — мистецтво створення танцю і танцювальних вистав, розглядається як сукупність двох галузей — *мистецтва балету* та *мистецтва танцю*.

Балет — вища «театральна» форма хореографічного мистецтва, в якій воно піднімається до рівня музично-сценічної вистави. Головний виразовий засіб балету — система європейського класичного танцю. У програмі підготовки артистів балету, яка історично сформувалась, класичний танець є базою, що утворює комплекс з таких предметів сценічного танцю: дуетно-класичний танець, характерний танець (або народно-характерний), історичний танець, сучасний танець та акторське мистецтво.

Сценічний танець — один із головних видів хореографічного мистецтва, що пропонує створення хореографічного образу на сцені.

Т. Марґаєр. «Па-де-катр»

Танець — це не тільки вид мистецтва, у якому художній образ створюється пластичними та ритмічними рухами людського тіла, а й музичний твір у ритмі, стилі й темпі музики у сукупності пластичних і ритмічних рухів.

? Уважно розгляньте фотографії. Танці яких народів на них зображено?

Хореографів вважають попередниками режисерів. Автори романтичних балетів кінця XVIII — початку XIX століття були *балет-мейстерами*, створювали особливу атмосферу цих балетів, що принесло їм грандіозний успіх. У наш час хореографічне мистецтво є одним із найпопулярніших. Балет дав поштовх до розвитку танцювального мистецтва. У XX столітті з'являються професійні колективи народного та естрадного танців, зростає інтерес до бального, спортивного та східних танців.

Протягом усієї своєї історії театр використовував магію костюма. Актор завжди одягнений у костюм тієї епохи, яку описував драматург у своєму творі. Костюмна композиція, що складається зі звичайних деталей одягу, повинна підкреслити окремі риси в характері персонажів, проявити сутність подій, що відбуваються у виставі, розповісти про історичний час. Ось чому однією з найважливіших театральних професій є професія **художника по костюмах**, який допомагає виставі навіть кольором костюмів виражати емоційний стан персонажу. Не менш важливою є професія **театрального костюмера**.

Чарівник-гример змінює зовнішність актора для того, щоб створити сценічний образ, а **реквізитор** піклується про те, щоб речі на сцені відповідали тій добі, в яку відбувається дія. Робітники *столярного, інженерного, взуттєвого* та ще декількох цехів працюють над тим, щоб вистава була цікавою для глядача.

Так зусиллями багатьох робітників театральних професій народжується театральна вистава як справжній витвір мистецтва.

Маски, що символізують театральне мистецтво

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. У чому, на ваш погляд, полягає призначення театру?
2. Які театральні професії вам відомі?
3. Чому в XX столітті театр став режисерським?
4. Яку роль відіграє музика у виставах різних жанрів?
5. Який вид мистецтва називається хореографією?
6. Поміркуйте, чому маски нерідко використовують як символ театру.

Віденський вальс

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

До театральної вистави створіть ляльок, маріонеток або театральні маски (за вибором).

Робота в групі

Створіть ескіз театральної афіші або костюми для театральних героїв до шкільної вистави чи свята. Підготуйте рецензію на театральну виставу. Під час роботи дотримуйтесь рекомендацій:

- визначте автора літературного сценарію, постановника (режисера) вистави;
- порівняйте режисерський задум з літературним твором;
- охарактеризуйте декорації та костюми акторів; визначте роль музичного оформлення;
- визначте характерні особливості гри акторів.

ТЕМА 5

ЕКРАННІ МИСТЕЦТВА

*Кіно перевершує театр, літературу, живопис
у створенні зорових рухливих образів,
які здатні охопити сучасне життя
у всьому його естетичному значенні і своєрідності.
Ю. Борєв, мистецтвознавець*

Виникнення кіномистецтва

Поміркуємо разом, які види мистецтва, на ваш погляд, є найсучаснішими.

Огюст та Луї Люм'єр

У 1895 році французькими винахідниками братами Луї та Огюстом Люм'єр був запатентований новий технічний апарат, який здобув назву «кінематограф», що в перекладі з грецької означає «пишу рух».

Перший публічний платний кіносеанс відбувся в Парижі, у «Гран кафе» на бульварі Капуцинок 28 грудня 1895 року. Фільм складався зі сцен, що були зняті з натури: «Вихід робітників із заводу Люм'єр», «Прибуття потяга на вокзал Ла Сьота», «Руйнування стіни», а також комічна сценка «Политий поливальник». Сеанс мав колосальний успіх. Так брати Люм'єр започаткували кінодокументалістику. Протягом усього життя Луї та Огюст Люм'єр ретельно

слідкували за успіхами кінематографа. Сьогодні у Франції існує премія імені братів Люм'єр, якою нагороджують кращих операторів документального кіно.

Перша кінозйомка в Україні відбулася у вересні 1896 року у Харкові. Фотограф А. Федецький зняв кілька хронікальних сюжетів і в грудні того ж року у Харківському оперному театрі влаштував перший кіносеанс. З 1907 року у Києві, Харкові, Одесі, Катеринославі розпочалося виробництво кінофільмів. 13 вересня — День українського кіно.

Кадр з кінофільму
«Прибуття потяга на вокзал Ла Сьота».
Франція, 1895 р.

Ч. Чаплін у кінофільмі
«Дитячі автомобільні перегони у Венеції».
США, 1914 р., реж. Г. Лерман

Спочатку кінофільми були чорно-білими та німими. Щоб створити виразні образи, акторам того часу доводилося передавати свої думки, настрої та почуття через жести та міміку. Видатний актор, геніальний мім Чарлі Чаплін розповідав мовою німого кіно не тільки смішні історії, а й про сумну участь людини, яка була змушена жити у світі, де панували неправдивість і зло. Не дивно, що Ч. Чаплін категорично не сприйняв звукове кіно, бо був упевнений, що трагікомічний образ «маленької людини»,

створений ним на екрані, звук може знищити і кіномистецтво втратить свою «магію». Деякі кінознавці вважають і сьогодні, що німе кіно було особливим видом кіномистецтва з власними законами та естетикою, навіть відсутність слова була його головною позитивною якістю.

Фільм супроводжувався «живою» музикою. Музикантів, які грали на фортепіано мелодії під час сеансу, називали *таперами*. Музика у кінофільмах того часу — це не простий супровід того, що відбувається на екрані, а створення настрою у глядачів, ілюстрація змісту подій, відображення емоцій, пристрастей акторів.

? З якими стрічками «Великого Німого» ви знайомі?

У 1922 році було засновано Всеукраїнське фотокіноуправління, а 1928 року введена в дію київська кінофабрика (майбутня кіностудія імені О. Довженка), яка була однією з найбільших та найсучасніших у світі. Фільми режисера О. Довженка «Звенигора» (1928 р.), «Арсенал» (1929 р.), «Земля» (1930 р.) відіграли особливу роль у становленні українського кіномистецтва.

У 1958 році на Всесвітній виставці в Брюсселі (Бельгія) 117 видатних критиків і кінознавців із 26 країн світу визначили фільм «Земля» одним із 12 найкращих картин усіх часів.

Кадр з кінофільму «Земля».
Україна, 1930 р., реж. О. Довженко

Перші художні засоби кінематографа

Кадр з кінофільму «Беккі Шарп».
США, 1935 р., реж. Р. Мамулян

Кадр з кінофільму «Співак джазу».
США, 1927 р., реж. А. Кросленд

Кадр з кінофільму
«Ентузіазм (Симфонія Донбасу)».
Україна, 1930 р., реж. Д. Вертов

У перші роки існування кіно його називали «Великим Німим», але експерименти щодо звуку та кольору проводились постійно. Перший колір у кіно з'явився в 1925 році у декількох епізодах фільму «Примара опери». Але лише 1935 рік вважається роком появи кольорового кіно — це фільм американського режисера Р. Мамуляна «Беккі Шарп». У 1926 році з'явився звуковий кінофільм — «Дон Жуан». У ньому звучав записаний на плівку музичний супровід. Успіх стрічки був приголомшливим. 6 жовтня 1927 року вважається днем народження звукового кіно. У фільмі «Співак джазу», окрім музики та співу, вже були невеликі розмовні епізоди. Поступово кіностудії світу переходили до випуску звукових кінофільмів.

Перший звуковий фільм в Україні з'явився у 1930 році — документальна стрічка Д. Вертова «Ентузіазм (Симфонія Донбасу)». А вже у 1931 році країна не тільки побачила, а й почула українських акторів у художньому фільмі О. Соловйова «Фронт».

У 30-х роках ХХ століття у Голлівуді (США) знімалося до 500 фільмів на рік. Зрозуміло, що більшість цих кінострічок — а точніше 98 % — були комерційними, а тільки 2 % кінопродукції було по-справжньому талановитими творами мистецтва. Орієнтація кінопромисловості на масового глядача дуже обмежувала авторські можливості режисерів. «Видовищні» фільми, які приносили великі прибутки, не завжди були якісними.

? Як ви вважаєте, за якими ознаками визначається якість кінострічки?

Акторів запрошували згідно з амплуа, яке вже склалося з попередніх фільмів. Так, олімпійський чемпіон Дж Вайсмюллер мав грандіозний успіх у кінострічках про пригоди Тарзана — людини, яку виховали дикі звірі у джунглях. Але після того, як інтерес глядача до фільмів про Тарзана згас, актор зміг отримати лише ролі, які були схожі за попереднім образом. Така доля була характерною для багатьох акторів, і лише найяскравіші таланти могли протистояти такій системі експлуатації особистості актора, й саме вони залишилися в історії кіно. Кінематограф став наймасовішим та життєздатним видом мистецтва.

Минав час, змінювались стандарти. Над створенням нових ретельно працювали та працюють уславлені та талановиті майстри кіно. Літературні сценарії щороку відрізняються новизною. Режисери мають можливість експериментувати. На зйомки фільмів запрошуються різнопланові талановиті актори, такі як Ш. Коннері, К. Ламберт, Ш. Терон, Ж. Депардье, О. Меншиков. Український кінематограф має цілу плеяду різнопланових акторів, таких як Н. Ужвій, Л. Биков, А. Роговцева, К. Степанков, Б. Ступка, О. Сумська та інші.

? Назвіть різнопланових акторів, які вам подобаються.
Пригадайте кінофільми за їх участю.

М. О'Салівон і Дж. Вайсмюллер у кінофільмі «Тарзан — людина-мавпа».
США, 1932 р., реж. В. ван Дайк

К. Ламберт у кінофільмі
«Грейстоук: Легенда про Тарзана —
повелителя мавп».
Великобританія, 1984 р., реж. Х. Хадсон

Б. Ступка у кінофільмі «Тарас Бульба».
Росія — Україна — Польща, 2009 р.,
реж. В. Бортко

Види кінематографа.

Видатні режисери світового кіно

Кіно — синтетичне мистецтво. Воно поєднує елементи літератури, театру, живопису, музики, хореографії тощо. Основними видами кінематографа вважаються *художній (ігровий), документальний, науково-популярний та анімаційний*.

Історично першим був документальний кінематограф — перші «рухливі фотографії», що максимально достовірно відображали навколишній світ. Ігрове кіно з'явилося пізніше.

? Чи подобаються вам документальні кінофільми? Чому?

Голландський режисер і оператор Йорис Івенс казав: «Документальний фільм — це сумління кіномистецтва».

? Чи згодні ви з цим висловом? Прокоментуйте свою думку.

Кадр з кінофільму «Людина з кіноапаратом».
Україна, 1929 р., реж. Д. Вертов

Документальне кіно — це вид кіномистецтва, заснований на зйомках реальних людей у реальному оточенні реального світу, або справжніх життєвих фактів та явищ. У свою чергу, цей вид можна поділити на різні підвиди: *хронікальне, кінолітопис* (що фіксує не факти сьогодення, а головні події історії та культури), *кінофіксація* для спеціальних цілей (наукові спостереження, факти, оперативна зйомка та інше), *освітні (навчальні), наукові* тощо.

Значний внесок у розвиток українського документального кіномистецтва зробив **Дзига Вертов**. Ігрове кіно режисер вважав «фікцією та неправдою». Його неігровий художньо-документальний фільм «Людина з кіноапаратом» (1929 р.) на XIII Міжнародному кінофестивалі у 1964 році в Мангеймі (Німеччина) було названо серед 12 найкращих документальних фільмів усіх часів. Багато стрічок Дзиги Вертова увійшли до «Золотого фонду світового кіно». Цей вид кіномистецтва пов'язаний з іменами українських режисерів — С. Буковським, О. Ковалем, М. Мамедовим та ін.

Цікаво, що деякі кінематографісти вважають документальними тільки ті стрічки, що зняті прихованою камерою від початку до кінця. Саме таке кіно, на їхню думку, є суто документальним, авангардом сучасного кіномистецтва.

? Чи можна стверджувати, що інтерес до фільму визначається тільки його видом? Поясніть вашу думку.

Художнє, або ігрове кіно — це вид кіномистецтва, який зображує дійсність в образах, створених об'єднаними зусиллями сценариста, режисера, оператора, акторів та митців багатьох інших кінопрофесій. У цих кінофільмах показані події, розіграні акторами.

Засновником ігрового кіно вважається французький режисер Жорж Мельєс, який вже з 1896 року почав знімати художні стрічки. До 1913 року він зняв близько чотирьох тисяч кінофільмів. У 1902 році напередодні коронації англійського короля Едуарда VII у Вестмінстерському абатстві режисер зняв її повну версію у павільйоні своєї кіностудії в Монтрі за участю статистів (акторів, які виконують ролі без слів, учасники масових сцен), одягнених у необхідні костюми. Його стрічку сприйняли за документальну, а король Едуард VII «впізнав» себе у цьому опусі.

Одним із перших видатних кінорежисерів вважається американський режисер Д. Гріффіт. Сучасники називали його «Шекспіром екрану» та «батьком технік кінозйомки»: він використовував крупний і дуже дальній плани для підсилення виразності образу, знімав камерою в русі, розробив принципи кіномонтажу тощо. При створенні декорацій режисер використовував тверді театральні закаблуки, а не намальовані на полотні. Д. Гріффіт виховав багато видатних кіноакторів, від яких вимагав не театральних міміки та жестикуляції, а реалістичної гри. Його фільми «Народження нації» (1915 р.) та «Нетерпимість» (1916 р.) вважалися найкращими кінострічками того часу.

Поступово ігрове кіно виробило свої специфічні прийоми та власну художню мову (зміна крупних планів, зйомки з різних кутів, у русі, прийоми монтажу, принципи освітлення тощо) і назавжди закріпило провідне місце у кінематографі.

Кадр з кінофільму «Справа Дрейфуса». Франція, 1899 р., реж. Ж. Мельєс

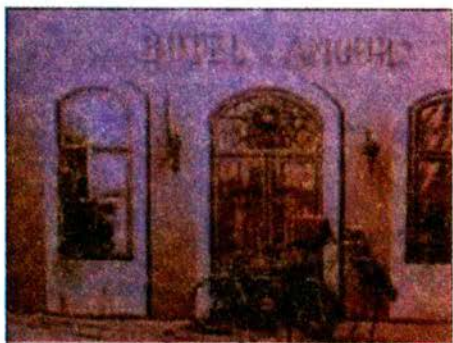

Кадр з кінофільму «Народження нації». США, 1915 р., реж. Д. Гріффіт

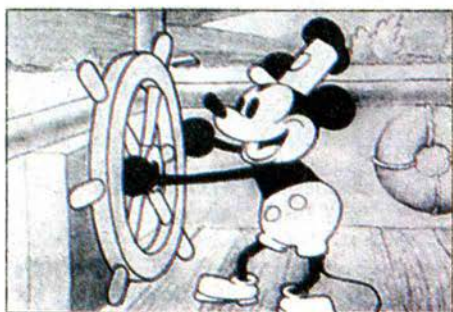
? Назвіть ваші улюблені мультиплікаційні фільми.
Чому ви вважаєте їх цікавими?

Кадр з мультфільму «Фантасмагорія».
Франція, 1908 р., реж. Е. Коль

Кадр з мультфільму
«Помста кінооператора».
Росія, 1912 р., реж. В. Старевич

Кадр з мультфільму «Пароплавчик Віллі».
США, 1928 р.

Анімаційне (мультиплікаційне) кіно. Слово «мультиплікація» означає «множення», а «анімація» — «одуховлення». Анімація — метод створення серії знімків, малюнків, кольорових плям, ляльок або силуетів в окремих фазах руху, за допомогою якого під час показу їх на екрані з більшою швидкістю глядачам здається, що персонаж починає рухатись.

Анімація виникла раніше за кінематограф. Французький винахідник та художник Е. Рейно 28 жовтня 1892 року вперше продемонстрував свою виставку «світлових пантомім» глядачам паризького Музею Гравен. Але більшість істориків кіно вважають, що першим мальованим анімаційним фільмом став графічний фільм «Фантасмагорія» Е. Коля, який побачив світ у 1908 році.

Перші лялькові мультиплікаційні фільми «Чудова Люканіда, або Кривава війна рогачів та вусачів» (1910 р.) та «Помста кінооператора» (1912 р.) створив художник, оператор та режисер В. Старевич. Героями його стрічок ставали жуки, які рухались настільки природно, що публіка була впевнена — автор видресировав справжніх комах.

У. Дісней — найвідоміша постать в історії світової мультиплікації. Він був і режисером, і художником мальованих фільмів. У. Дісней створив цілу «імперію» анімації, розробив технологію виробництва мультфільмів, яка і сьогодні називається *діснеєвською*, або *класичною*. Видатний аніматор створив перший звуковий мультфільм — «Пароплавчик

Віллі» (1928 р.) про мишеня Мікі, перший музичний — «Танок скелетів» (1929 р.) та перший повнометражний мультфільм — «Білосніжка та сім гномів» (1938 р.). За свою працю У. Дісней отримав велику кількість премій (тільки «Оскарів» — 26), а його Мікі-Маус і сьогодні підкоряє серця мільйонів дітей та дорослих.

Раніше мультфільми можна було умовно поділити на мальовані та лялькові. У сучасній мультиплікації використовуються й інші матеріали, наприклад, пластилін. Так, український режисер-аніматор О. Татарський уперше створив мультиплікаційний фільм із пластилінових ляльок — знамениту «Пластилінову ворону» у 1980 році. Стрічки режисерів В. Дахна (серіал «Як козаки...»), Д. Черкаського («Пригоди капітана Врунгеля» та ін.), Л. Зарубіна («Солом'яний бичок») та інші прославили українських аніматорів у всьому світі, а у 2003 році мультфільм українського режисера С. Ковалю «Йшов трамвай № 9» (2002 р.) отримав на Берлінському фестивалі кіно нагороду — «Срібного ведмедя».

Справжню революцію у виробництві мультфільмів здійснив комп'ютер. Сучасні технології дають мультиплікатору можливість створювати трьохвимірний простір замість плоскісного, малювати у будь-якому стилі та техніці, використовувати найяскравіші кольори.

? Які художні засоби використовуються мультиплікаторами? Яку роль виконує музика у мультфільмах і як допомагає розкривати характери героїв?

Кадр з мультфільму «Білосніжка та сім гномів». США, 1938 р.

Кадр з мультфільму «Пластилінова ворона». Україна, 1980 р., реж. О. Татарський

Кадр з мультфільму «Йшов трамвай № 9». Україна, 2002 р., реж. С. Коваль

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Розкажіть про піонерів кіномистецтва — братів Люм'єр. Які художні засоби були відкриті ними?
2. Які перші художні засоби кінематографа ви знаєте?
3. Чому народження звукового кіно було сприйнято як «непотрібне нововведення»? Які нові горизонти відкривав звук у ігровому кінематографі?
4. Уважно розгляньте кадри з мультфільмів. До яких видів мультиплікації вони належать?

Кадр з мультфільму «Шапокляк»,
реж. Б. Степанцев

Кадр з мультфільму «Вінні Пух та день турбот»,
реж. Г. Сокольський і Ф. Хітрук

Кадр з мультфільму «Падав тогорічний
сніг», реж. О. Татарський

Кадр з мультфільму «Жив був пес»,
реж. Е. Назаров

Кадр з мультфільму «Король Лев»,
реж. Р. Минкоф, Р. Аллерс

Кадр з мультфільму «Шрек», реж. К. Міллер

Жанри художнього кінематографа

? Які жанри кінематографа вам відомі? Який з них — ваш улюблений? Чому?

У 20-40 роки ХХ століття остаточно сформувались головні жанри художнього кіно. Велику роль у цьому зіграв попит споживачів кінопродукції, тому що кінематограф залежав від того, наскільки дохідними були кінострічки. Загальноприйнятої класифікації жанрів у ігровому кіно не існує і сьогодні. Але основні жанри протягом багатьох десятиліть і донині не втратили своєї популярності.

Найпопулярнішим кінематографічним жанром є **детектив**: ілюстрація злочинів, їх розслідування та визначення винних. Різновидом цього жанру є **бойовик**, або **екшен-фільм**, в якому головний герой бореться зі злом у різних його проявах і завжди перемагає. До цього жанру належать також **вестерн**, **гангстерський фільм**, **фільм із бойовими мистецтвами** та деякі **трилери** — фільми, в яких у глядача створюється відчуття сильного хвилювання, напруження від передчуттів якихось жахливих подій.

Кадр з кінофільму
«Шерлок Холмс і доктор Ватсон».
Росія, 1979 р., реж. І. Масленніков

Комедії — фільми, головна мета яких розсмішити глядача, покращити настрій. Але комічне і сміх — не одне й те саме, не все смішне є комічним. Останнє — це здатність людини подивитися на себе з іншого боку, висміяти недосконалість світу, побажити власні вади.

Головні герої фільмів цього жанру завжди потрапляють в курйозні ситуації.

Не менш популярними ставали і **фільми-пародії**, які часто пародіюють інші фільми.

До кращих комедій, які увійшли до класики українського кіномистецтва, належать стрічки «За двома зайцями» (1961 р.) режисера В. Іванова, «Королева бензоколонки» (1962 р.) О. Мішуріна та М. Літуса, «Бумбараш» (1971 р.) М. Рашеева та А. Народицького.

Кадр з кінофільму «За двома зайцями».
Україна, 1961 р., реж. В. Іванов

Кадр з кінофільму «Віднесені вітром».
США, 1939 р., реж. В. Флемінг

Духовний та чуттєвий світ героїв краще всього розкривають мелодрами. Гарні костюми та декорації, лірична музика — усе це перенесене на кіноекран з театральних підмостків.

Яскравим прикладом цього жанру є фільм «Віднесені вітром» (1939 р.) режисера В. Флемінга. Тільки премій «Оскар» Американської академії кінематографічних мистецтв та наук ця стрічка отримала — десять, і сьогодні вважається найкасовішим фільмом у світі.

? Чи можна сказати, що інтерес до фільму визначається, передусім, його жанром? Обґрунтуйте свою думку.

Тісно пов'язані між собою жанри кінематографа — фантастика та фільми жахів.

Кадр з кінофільму
«Зоряні війни. Епізод IV: Нова надія».
США, 1977 р., реж. Дж. Лукас

Фантастичний фільм. Батьком кінофантастики вважають Ж. Мельєса, який вже з 1896 року почав знімати казкові, містичні і фантастичні історії, такі як «Замок диявола» (1896 р.), «Подорож на Місяць» (1902 р.) та інші.

Більшість популярних сюжетів кінофантастики запозичені з книг, легенд та міфів. Але у кінематографа є свої переваги. Він здатен втілювати будь-які задумки у візуальній формі, що вражає унікальними спецефектами. Кінофантастику можна поділити на «наукову», «надзвичайну» («жахливу») та «феєрії» («фентезі»).

? Чи подобаються вам фільми цього жанру? Обґрунтуйте свою думку.

Фільми жахів — це фільми, призначені налякати глядача, викликати почуття тривоги та страху, створити атмосферу нестерпного очікування чогось жахливого. Основні герої таких стрічок — вампіри, перевертні, зомбі тощо. Як і в багатьох жанрах кіно у фільмах жахів перед глядачем з'являється картина боротьби Добра зі Злом. Однак перемога не завжди дається Добру. Перші фільми жахів з'явилися у кінці 1890-х років у Франції.

Це фільми режисера Ж. Мельєса «Замок Диявола» (1896 р.), «Жахлива ніч» (1896 р.) та інші, в яких використовувалися примітивні спецефекти. Фільми жахів мають свої підвиди, наприклад, фільми про мутації та прибульців, фільми на демонічні теми тощо. Протягом усього ХХ століття і донині в різних країнах світу екранізуються фільми про фантастичну людину Франкенштейна, про життя вампіра Дракулу, які й досі мають грандіозний успіх у глядачів.

Кадр з кінофільму «Дракула».
США, 1931 р., реж. Т. Браунінг

? Чи потрібні, на вашу думку, фільми жахів? Чому?

Популярними жанрами світового кіно та їх напрямками були і є також екранізації класичних та сучасних літературних творів, історико-біографічні фільми, фільми на військову тематику, міська проза, психологічні драми, сімейні фільми тощо.

? Які фільми цих жанрів ви бачили? Яке враження вони справили на вас?

Наприкінці 40-х років ХХ століття чисельність кіноглядачів у світі сягала сотень мільйонів людей за тиждень. Але вже на початку 50-х років ХХ століття відвідуваність кінотеатрів різко знизилась. Однією з причин цього явища став розвиток телебачення.

Телебачення як мистецтво і засіб комунікації

? Чому телебачення є таким популярним?

Сучасна культура — культура аудіовізуальна, комп'ютерна, «екранна». Її нерідко називають інформаційною. Це визначення пояснює важливу відмінність від культури попередніх історичних періодів. Інформаційна культура формує інший тип світобачення і світорозуміння. Велику роль у цьому процесі відіграє

Сучасні телевізори

Телевізор «Octagon». США, 1928 р.

Телевізор ДЖ.-Л. Берда «Model «В»». Великобританія, 1928 р.

Телевізор «Grammont». Франція, 1951 р.

сучасне телебачення як засіб комунікації. Воно виникло тому, що людина намагалась комфортнішим способом отримувати точну візуальну інформацію, тому, що зображення предмета або дії більш точне, ніж його словесний опис.

? Як було винайдено телебачення?

У 1907 році російський вчений Б. Розінг отримав патент на «засіб електричного перетворювання зображень». До 1912 року він розробив головні елементи чорно-білого телебачення, яке включало розгортання на 12 рядків (зараз у сучасному телебаченні 800 рядків). У 1923 році американський учений В. Зворикін винайшов іконоскоп — електронну трубку, що передає зображення. Вона була кращою за своєю конструкцією, ніж трубка Б. Розінга. Телевізійна трубка В. Зворикіна (кінескоп) стала головним елементом сучасних телевізорів.

У 1926 році шотландський винахідник Дж.-Л. Берд вперше публічно продемонстрував телебачення. У 30-х роках XX століття з'явилися перші телевізійні станції та телеканали, у 40-х роках XX століття почалися регулярні телепередачі в США та СРСР. Але масове розповсюдження телевізорів та розвиток телебачення в усьому світі почалися у 50-х роках XX століття.

Технічні інформаційні новації виникли тоді, коли в них з'явилась необхідність. Телебачення з'явилося тому, що людині була потрібна миттєва свіжа інформація, тоді як кінохроніка показувала факти, що вже давно відбулися.

З 1948 по 1952 рік чисельність телевізорів в Америці зросла в 60 разів. Телебачення пропонувало глядачу велику кількість розважальних програм та можливість дивитись кінофільми, не виходячи з дому. Отже, телебачення стає альтернативою кінотеатру, а згодом починає створювати свій, суто телевізійний продукт.

Поступово телебачення перетворилось на окремий вид мистецтва. Від одноманітних інформаційних програм та простої трансляції кінофільмів у телестудіях створюються оригінальні, суто телевізійні програми. Сьогодні існують різноманітні інформаційні та аналітичні програми, динамічні випуски новин, яскраві ток-шоу, де обговорюються різні важливі питання, що виникають у суспільстві, транслюються наукові, розважальні, спортивні та дитячі програми тощо. Постійно йдуть зйомки різноманітних телесеріалів.

Уважно розгляньте фотографії. Які види програм на них зображені?

Доповніть: «Для мене телебачення — це...». Аргументуйте свою думку.

У 1996 році Генеральна Асамблея ООН прийняла рішення про святкування 21 листопада Всесвітнього дня телебачення. У ХХІ столітті якість телебачення значно покращилась. Телевізори перестали називати «ящиками», тому що з'явилися плазмені моделі та рідкокристалічні екрани. З'явилося цифрове, супутникове та кабельне телебачення. У світі немає жодної держави, в якій не було б телебачення. Роста кількість телевізійних каналів. Сучасне телебачення є одним з найвпливовіших засобів електронної інформації, засобом формування громадської думки.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Які види кінематографа ви знаєте? Охарактеризуйте кожен з них.
2. Назвіть видатних режисерів світового кіно.
3. Чи можна назвати телебачення самостійним видом мистецтва?
4. Поясніть термін «аудіовізуальна» чи «інформаційна» культура.
5. Чому телебачення є таким популярним?

Нагороди «Оскар»

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Перегляньте фільми (за телепрограмою), визначте види і жанри кіно.

Колективна робота

Складіть каталог відеотеки «Мистецтво країн світу».

Тема 6

ПОЛІХУДОЖНІЙ ОБРАЗ СВІТУ

*Знання закону життя набагато важливіше
багатьох інших знань, а знання,
що ведуть нас до самовдосконалення,
є знаннями першочергової важливості.
Г. Спенсер, англійський філософ*

Поміркуємо разом, чи може сучасна людина існувати поза культурою.

Венеція, Італія

Художній світ навколо нас дуже складний, різноманітний та багатогранний. Як зрозуміти його та розібратися в ньому, світі, який завжди має величезний вплив на людину, змушує її замислюватися, оцінювати самого себе? Відомий усім вираз: «Краса врятує світ!» Це гасло народжене саме з відчуття сили мистецтва і того впливу, який воно має на людину.

? Поясніть ваше розуміння визначення мистецтва як способу духовно-практичного освоєння світу.

Мистецтво одночасно — і форма суспільної свідомості, і засіб пізнання, і галузь духовного самовираження особистості. Як опредметнена культура, мистецтво постає способом духовного освоєння світу й самореалізації особистості завдяки ідеалам Краси і Гармонії. Саме художня культура несе в собі весь багатотисячолітній досвід *чуттєво-образного* пізнання світу.

Замок білої чаплі. Хімедзі, Японія

? У чому полягають особливості чуттєво-образного пізнання світу?

Образ світу — це цілісна, богаторівнева система уявлень людини про світ, інших людей, про себе і свою діяльність.

І художник, і музикант, і глядач та слухач стикаються з питаннями про сутність мистецтва та його закономірності, про природу

прекрасного, про особливості художнього образу та специфіку різних видів мистецтва. Усі ці проблеми вирішуються тільки разом, комплексно. Мистецтво вирішує багато питань і, водночас, постає як засіб образно-чуттєвого пізнання світу. Ані сучасна техніка, ані математичні, фізичні чи хімічні формули не в змозі передати цей світ у всьому розмаїтті його барв, таким, яким він постає перед людиною з усім її багатогранним внутрішнім світом. Мистецтво допомагає пізнати не тільки світ, а й саму людину, поєднуючи її власний життєвий досвід із засобами мислення, узагальнення, з досвідом інших людей.

? Яку роль відіграє мистецтво у житті людини?

Як відомо, вища мета науки — дати людям знання, задовольнити матеріальні й духовні потреби людини. Мета мистецтва — всебічний розвиток особистості.

Втілюючи у власних образах ідеал краси, мистецтво *пробуджує* в людині художника і музиканта, *вчить* відчувати й розуміти красу, творити відповідно до її законів, *формує* художньо-ціннісний світогляд. Вражаючи художні образи зберігають своє значення для людства назавжди.

? Чи замислювалися ви, чому деякі з творів мистецтва називаються класичними?

Справжнє мистецтво — це відкрystalізована і закріплена форма освоєння світу за законами краси.

Рафаель. «Сікстинська Мадонна»

Е. Моран. «Відкриття статуї Свободи»

Мистецтво в просторі культури

Художники і музиканти оспівують теми, які зрозумілі та важливі завжди для всіх. Це теми любові до Батьківщини, материнства, поваги до людей похилого віку, героїв тощо.

- ?** Як образ Матері розкривають художники, скульптори та композитори різних епох та країн у своїх творах? Наведіть приклади.
Які засоби художньо-образної мови використали митці для створення образу Матері?

Різні види художньої культури *сприяють* формуванню творчості, свідомості людини, *розвивають* естетичні смаки, ціннісні орієнтації, що, в першу чергу, дозволяє їй діяти творчо, цілеспрямовано. Пізнаючи культурний досвід людства, людина збагачує свій власний досвід, через нього оцінює навколишню дійсність, готує себе до творчого перетворення навколишнього світу. Художня культура всебічно впливає на людину — на її почуття, розум, волю, а тому постає як потужний стимул творчого самовдосконалення й самореалізації особистості.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Як впливає на ваше життя художня культура?
2. Які з видів мистецтва справляють на вас найбільше враження? Чому?
3. Поясніть, як ви розумієте вислів: «Культура особистості полягає в засвоєнні людиною вже існуючих та створенні нових культурних цінностей. Саме через культуру особистості людина залучається до накопиченого за всю історію людства досвіду і реалізує свої задатки та здібності». Наведіть приклади.
4. Розгляньте картини та фотографію на сторінках 99—100. Що їх поріднює?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Робота в парах

Розробіть тестове завдання для самооцінки та взаємооцінки знань із різних видів мистецтва.

Колективна робота

Підготуйтеся до диспуту «Чи може сучасна людина існувати поза культурою?»

Меморіальний комплекс Слави. Скульптори В. Агібалов, М. Овсянкін, Я. Рик. Художник С. Светлорусов. Архітектори Є. Черкасов, І. Алфьоров, О. Максименко. Харків, Україна

ПЕРЕВІРТЕ СЕБЕ

- 1 Уважно розгляньте зображення. Поміркуйте, до яких видів мистецтва вони належать. Яка тема їх об'єднує?
- 2 Назвіть твори музичного мистецтва (думи, пісні, опери тощо), у яких висвітлюється ця тема.
- 3 Охарактеризуйте художньо-образну мову, яку використали митці.
- 4 Чому композитори, художники, скульптори, виконавці та музичні гурти і сьогодні звертаються до цієї теми?

І. Рєпін. «Запорозці пишуть листа турецькому султану»

Кадр з кінофільму «Богдан Хмельницький», 1941 р., реж. І. Савченко

Рок-опера «Енеїда». Кримський академічний український музичний театр

Фото
бандуриста
на Майдані
Незалежності.
Київ

З. Церітелі. Пам'ятник засновникам Харкова з нагоди 350-річчя міста

Невідомий
український
художник.
«Козак-
бандурист»

Розділ II

ОСНОВИ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ

Тема 1

ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА ЯК ДУХОВНЕ ЯВИЩЕ

*Культура є істинне просвітлене пізнання
і реалізація проблеми людства.*

*Культура утверджується в серці народу
й викликає прагнення до творчості.*

М. Реріх, мислитель, художник.

Загальне уявлення про культуру та її значення в суспільстві

Поміркуємо разом, яке місце посідає художня культура в житті суспільства.

? Пригадайте, що означає слово культура, коли і в якому значенні ми його використовуємо. Наведіть приклади.

Зі всього розмаїття соціальних процесів, взаємовідносин і фактів, які існували в минулому й існують нині, ми вирізняємо певну особливу царину, що іменується культурою. Більшість людей переконана, що саме культура — це те головне, що відрізняє людське й соціальне буття від дикої природи. Пояснення і докази цієї тези наводяться найрізноманітніші — залежно від того, що мається на увазі під поняттям «культура».

Починаючи з часів існування Стародавньої Греції, коли вперше стали вживати слово «культура», воно набирало різноманітних значень і тлумачень. Сьогодні існує декілька сотень визначень цього поняття. Незважаючи на їх розмаїття, можна побачити в них багато спільного. Більшість науковців пов'язують культуру із впливом людини на зовнішній світ, що виражається у його удосконаленні, прагненні перетворити дійсність. У цьому значенні культура постає як процес, притаманний людству протягом всього його існування.

Зазвичай культурою визнають сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людиною в процесі життєдіяльності, які характеризують рівень її історичного розвитку. Таке визначення культури дає можливість віднести до неї все створене людиною, що наділяється нею певним змістом. На сучасному етапі розвитку людства до культурних надбань можна віднести використання комп'ютерів та нові біотехнології, космічні ракети й хмарочоси сучасних мегаполісів тощо.

Однак досягнення людства не завжди характеризують розвиток культури у всьому світі. З шести мільярдів людей на планеті один мільярд — не тільки не можуть користуватися комп'ютером, а навіть і написати це слово, тобто безграмотним залишається кожен шостий житель Землі. Не врахувати цього не можна, адже всі ми є рівними — незважаючи на колір шкіри, стать, вік, національність тощо. Незнання грамоти або будь-яких відомих досягнень культури не означає меншовартості цих людей. Аборигени в Австралії або деякі африканські племена мають свою власну культуру, сформовану в існуючих умовах і засновану на давніх традиціях пращурів. Тому сьогодні варто говорити не про культуру взагалі, а про її множинні варіанти, які включають спосіб проживання людини у світі, її досвід, повсякденні практики, можливості духовного розвитку, думки та почуття. Таке тлумачення культури дозволяє відчувати себе рівноправними суб'єктами формування культури сучасності.

Аборигени Австралії, Індії, Африки, Аляски

Культура як багатозначне й багатовимірне поняття є складною системою, яку для зручності аналізу прийнято розподіляти за декількома класифікаціями. Основною з них є поділ культури на *матеріальну* та *духовну*. До **матеріальної культури** належать матеріальні цінності, створені людиною відповідно до її цілей та запитів. Архітектурні споруди та речі повсякденного користування, машини й механізми, знаряддя праці й зброя, пам'ятники та одяг, побутова техніка — усе це продукти матеріальної культури.

Міст через річку Суміда. Токіо, Японія

Вітряки. Каліфорнія, США

Основи художньої культури

До **духовної культури** належать продукти духовної та інтелектуальної діяльності людини, що існують переважно в ідеальному вигляді: поняття, уявлення, вірування, почуття й переживання, доступні свідомості і розумінню всіх людей. Духовна культура створює особливий світ цінностей, формує і задовольняє наші інтелектуальні та емоційні потреби. Завдяки закріпленню в знаках, символах, організаційних формах, духовна культура стає відносно самостійною від свого творця — людини.

Софіївський собор.
Київ, Україна

Лувр.
Париж, Франція

Оперний театр.
Сідней, Австралія

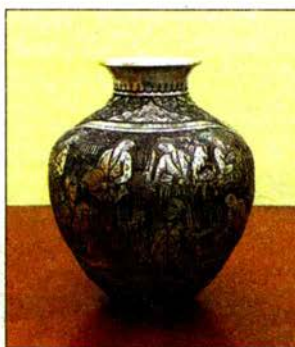
? Розгляньте фотографії. Поміркуйте, що поєднує ці, різні за призначенням, споруди? Чи може існувати окремо суто духовна або суто матеріальна культура?

У царині культури можна виділити **світову та національну культури**. Уявіть світ як мерехтливую мозаїку, яка складається з безлічі національних культур. Кожен народ протягом своєї історії створював власну самобутню культуру. Залежно від географічного ареалу існування етносу, його занять, історії, релігії формується неповторна культура народу.

Національна культура акумулює в собі багатовікову історію життя етносу, втілена в усній і писемній народній творчості, віруваннях, ремеслах (народний орнамент, мелодика музики, експресія ритуалів, звичаїв передають характер етносу) тощо. Творцем і носієм національної культури

Китайська ваза

Іранська ваза

Грецька ваза

є народ. Коли людина не уявляє себе без певного етносу, нації, у неї розвивається національна свідомість. Вона включає в себе історичну пам'ять народу, духовну культуру нації, сподівання на майбутнє тощо. Найціннішим скарбом кожного народу є його мова.

? Чому мову називають душею нації?

Мова — першооснова будь-якої культури. Саме вона вбирає історію, традиції народу, відтворює його світогляд. Колискова мами, перше слово, розмова з близькими, думка й мрія так чи інакше виражені у слові. Словом людина визначає своє існування. Ним можна дати надію і поранити, пробудити натхнення й розпалити ненависть, з'єднати народи і розпочати війну. Рідна мова наче джерело, яке єднає пращурів і нащадків, міста й села, далеких і близьких. Доки народ зберігає рідну мову, він має свою культуру, бо мова — невмируща: вона передається з покоління в покоління, йде крізь віки. Мова — це безсмертя народу. Тому сьогодні так важливо зберегти свою мову, яка буде гарантом збереження української культури в майбутньому.

Художня культура — взаємодія народної та професійної, світської та релігійної культур

Художня культура, яка оперує художніми образами і звертається до емоційно-чуттєвої сфери, є багатограним явищем в історії людства. Вона покликана формувати внутрішній світ людини, сприяти розвитку людини як творця культурних цінностей. Ядром художньої культури є мистецтво як форма художньо-образної інтерпретації дійсного та уявного.

Протягом багатьох тисячоліть людина прагнула відтворити світ саме через його емоційне сприйняття. Створюючи літературний, музичний, драматичний чи живописний образ, митець виражає свій погляд на світ, уявлення про добро і зло. Театр, кіно, образотворче мистецтво, архітектура, музика та інші види мистецтва завдяки використанню різноманітних засобів виразності освоюють дійсність у формі неповторно-індивідуального художнього образу. Ці форми можуть бути різними — від метафоричних до реалістичних, але вони завжди відображають долю людей і народів, ідеї та проблеми свого часу.

Кадр з кінофільму «Хоробре серце».
США, 1995 р., реж. М. Гібсон

Народна культура стала джерелом натхнення для багатьох митців. Так, живопис, музика та декоративно-ужиткове мистецтво черпали й черпають мотиви, сюжети, барви для своїх творів з краси рідного краю. Відомі художники К. Моне, К. Піссарро, К. Хокусай, І. Левітан, М. Ткаченко, С. Васильківський та інші з любов'ю і захопленням зображували на своїх полотнах пейзажі рідного краю, його жителів, сцени побуту. У творах композиторів Й. Брамса, В. Монті, Ф. Ліста, І. Кальмана, М. Лисенка та інших звучать національні мотиви.

М. Ткаченко. «Родина на відпочинку»

К. Моне. «Жінка в саду»

? Твори яких видатних художників і музикантів, що були написані під впливом національної культури, ви знаєте? Наведіть приклади.

Народна пісня, що увійшла до репертуару професійної оперної сцени ще з XIX століття, нині звучить всюди. Сучасні музичні напрями у стилі *фольк* беруть свої мотиви з народної пісні, залучають до гри народні інструменти, відроджують давні традиції. Відомі сучасні українські співаки С. Ротару, М. Бурмака, Руслана, Т. Пovalій, гурти «Воплі Відоплясова», «Плач Єремії», гітарист Е. Ізмайлов та інші виконавці використовують у своїй творчості народні мотиви, що дозволяє говорити не тільки про популярність народних пісень, але й про їх актуальність для кожного покоління слухачів.

Руслана

Т. Пovalій

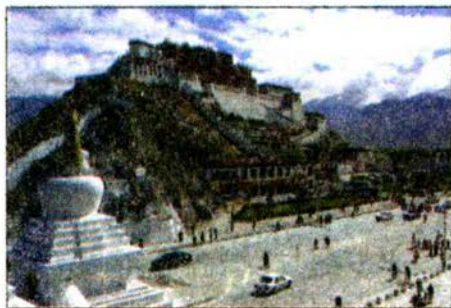

Е. Ізмайлов

Духовна культура є складовою загальнолюдської культури, а релігійна — невід'ємною її складовою. Віра людини завжди давала їй натхнення для створення художніх образів, що знайшло своє відображення в архітектурі, творах музичного та образотворчого мистецтва.

Храмовий комплекс Потала

Палац Потала — царський палац та буддистський храмовий комплекс. Перша споруда цього комплексу була збудована у 637 році, а палац, у його теперішньому вигляді, почав будуватися вже у 1645 році. Чарівний палац Потала розташований на висоті 3 700 м та займає площу 360 тис. кв. м.

Храмовий комплекс Потала. Лхаса, Тибет

Мечеть Аль-Харам

Масджид Аль-Харам — головний мусульманський храм, розташований у Мецці (Саудівська Аравія), де знаходиться Кааба (орієнтир, до якого звертають обличчя мусульмани всього світу під час молитви). Будівництво першої мечеті відносять до 638 року. За час свого існування мечеть перебудовувалася багато разів. У наш час мечеть Аль-Харам — це величезна споруда, що займає 309 тис. кв. м, має 9 мінаретів, 44 входи та 4 воріт. У будівлі діє 7 ескалаторів.

Мечеть Аль-Харам. Мекка, Саудівська Аравія

Храм Шрі Ранганатхасвами

Храм Шрі Ранганатхасвами (Шрірангам) — прекрасний храмовий комплекс, що розташовувався на двох островах, між рукавами ріки Ковері. Перші відомості про храм відносяться до X століття. Займаючи 60 гектарів, цей храм вважається чи не найбільшим храмом в Індії. Він має 7 концентричних стін та 21 гопурам (надворотні вежі), але не індусам дозволеноходити тільки до шостої стіни.

Головний гопурам храму Шрі Ранганатхасвами (Шрірангам). Шріранганатнам, Індія

Собор Св. Петра та площа Св. Петра.
Рим, Італія

Собор Св. Петра

Собор Святого Петра в Римі — найграндіозніший християнський храм, головний храм католицького світу, серце Ватикану. Він закладений на місці, де був похований перший Апостол Христа — Петро. У будівництві цього собору брали участь видатні майстри Бернардо Росселіно, Браманте, Джуліано да Сангало, Рафаель та інші. А у 1547 році керівництво роботами взяв на себе Мікеланджело, який зберіг план храму, що був задуманий Браманте.

Києво-Печерська Лавра. Київ, Україна

Києво-Печерська Лавра

Києво-Печерська Лавра була заснована у 1051 році при Ярославі Мудрому монахом Антонієм та одним із його учнів — Феодосієм. З Лаврою пов'язані імена літописця Нестора, художника Алімпія, просвітителя Петра Могили, історика Інокентія Гізеля та багатьох інших. Тут зберігаються мощі преподобного Іллі Муромця.

Духовна культура постійно відчувала вплив різних напрямків і шкіл світової художньої культури. Разом із тим, кожен митець намагався зробити свій витвір неповторним. Створення релігійних споруд, образів, написання релігійних художніх або музичних творів є для людини своєрідним випробуванням, в якому вона розкриває свій духовний світ.

І. Крамської. «Христос у пустелі»

М. Періх. «Пророк Мухаммед»

? Наведіть приклади впливу духовної культури на життя людини.

Народне мистецтво було і є тим джерелом, з якого бере початок духовна культура. Багато віків віра народу та його прагнення втілити красу в повсякденному житті народжували шедеври, що збагачували світову культуру, виховуючи покоління митців.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Чим постає національна культура для кожного народу в його самосвідомості?
2. Охарактеризуйте особливості взаємодії духовної та світської культур.
3. Пригадайте твори мистецтва, написані під впливом фольклору або із застосуванням його елементів. Чому митці звертаються у творчості до народної культури?
4. Поясніть, чому важливо не втрачати традиції народної культури.
5. Як ви вважаєте, чому найпочесніше звання в галузі мистецтва називається «народним» — народний артист, народний художник? Обґрунтуйте свою думку.
6. Як впливає художня спадщина на життя людини та суспільства?

Мікеланджело. «П'єта»

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Порівняйте твори народної та професійної художньої культури. Спробуйте віднайти риси їх взаємодії.

Колективна робота

З'ясуйте, представники яких народів та націй вчать у вашому класі.

Які свята вони святкують, яких національних звичаїв дотримуються?

Чим вони вирізняються, у чому схожі за побутом, звичаями та обрядами вашої нації?

Тема 2

ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА І СВІТ ЛЮДИНИ

*Людина — найвища цінність,
єдиний творець усіх досягнень культури на Землі,
розумний центр Всесвіту, той пункт,
від якого все повинно починатися
і до якого все повинно повертатися.
Д. Дідро, французький філософ*

Культура і людина в сучасному світі

Поміркуємо разом, чи згодні ви з тезою: «Ми створили цивілізацію, яка знає ціну всьому, але не знає цінностей». Аргументуйте свою відповідь.

XX століття вважається одним із найдинамічніших за весь період існування людства. Характерною рисою минулого століття було оновлення різних сфер культури, зокрема мистецтва як втілення художньої культури, воно торкнулося усіх країн світу і кожної окремої людини.

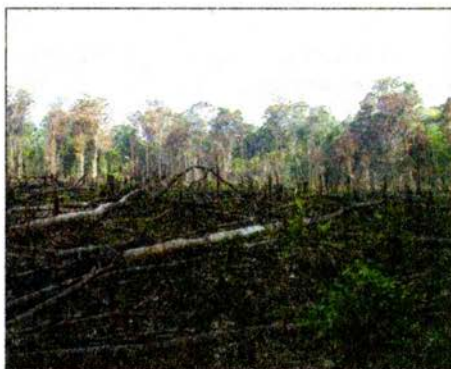
? Що дає людству техніка? Яким чином, на вашу думку, техніка впливає на культуру — позитивно чи негативно?

Одним із результатів науково-технічної революції, яка відбулася у минулому столітті, є техногенне ставлення до природи як до засобу задоволення, на жаль, не духовних, а виключно матеріальних потреб людини. Це стало важливим фактором зростання кризи сучасного світу.

Більшість сучасних учених пов'язує кризу культури та цивілізації з досягненнями людства у галузі техніки. Так, відомий німецький філософ

Погуляньський лісопарк. Львів, Україна

Випалювання лісів для утворення ріллі

М. Гайдегер вважає, що техніка поставила на службу людині як природу, так і саму людину. Схожої думки дотримується й інший німецький філософ — К. Ясперс. Він стверджує, що сучасна людина перебуває під владою техніки, стаючи елементарною частиною і матеріалом бездушної машини — виробництва.

З виникненням великих міст вражаюче змінився культурний світ людини. Складні системи телевізійного та комп'ютерного зв'язку дозволяють одержувати величезний обсяг інформації.

Ще у 1945 році японський соціолог Й. Масуда запропонував теорію «інформаційного суспільства». Це суспільство з єдиною інформаційною мережею, яка дає людству можливість об'єднатися, має спільну мету, дозволяє людині виявити свої творчі можливості. Бурхливий розвиток інформаційних технологій: комп'ютерної техніки, телебачення і всесвітньої мережі Інтернет показав, що ідея інформаційного суспільства не є фантастичною. Виникає нова *інформаційна культура*, нові види виробничої та наукової діяльності. При цьому обмежується сфера розвитку творчої особистості, створюються сприятливі умови для формування поняття «людина маси».

Телевежа Сі-Ен-Тауер. Торонто, Канада

? Як ви розумієте поняття «масова культура»?

Оцінювання духовної діяльності з точки зору економічних понять і потужний розвиток засобів масової інформації, характерні для другої половини ХХ—ХХІ століть, привели до створення нового явища — **масової культури**, при якому духовні цінності мають чітко визначену матеріальну вартість.

Справжній розквіт масової культури почався у другій половині ХХ століття. Вона з'явилася як у США, так і в країнах Європи завдяки «засобам масової інформації». Під «масовою інформацією» розуміється загальнодоступна інформація. Виник цілий ряд подібних сталих словосполучень: «масові видання», «масові пісні», «масові видовища», «місця масового відпочинку», «товари масового вжитку», «масове виробництво», «масове споживання» тощо.

Діснейленд. Анахайм, США

А. Шанкар

Гурт «Мікс-стайл»

Кадр з телесеріалу «Друзі».
США, 1994—2004 рр.

Вважається, що завданням масової культури є заповнення дозвілля людини. Але масова культура — це не тільки твори «масового мистецтва», але й своєрідний спосіб життя, певні ідеали і цінності, формування в глядача, слухача, читача споживчої свідомості. Поступово виникає новий тип людини. Така особистість досить легко піддається зовнішньому впливу, тому що їй притаманне некритичне сприйняття продуктів масового виробництва. Ця культура має здатність маніпулювати психікою людини.

? Чи може мистецтво виступати як засіб маніпулювання людиною? Як саме? Пригадайте випадки, коли ви самі ставали споживачами масової культури? Чим «споживання культури» відрізняється від спілкування з творами мистецтва?

Поступово зростає вплив засобів масової інформації на світосприйняття особистості, її уявлення про оточуючу реальність, визначення людиною свого місця у світі.

? Які із образів масової культури вас вразили найбільше і чому? З якими ідеями, що пропагує ця культура, ви згодні, з якими — ні? Аргументуйте вашу думку.

У сучасному світі відбувається формування нового типу взаємодії між різними культурами — з'являється поняття «полікультурний образ світу». Сьогодні високо цінується здатність до розуміння «чужої» культури, вміння толерантно сприймати різні точки зору. Важливою рисою людини ХХІ століття стає здатність до критичного аналізу власних дій. Це передбачає розвинене вміння вступати в діалог з іншими культурами, йти на компроміс та визнавати цінність культурної самобутності інших народів.

Відображення емоцій, почуттів, думок, мрій людини у цінностях культури

- ? Чому, впливаючи на серця та розум людей, мистецтво викликає певні бажання, прагнення, думки, дії? Як змінюється людина від спілкування з мистецтвом?

Сприймаючи художній твір, людина не просто засвоює його зміст, а пропускає його через своє серце. Чуттєво-конкретні образи, створені митцем, оцінюються з точки зору естетичних понять — прекрасного або потворного, трагічного або комічного тощо. Виразна мова емоцій, почуттів, переживань і є тим чарівним ключиком, за допомогою якого художник проникає в людське серце.

Першоосновою кожного художнього образу є **емоційність**. Вираження емоцій засобами музики має давню традицію. Ще стародавні греки вважали, що музика є одним із потужних засобів впливу на психологічний стан людини. Але музика близька й зрозуміла нам саме завдяки своїй подібності до інтонацій мови, якою ми розмовляємо, тому голос вважається найдосконалішим музичним інструментом і, найвірогідніше, найпершим.

Т. Гвердцители

- ? Наведіть приклади, коли і як на вас вплинули різні твори мистецтва. Чим споріднені ці твори? Завдяки яким засобам художньо-образної мови вони мають такий емоційний вплив на людей?

Твір мистецтва дає можливість людині пережити багато чужих життів як своє власне, збагатитися досвідом інших людей, зробити його невід'ємною частиною своєї особистості. Він дозволяє швидше і якісніше виробити власну оцінку до різноманітних життєвих обставин. Мистецтво володіє даром навіювання певного ладу думок і почуттів, може здійснювати відчутний вплив на підсвідомість і загалом на психіку людини. Такі якості були притаманні вже первісному мистецтву, зокрема музиці.

У античній легенді про спартанців розповідається, що одного разу під час довгої війни воїни відчували, як втрачають останні сили. Тоді вони вимушені були звернутися за допомогою до афінян. Однак замість підкріплення ті послали спартанцям кульгавого та кволого музиканта Тиртея. Але саме він зміг надати знесиленим воїнам найдійовішу допомогу: Тиртей підняв бойовий дух спартанців своїми піснями, і вони нарешті змогли перемогти ворогів.

Кадр із кінофільму «300».
США, 2007 р., реж. З. Снайдер

П. Мерварт. «Потоп»

Художники завжди намагалися викликати у глядача різні емоції та почуття: від радості до смутку, від милосердя до трагізму.

? Розгляньте картини П. Мерварта і О. Ренуара. Яке ваше перше враження? Чи може воно змінитися з часом?

О. Ренуар. «Мадемуазель Ірен Каен д'Анверс»

? Які засоби художньої виразності використовують архітектори для створення певного враження? Які почуття викликають у вас різні архітектурні споруди, наприклад, собор, театр, школа?

Школа №5. Харків, Україна

Одеський національний академічний театр опери та балету. Україна

Особливим чином впливають на людину твори архітектури. Так, готична храмова архітектура викликає у глядача священний трепет перед божественною величчю, а композиції архітектури західноєвропейського бароко викликають відчуття тріумфальної помпезності, урочистості, святковості.

? Чи може передати холодний мармур увесь спектр людських почуттів?

Ж. Гудон. «Вольтер». Фрагмент

На це запитання знаходимо відповідь у французького скульптора О. Родена, коли він побачив статую видатного філософа Вольтера, створену скульптором Ж. Гудоном: «Яка дивна річ! Це втілена насмішка! Очі нібито підстерігають супротивника. Гострий ніс нагадує лисицю: він пронюхує скрізь зловживання та привід до насмішки, він буквально тріпоче. А рот — яка досконалість! З обох боків він оточений іронічними зморшками. Вдивіться, зараз пролунає уїдлива насмішка... А очі! Я знову і знову повертаюсь до них. Вони прозорі, вони світяться...».

? Чи згодні ви з висловом О. Родена? Наведіть приклади, коли витвір скульптури справив на вас особливе враження?

Мистецтво постійно вбирає в себе весь культурний досвід людини, переробляє його своїми засобами. Композитор Д. Шостакович стверджував, що «головним об'єктом мистецтва залишається людина, її духовний світ, її ідеї, мрії, прагнення. Пошук художника в цьому напрямку не має меж. Художник може показати мільйонам людей те, що відбувається в душі однієї людини, і одній людині відкрити те, чим сповнена душа всього людства. Для мистецтва це рівні величини».

? Назвіть ваші улюблені твори мистецтва. Чим вони привернули вашу увагу? Пригадайте, мрії та твори яких художників і музикантів надихали людей на творчі пошуки, винаходи, навіть подвиги. Наведіть приклади.

Художня культура як засіб самопізнання і творчої самореалізації особистості _____

? Яке місце посідає мистецтво у вашому житті?

Л. Бойллі. «У студії Гудона»

Мистецтво є одним із найважливіших засобів пізнання світу і самопізнання особистості. Твори мистецтва не тільки приносять естетичне задоволення, але й сприяють досягненню духовного самовизначення особистості, її неповторної індивідуальності.

Внутрішній світ людини формується залежно від діяльності, якою вона займається. Діяльність може бути спрямована назовні — на дійсність. Тоді вона проявляється у таких формах, як *пізнання оточуючого*

світу, його оцінка, праця та спілкування. Також діяльність може бути спрямованою всередину — на особистість. У цьому випадку діяльність виражається у процесах *самопізнання, самооцінці своїх дій, думок та вчинків і самотворенні*, тобто формує власну особистість.

Мистецтво не є ілюстрацією ані філософських, ані релігійних або політичних ідей. Митець осмислює власні враження буття, втілюючи їх у своєму творі як художню ідею.

Як мораль формує моральні норми, політика — політичні погляди, філософія — світогляд, наука створює фахівця, так мистецтво формує з людини людину. Воно впливає одночасно на розум і серце, на людський дух у цілому. Мистецтво формує цілісну особистість. Піфагорійці говорили, що мистецтво не очищає, а облагороджує людську душу. Давньогрецький філософ Аристотель вважав, що мистецтво очищає душу людини під час співпереживання стражданням героя трагедії, якому довелося пройти через важкі випробування долі.

Мистецтво пробуджує творчий дух особистості, бажання й уміння творити за законами краси, пробуджує у людині митця. Виготовляючи навіть чисто утилітарні предмети (стіл, люстру, автомобіль), людина піклується і про користь, і про зручність, і про красу. За законами краси створюється все, що робить людина.

Видатний фізик А. Ейнштейн так розкривав велике значення мистецтва: «Мені особисто відчуття вищого щастя дають твори мистецтва. У них я знаходжу таке духовне блаженство, як ні в якій іншій галузі...». Нічим не можна замінити провідну мету мистецтва: утверджувати самоцінність особистості, наділяти її естетичною насолодою, пробуджувати в ній творчий дух.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Як взаємодіють техніка і культура?
2. Що таке «масова культура»?
3. Які здобутки масової культури ви вважаєте найціннішими і чому?
4. У яких формах проявляється негативний вплив масової культури на сучасну людину і як, на вашу думку, цьому можна запобігти?

О. Ренуар.
«Клод Моне працює у своєму саду»

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Робота в групах

Виразіть власні думки та почуття у реалістичній або абстрактній композиції. Вид мистецтва і техніку виконання оберіть за власним бажанням.

Підберіть «колекцію» з творів різних видів мистецтва, які б виражали одне почуття або одну думку. Якими засобами виразності користувалися митці у кожному окремому випадку?

ТЕМА 3

ХУДОЖНІ НАПРЯМИ ТА СТИЛІ

*Стиль спирається на найглибші твердині пізнання,
на самісіньку суть речей.*

Й. В. Гете, німецький поет, мислитель

Періодизація розвитку художньої культури

Поміркуємо разом, який зміст ви вкладаєте в слово «стиль». Чим відрізняються поняття «стиль епохи» від «історичного стилю» або «національного стилю»? Чи можна обмежити творчість конкретного митця вузькими стильовими рамками?

? Чи відомо вам, які періоди проходила художня культура у своєму розвитку? Які стилі притаманні кожному періоду?

Світова художня культура є невичерпним джерелом, яке постійно поповнюється новими шедеврами. Одна культурно-історична епоха приходить на зміну іншій, а те, що було створено людським генієм сотні й тисячі років тому, живе і нині, кожного разу розкриваючи все нові несподівані й захоплюючі таємниці.

Ф.Роден. «Мислитель»

Всю історію розвитку художньої культури можна поділити на такі періоди:

- Первісна художня культура
(35 тис. р. до н.е. — IV тис. р. до н.е.)
- Художня культура стародавніх цивілізацій
(IV тис. р. до н.е. — I тис. р. до н.е.)
- Художня культура Античності
(III тис. р. до н.е. — 476 р. н.е.)
- Художня культура Середньовіччя
(V — XIV ст.)
- Художня культура епохи Відродження
(XIV — кінець XVI ст.)
- Художня культура Нового часу
(початок XVII — XIX ст.)
- Художня культура XX — початку XXI ст.

? Згадайте, про які стилі ви дізналися на уроках музичного та образотворчого мистецтва. Як співвідноситься стиль із культурно-історичною епохою?

Стиль є універсальним поняттям, яке може відноситися як до конкретної людини (стиль одягу, поведінки), так і до великих культурно-історичних епох. Всю історію світового мистецтва можна розглядати як історію художніх стилів. Вони виникають на певному етапі, розвиваються, досягають найвищого рівня, а потім згасають, даючи життя новим художнім напрямам і стилям.

Епоха — великий період часу, який характеризується спільністю філософських, релігійних та політичних ідей, наукових уявлень, етичних та моральних норм, естетичних цінностей.

Німецький архітектор ХХ століття П. Беренс підкреслював: «Усяке мистецтво — це лише частина стилю. Стиль — це символ загального відчуття, символ охоплення всього життя епохи в цілому».

? Як ви розумієте цей вислів?

Стиль (з латинської — гостра паличка для письма) — це сукупність стійких ознак, що характеризують твори мистецтва певної культурно-історичної епохи або індивідуальну манеру митця.

Стиль — не постійна величина, а живе явище культури. Він постійно змінюється в часі. Стилi в мистецтві не мають чітких меж, вони переходять один в інший і перебувають у безперервному розвитку, поєднанні та протиставленні один одному. Усередині одного художнього стилю завжди зароджується новий, а той, у свою чергу, переходить у наступний. Багато стилів співіснують одночасно й тому найчастіше говорити про «чистий» стиль неможливо. Майже в кожному творі певного стилю завжди перебувають елементи й риси інших стилів. Вони підсилюють життєвість твору мистецтва як естетичного явища, яке представляє саме даний стиль.

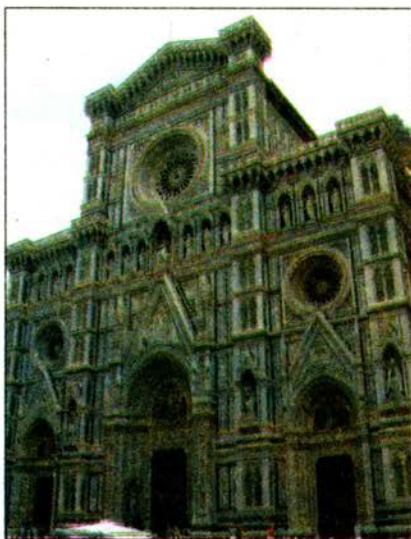
Традиційно виділяють так звані **стилi епох** — певні етапи в історії художньої культури, коли складалася цілісна художня система, що охоплювала різні види мистецтва.

Ж. Сьора. «Ейфелева вежа»

Кельнський собор. Німеччина

Собор Санта-Марія дель Фіоре.
Флоренція, Італія

У різних країнах художні стилі з'являються і завершують свій розвиток неодноразово. Так, стиль бароко в Італії існував з середини XVI століття до кінця XVII століття, а в Україні — з початку XVII століття до середини XVIII століття.

? Чим відрізняється стиль епохи від національного стилю?

Неможливо говорити про «національний стиль», не згадавши про «національну культуру».

Національна культура — це історичний досвід народу, який *сконцентровує та накопичує* власне специфічне, лише йому притаманне світосприйняття, прагнення, життєві цінності, практику освоєння навколишнього середовища і *передає* цей досвід молодшому поколінню.

Національним стилем є особливості мистецтва будь-якого народу, властиві йому протягом тривалого часу («стародавньоєгипетський стиль», «китайський стиль» тощо).

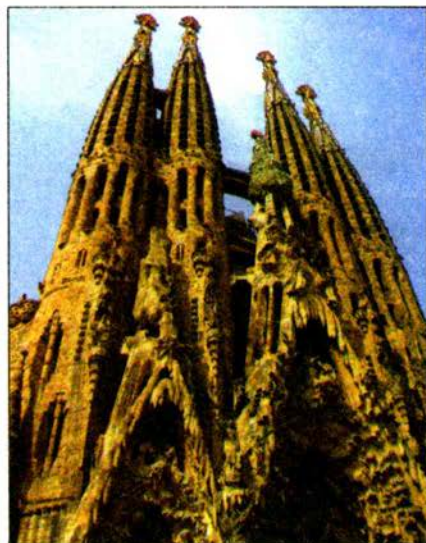
Національно-стильові особливості культури дозволяють за стильовими ознаками відрізнити твір українського мистецтва від німецького або французького. Національному стилю на кожному етапі культурно-історичного розвитку суспільства притаманні особливі риси, наприклад, «стиль Людовика XIV».

? Що означає поняття «індивідуальний стиль митця»?

Стиль епохи знаходить свій конкретний прояв в *індивідуальному стилі* митця. Слово «стиль» уже в стародавньому світі означало індивідуальну манеру. В свою чергу, поняття

«індивідуальний стиль», вживається для позначення сукупності художніх особливостей, властивих творчості митців (наприклад, стиль Мікеланджело, стиль Л. Бетховена) або навіть окремому періоду їхньої творчості (наприклад, стиль пізнього Рембрандта).

? Які етапи проходить художня культура у своєму розвитку? Охарактеризуйте поняття «стиль епохи», «індивідуальний стиль митця». Наведіть приклади. Згадайте видатних митців. Як відбилися в їхніх творах риси стилю епохи, національного та індивідуального стилів?

А. Гауді. Собор Святого Сімейства.
Барселона, Іспанія

Характерні особливості культур Заходу та Сходу

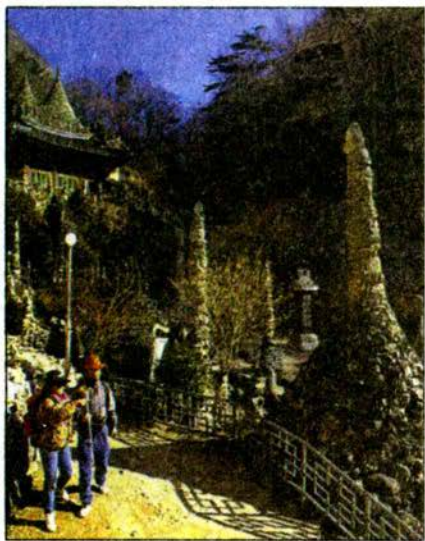
Поміркуємо разом, які риси притаманні культурам Китаю, Японії, Індії. Які твори мистецтва цих культур вам відомі?

На думку вчених, людство представлене двома типами культур — східним і західним. Поняття «західна культура» сформувалося в зіставленні й нерідко протиставленні з поняттям — «східна культура». У кожного з двох типів культур сформувався свій погляд на світ і своя система цінностей.

? Які особливості має культура Сходу?

Східна культура націлює людину на збереження суспільства в його сталих, незмінних формах, на бережливе ставлення до раніше сформованої системи культурних цінностей. У ній виділяються культура Далекого Сходу (Китай, Японія, Корея), культура Індії та арабомусульманська культура.

Для традиційної східної культури *стабільність способу життя* є одною з основних цінностей. У традиційній культурі минуле ніби панує над майбутнім. Звичай, звички, взаємини між людьми в таких суспільствах

Храм Тхапса на горі Майсан.
Південна Корея

? Які характерні риси притаманні західному типу культури?

Західна культура, яка також є частиною загальної світової культури, стає провідною в процесі історичного і культурного розвитку Європи, починаючи з культури Античності. Ця культура, яка виникла у Стародавній Греції, вплинула на розвиток європейської цивілізації й через тисячоліття вона зберігає своє естетичне значення.

«Людина є мірою всіх речей», — це висловлювання давньогрецького філософа Протагора і сьогодні виражає суть світоглядної позиції західної культури. Кожен період історичного розвитку європейської культури мав власні особливі риси, наприклад, культура епохи Відродження «породила» такий феномен культури, як гуманізм, що характеризується висуванням на перший план живої «земної людини» і її інтересів, проголошуючи право кожної людини на життя, добробут, волю. Свобода особистості стає основною цінністю західної культури. Саме вона сприяла прогресу науки, пошуку об'єктивного знання про природу, суспільство й людину.

дуже стійкі, а особистість підкорюється загальному порядку. Людина погоджує свою діяльність із ритмами природи, максимально пристосовуючись до навколишнього середовища, прагне до гармонії з природою, пізнання її законів та життя, яке відповідає цим законам.

Ще одна особливість Сходу — ставлення до релігії як до шляху самовдосконалення, а через нього — удосконалення навколишнього середовища. Це особливо виявлено в культурі Японії. Ще в стародавні часи у японців виникло вміння бачити безцінну красу кожної маленької частинки життя, його неповторність і дорожечність. Так склалося мистецтво роздивлятися природу і милуватися єю. У Японії до споглядання природи ставились як до молитви.

Статуя Посейдона. Копенгаген, Данія

Загальна характеристика художніх стилів

? Що таке античність та антична культура?

Антична культура належить до західного типу культури. Поняття «античність» уперше з'явилося в епоху Відродження як назва греко-римської культури. Основу античної культури складають естетичні поняття *міри, гармонії та краси*. Вони тісно пов'язані між собою. Міра є вихідним принципом існування всіх явищ та предметів. Напис на фронтоні храму бога Аполлона у Дельфах говорив: «Нічого понадмірою!» Грецький філософ Демокріт був упевнений, що «краса — це певна міра в усьому», а гармонію греки розуміли як єдність у різноманітті. Можливо, такі думки є результатом спостереження міри, яку втілює сама природа.

Гармонія кожної речі виражається в певних пропорціях її окремих частин. Греки намагалися розробити математичні правила, за якими можна визначити ідеальні пропорції гармонійної людської фігури. Наприклад, давньогрецький скульптор Поліклет не тільки виклав їх у трактаті «Канон», але й втілював у скульптурі Дорифора. Ця скульптура стала сенсацією. Вона порушила статичність скульптур Стародавнього Єгипту.

Поліклет. Дорифор.
Москва, Росія

? Як змінився ідеал краси у наш час порівняно з минулими епохами?
Чому це відбувається? Яким для вас є ідеал краси сучасної людини?

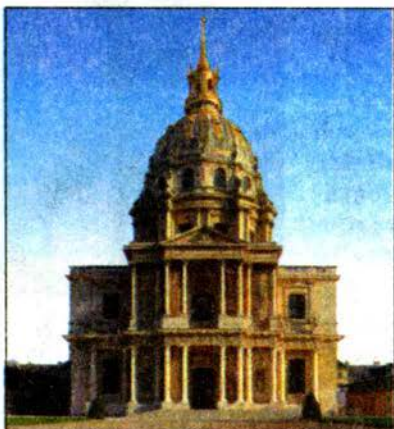
Усе стародавньогрецьке мистецтво пронизане пластикою. Це не тільки скульптура, а й музика, драма, архітектура. Основу всього складає пластика людського тіла. Навіть боги зображалися у вигляді людей.

Під час будівництва храмів використовувалися міри довжини, які були запозичені від пропорцій людського тіла: долоня, стопа, лікоть тощо. У стародавньогрецькій архітектурі була розроблена цілісна художньо осмислена система, що пізніше отримала назву *ордеру*.

Ордер (з латинської — порядок) — вид архітектурної композиції, яка складається з вертикальних (колон) і горизонтальних (карниз, фриз) частин у відповідній архітектурно-стильовій обробці.

Колони грецького ордеру теж порівнювали з людиною. Так, *доричний* ордер, завдяки лаконічності та монументальності, вважався «чоловічим», *іонічний*, завдяки витонченості та прикрасам, — «жіночим» тощо.

Собор Будинку Інвалідів. Париж, Франція

Ордерна система залишалася задіяною і в подальші часи. Особливо широко вона стала використовуватися, починаючи з XVII століття, коли до відкриттів стародавніх греків звернулися архітектори класицизму. Портки з колонами та трикутними фронтонами над ними прикрашають багато європейських будівель, наприклад, Собор Будинку Інвалідів та Пантеон у Парижі.

Прямолінійність, цілеспрямованість і практичність римського характеру знайшли яскраве вираження у художніх творах Стародавнього Риму. Їхній зміст у більшості випадків визначають ідея богообраності римського народу, вимога до кожного римлянина передусім виконувати свій громадянський обов'язок та повага до закону. Славнозвісна формула римських юристів говорить: «Нехай загине світ, але переможе справедливість!»

Віра в особливу місію римлян втілювалася передусім в прагненні створювати грандіозні форми в архітектурі, скульптурі та інших видах мистецтва. Своєрідність художньої культури римлян полягала в їхній здатності запозичувати все найкраще у підкорених Римом народів, і на основі їхніх досягнень робити нові відкриття. Так, у етрусків римляни перейняли арочне склепіння, а в греків — ордер. Поєднавши їх у єдине ціле, римляни створили аркаду — широко розповсюджений мотив найрізноманітніших будівель: від моста й акведука до пам'ятника і театру.

? Згадайте, які відносини склалися між римською і грецькою культурами? Що запозичив Рим у мистецтві греків?

Про значний вплив стародавньо-грецької культури на римську поет Горацій сказав так: «Полонена Греція переможців диких полонила, в Лациї (регіон в античній Італії) суворий мистецтво принесла».

Римські скульптори створили численні копії творів грецьких майстрів. Цим вони надали майбутнім поколінням велику послугу, тому що більшість грецьких оригіналів було з часом втрачено.

На відміну від мистецтва стародавніх греків, яке можна порівняти з високою поезією, мистецтво Риму більше нагадувало сувору прозу. Воно було призначене прославляти нездоланну міць держави. Дух античного Риму знайшов своє вираження яскравіше в архітектурі, ніж в інших видах мистецтва. Усі важливі події одразу відображались в спеціальних спорудах.

Найвідомішими були *колони та триумфальні арки*, наприклад, арка імператора Тита, збудована на честь його перемоги в Іудейській війні.

У часи економічного і політичного розквіту деякі правителі створювали цілі архітектурні комплекси, наприклад, *форум* імператора Траяна.

Практичність римлян виявлялася в будівництві споруд, необхідних у повсякденному житті: доріг, мостів, водогонів, багатоповерхових житлових будинків тощо. Так, до нашого часу успішно функціонує Аппієва дорога та водогін Аква Аппія.

Однією з найвідоміших релігійних споруд Римської держави став **Пантеон** — храм на честь усіх богів. Феноменальним звершенням античних

Форум Траяна. Рим, Італія

Арка Тита. Рим, Італія

Аппієва дорога. Рим, Італія

Пантеон. Рим, Італія

Статуя Августа. Рим, Італія

архітекторів стало будівництво куполу, який перекривав увесь внутрішній простір без єдиної опори. Досягти чогось подібного змогли тільки італійські архітектори епохи Відродження (Ф. Брунеллескі — купол Флорентійського собору та Мікеланджело — купол собору Св. Петра у Римі).

Римське зодчество на той час досягло найвищої технічної та художньої досконалості і стало зразком для багатьох наступних поколінь.

? Яких видатних діячів римської культури ви знаєте? Якщо ви були б скульптором чи художником, чий портрет вам захотілося б створити? Які риси ви б хотіли передати і який би вид мистецтва ви обрали?

Мистецтво римської скульптури продовжувало традиції грецького портрета. Популярними були бюсти видатних діячів культури та імператорів — Цицерона, Цезаря та інших, які вирізнялися суворою простотою. Римляни створили знаменитий тип статуї *тогатус*, який служив для зображення оратора у *тозі* (стародавньоримському одязі). Традиція зображувати у такому вигляді полководців збереглася в Європі до середини XIX століття.

Починаючи з епохи Відродження, античне мистецтво стали вважати взірцем.

В архітектурі риси класичного ордеру зустрічаються в різних мистецьких стилях. Особливою популярністю ордер користувався у архітекторів епохи класицизму, але широко вживався і в архітектурі пізніших століть. Антична міфологія стала невичерпним джерелом для сюжетів і образів в різних видах мистецтва наступних культурно-історичних періодів. В образотворчому мистецтві з'явився особливий жанр — міфологічний. Образи античної культури продовжують надихати й сучасних митців.

? Які зразки творів античної культури ви бачили? Розкажіть про них.

Постійні напади варварських племен і нестабільність внутрішньої політичної ситуації в країні спричинили в 395 році розпад Римської імперії на дві частини — Західну і Східну. Порушення торговельних, економічних, політичних, культурних зв'язків обмежило кругозір західних європейців того часу. Упродовж декількох наступних століть з'являлися нові поселення, виникала нова культура. Наука і мистецтво перебували під потужним впливом церкви, що визначало характер і специфіку художніх образів в архітектурі, живопису, зодчестві. Але художні традиції античності не припинялися навіть у наступну добу, яку називають Середньовіччям.

? Що вам відомо про епоху Середньовіччя?

Особливу роль у формуванні свідомості середньовічної людини відігравала релігія, а саме — християнство. Перед митцем постало важливе завдання: розкрити вищу сутність кожного божого творіння, яку можна розгледіти лише «внутрішнім оком» душі. Це пояснює використання в середньовічному мистецтві умовності, непропорційності та декоративності і в той же час — відсутність перспективи, світлотіні тощо. Митець не прагнув до створення ілюзії реальності. Натомість його метою було осягнення внутрішнього змісту зображуваного світу. Тому основу середньовічного мистецтва складає розгалужена система символів. Наприклад, середньовічний храм уособлював у собі містичний ковчег, у якому люди рятуються від життєвих спокус та гріхів, як колись Ной рятувався від потопу.

Європейське Середньовіччя сформувало два нових художніх стилі — романський (X—XI століття) і готичний (XII—XV століття).

? Подивіться на зображення романського храму. Визначте його характерні риси.

Найбільш характерно риси романського стилю виражені в архітектурі соборів, монастирів та замків. Войовничий дух та постійна потреба у самозахисті пронизує романський стиль. Структура романського храму складається з простих великих об'ємів — кубів, призм та циліндрів. У масивних стінах де-не-де

Джотто. «Воскресіння Лазаря».
Падуя, Італія

Церква Сан-Фелікс. Каталонія, Іспанія

Мозаїка Аріанського баптистерію.
Фрагмент. Равенна, Італія

Собор Нотр-Дам ла Гранд.
Пуатьє, Франція

були зроблені невеликі вікна, через які всередину приміщення потрапляло світло. Будівлі виглядали просто, суворо і являли собою неприступні кремезні замки-фортеці, храми-фортеці. Замки були фортецею лицарів, храми — фортецею Бога та його слуг на Землі. Відомими прикладами цього стилю є іспанські церкви Сан-Фелікс та Валь-де-Бой, французькі Сен-Савен-сюр-Гартамп та Берзе-ла-Віль. Прикладом англійського романського стилю є замок Тауер у Лондоні.

Центральне місце у романській архітектурі посідала Франція (собор Сен-Лазар в Отені, церква Нотр-Дам ла Гранд у Пуатьє, монастирська церква Сен-Трінте у Каннах).

Храми для неписьменних християн були «Біблією в камені». Стіни храмів прикрашали фрески, які розповідали про життя святих та на яких були зображені біблійні сцени.

Скульптура в романському соборі посідає досить скромне місце і повністю підкорюється архітектурі. Найчастіше скульптурами прикрашали вхід до храму — *портал*.

Ідея Бога, який карає за гріхи і якому підвладне все земне, — одна з головних тем романського мистецтва. Для живопису і пластики цього стилю характерними були узагальненість форм, урочистість поз, порушення анатомічної будови тіл, відхилення від реальних пропорцій фігур, позбавлених індивідуальних рис.

Зростання міст вимагало будівництва нових храмів. У містах, які були обмежені оборонними стінами, дуже

високо цінувалися ділянки землі. Це й призвело до того, що будівлі «зростали догори». У XII столітті починається новий етап розвитку середньовічної культури та поступово виникає новий стиль — *готичний*, який панував до XV століття.

? Порівняйте романський і готичний храми. Визначте риси відмінності між ними.

Готика пов'язана в цілому з розвитком міст. З'являються нові типи споруд громадського призначення: ратуші, біржі, митниці тощо. Готичні зодчі відмовляються від масивних конструкцій. З'являються величезні віконні отвори, які заповнюються яскравими різнокольоровими вітражами.

Готичні собори значно вищі від романських. Стрільчаста форма надає будівлі легкості. Зовні з трьох боків готичний собор був оточений колонами, які приймали на себе головну вагу склепіння за допомогою спеціальних арок. Стіни споруди втратили свої конструктивні функції опори і стали значно тоншими.

Складається враження, що кам'яна громада собору немов би стрімко підіймається вгору всупереч законам тяжіння. Вертикаль собору символізує спрямованість середньовічної людини у світ неземний, піднесення її думок і почуттів, перемогу духа над плоттю.

Висота склепінь у Ам'єнському соборі (Франція) сягала 42,5 метра, тобто була вдвічі вищою за найбільший романський храм. Як «застигла музика» та як «безмовна музика» сприймаються шедеври готики — французькі собори у Шартрі, Парижі, Руані, німецькі — у Кельні та Страсбурзі, англійські — у Солсбері та Лінкольні, італійський — у Мілані, іспанський — у Севільї тощо.

Символіко-алегоричний зміст Біблії розкривається в мальовничих вітражах, у багатстві скульптурного вбрання, різблених алтарях, книжкових мініатюрах та декоративних виробках. Фігури святих ніби оживають

Собор Нотр-Дам де Руан. Руан, Франція

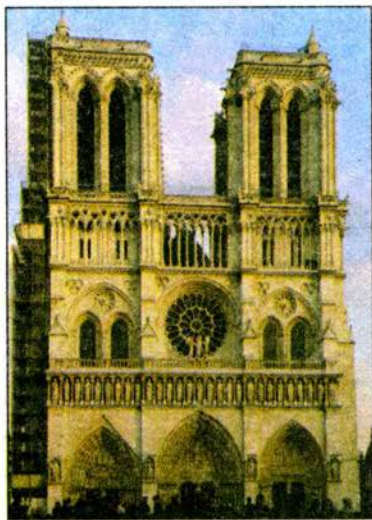
Інтер'єр готичного собору в Солсбері. Велика Британія

Вітраж собору Нотр-Дам де Парі. Фрагмент. Париж, Франція

Сторінка з «Роскішного Часослову герцога Беррійського» братів Лимбургів. Франція

Собор Нотр-Дам де Парі. Франція

і починають жваво спілкуватися одна з одною. Містична атмосфера усередині собору виникала завдяки грі променів світла, яке проходило крізь різнобарвне скло вітражів.

Французький письменник В. Гюго вважав, що в історії собору Нотр-Дам де Парі віддзеркалюється історія Франції: «Це ніби гігантська кам'яна симфонія; колосальний витвір і людини, і народу...».

? Які, на вашу думку, риси готичного собору дали підстави В.Гюго порівняти його з симфонією?

У живопису справжній розквіт переживала книжкова мініатюра. Відома німецька збірка пісень «Рукопис Манессе» є прикладом світського стилю. Вона прикрашена зображеннями сцен полювання та лицарських турнірів, перемога у яких була присвячена Прекрасній Дамі. Найбільш прославленою пам'яткою французької мініатюри був «Роскішний Часослов герцога Беррійського» братів Лимбургів.

В епоху Середньовіччя на зміну одноголоссю прийшла поліфонія. Почався розвиток професійної світської музики у творчості французьких лицарів — трубадурів, труверів та німецьких міннезінгерів. Головною темою їхньої творчості є кохання до Прекрасної Дами. Музичне мистецтво у період готики зберегло як релігійну, так і світську спрямованість. У релігійній музиці зміцнилася значущість багатоголосся. За традицією, що вже склалася, першість у галузі музичного мистецтва належала Франції. Твори представників цього періоду — Ф. де Вітрі, Г. де Машо, як і творчість мандрівних музик, була музично-поетичною.

? Наведіть приклади творів з різних видів мистецтв, які присвчені середньовічним лицарям.

Гідним нащадком трубадурів став французький композитор Г. де Машо. Він широко використовував музичні інструменти для супроводу багатоголосного співу. Г. де Машо створив світські музичні жанри. Він є також автором першої меси — багатоголосного релігійного музичного твору, який є обов'язковою частиною католицького богослужіння. Свого розквіту жанр поліфонічної меси досяг у епоху Ренесансу.

В епоху готики художники почали звертатися до портретного жанру, зображень конкретних людей з характерними рисами.

Мікеланджело. «Давид».
Флоренція, Італія

? Що ви знаєте про епоху Відродження?
Які митці та їхні твори епохи
Відродження вам відомі?

На зміну епохи Середньовіччя поступово прийшла нова доба — епоха Відродження (або Ренесансу), коли мистецтво отримує потужний імпульс для інтенсивного розвитку. Народилося нове світосприйняття — гуманізм. Митці епохи Відродження прагнули відродити надбаня мистецтва Античності.

Звертаючись до традицій Античності, митці епохи Відродження прагнули зрозуміти й осмислити різноманітні її духовні цінності, які були зосереджені в пам'ятниках культури Греції та Риму. Одночасно вони

Мікеланджело. Розпис стелі Сікстинської капели. Рим, Італія

Донателло. «Святий Марк».
Флоренція, Італія

спіралися і на культуру близького за часом Середньовіччя.

Головною ідеєю Відродження була ідея самоцінності особистості — універсальної людини, яка поєднує у собі естетичні, моральні та інтелектуальні якості, яка «все знає та все вміє». Людина стає головним об'єктом зображення в мистецтві. Важливими особливостями мистецтва Відродження були його світський характер та використання наукових досягнень епохи. Розвиток образотворчого мистецтва сприяв вивченню художниками анатомії людського тіла. Були відкриті закони лінійної перспективи, встановлена математично вивірена система пропорцій тощо.

? Назвіть представників епохи Відродження. Порівняйте твори митців Відродження і Середньовіччя. Що між ними спільного, а що відмінного?

Засновниками італійського Ренесансу були представники *флорентійської школи*, яка поступово стала провідною художньою школою Італії. З'явилася ціла плеяда майстрів. Визначальне місце серед них посідають архітектор Ф. Брунеллескі, художники Джотто та Мазаччо, скульптор Донателло. Мазаччо вперше анатомічно правильно зобразив людське тіло, передав їх об'єм та пропорції, за допомогою лінійної перспективи створив ілюзію глибини простору.

В історії пластики епохи Ренесансу Донателло був центральною фігурою. Він першим взявся за систематичне вивчення механізму рухів людського тіла,

першим дав зображення складного масового дійства, першим став трактувати одяг у тісному зв'язку з рухом і пластикою тіла, першим спробував виразити в скульптурі індивідуальний портрет, загострив увагу на психічному стані змальовуваних ним персонажів.

Дослідниця італійської культури Н. Дмитрієва, розглядаючи одну з центральних сцен фрески Джотто — «Поцілунок Іуди», пише: «...У центрі композиції, серед списів, що загрозливо зметнулися, та факелів художник поміщає два профілі — Христа і Іуду, вони близько-близько дивляться один одному в очі. Відчувається, що погляд Христа до дна проникає в темну душу зрадника і читає в ній як у відкритій книзі, — а того страхає непохитний спокій погляду Христа. Це одне з перших і кращих в історії мистецтва зображення безмовного поєдинку поглядів — дуже важке для живописців».

Джотто. «Поцілунок Іуди»

Найвищого розквіту живопис досяг у творчості «титанів Відродження» — Л. да Вінчі, Рафаеля Санті та Мікеланджело Буонарроті, Джорджоне, Тіціана.

Творчість *Леонардо да Вінчі* різноманітна, вона вражає своєю універсальністю: його приваблювала анатомія та повітроплавання, він був видатним живописцем, ботаніком, математиком, винахідником і філософом, музикантом та військовим інженером. Його твори стали шедеврами світового мистецтва.

Картина «Мадонна в гроті» є композицією особливого настрою: Марія, Христос, Іван Хреститель і Ангел змальовані в напівтемній печері. Освітлення в ній повне особливої гармонії. Художник передає світлові градації за допомогою світлотіні і цим досягає надзвичайної глибини фантастичного простору, в якому розташовані самі фігури. Світ «Мадонни в гроті» повний глибокої, таємничої чарівності.

Марія, Христос, Іван Хреститель і Ангел зв'язані між собою духовними узами. Вони не дивляться один на одного, а об'єдналися довкола чогось незримого, того, який ніби знаходиться в порожньому просторі між ними. На це незриме спрямований і вказуючий «перст Ангела».

Л. да Вінчі. «Мадонна в гроті»

Ще один шедевр світового мистецтва — фреску «Таємна вечерея» Л. да Вінчі писав шістнадцять років, але вважав, що він її так і не завершив.

Л. да Вінчі. «Темна вечеря»

Багатофігурна композиція «Темна вечеря» написана на вузькій стіні зали — трапезної монастиря Санта-Марія делла Грація. Фігури у півтора рази більші натуральної величини. Кожна фігура композиції значуща. Христос виголосив фразу: «Один із вас зрадить мене». Леонардо зберіг реакцію на почуте всіх дванадцяти апостолів, створивши індивідуальні образи-характери, і передав людську психологію кожного з них. Суть персонажів розкривається в їхніх рухах та обличчях. Особливо виділяється фігура і темне обличчя Іуди, його профіль.

Рафаель.
«Мадонна з безбородим Іосифом»

Рафаель.
«Мадонна зі щиголем»

Творчість другого видатного майстра Відродження — *Рафаеля* — світ образів, сповнений гармонії та краси. Все життя Рафаель звертався до образу Мадонни. Одна з вершин світового мистецтва — його картина «Сікстинська Мадонна».

«Чарівними живописними сонетами» називають картини «Мадонна зі щиголем» та «Мадонна з безбородим Іосифом».

Мікеланджело Буонарроті — архітектор, поет, живописець і скульптор — третій великий художник італійського Відродження. Його творчість залишається зразком гуманізму для подальших поколінь. Усе своє довге життя він працював, здійснюючи грандіозні за масштабами завдання. Він був відданий мистецтву цілком, зображував богів і людей внутрішньо напружених і прекрасних. Мікеланджело передавав в них свою енергію. Їх трагедія і напруженість — це немов драматичні переживання і творча сила самого художника. Його герої зазвичай величні і грандіозні, наповнені пристрастю, енергією безмежного руху.

Вершиною мистецтва італійського Відродження є статуї Мікеланджело — статуя Давида та статуя Мойсея, у яких майстер розкрив велич та силу людського образу, а також розписи Сікстинської капели.

Мікеланджело. «Мойсей»

? Які характерні риси та художні ідеали властиві італійському мистецтву епохи Відродження? Як порівняно з епохою Середньовіччя змінилося уявлення про людину та загальну картину світу?

Найважливіше місце в німецькій культурі епохи Відродження належить скульптурі, живопису і графіці. Вони відрізняються особливою своєрідністю, оскільки німецький Ренесанс був пов'язаний з готикою.

У центрі німецького Відродження знаходиться творчість видатного художника і гуманіста *Альбрехта Дюрера*. Митця в першу чергу цікавила людина в її взаємовідношенні з навколишнім світом. Мистецтво А. Дюрера відобразило і релігійну боротьбу, і соціальні зіткнення, характерні для цього часу. А. Дюрер і багато його сучасників (Л. Кранах, Р. Гольбейн) зверталися до теми Апокаліпсису, що надавало їхнім творінням містичну напруженість.

А. Дюрер. «Автопортрет»

А. Дюрер. «Чотири вершники»

У «Автопортреті» А. Дюрер передав цілісність свого характеру, поважність і особливу значущість пильного погляду. Цей портрет — майбутня програма його творчості, плід глибоких роздумів.

Листи «Апокаліпсису» з'явилися в роки історичних подій, на межі двох століть, коли люди під впливом біблійських пророкувань про кінець світу чекали Апокаліпсису. П'ятнадцять гравюр, створених А. Дюрером, присвячені страшним і катастрофічним подіям. «Чотири вершники» символізують війну, голод, мор і суд несправедливий. Рухи вершників чітко визначені, гравюра виконана з вражаючою чіткістю лінійного малюнка, контрастів чорного і білого. Ідея невідворотності тут звучить на повну силу.

Е. Греко.
«Поховання графа Оргаса»

Відомий іспанський живописець *Ель Греко* був греком з острова Крит, за що й отримав таке ім'я (справжнє ім'я — Д. Теотокопулос). Художник любив місто Толедо, збудоване на гірській вершині. Він писав нічні пейзажі, передаючи не лише архітектурні особливості старовинного міста, але й динаміку природи, що оточувала його. У картинах Е. Греко все в русі — піднебесність і блискавки, що освітлюють на мить скелі, дерева, палаци, хмари.

Природу Е. Греко зображував не в стані спокою, а неодмінно в катаклізмах: бурі, грозових спалахах, і тому — в постійному русі. Цей внутрішній драматизм — домінанта творчості художника. На його полотнах земля і люди перебувають в дисгармонії, вони, взаємодіючи, кидаються і падають в безодню. Е. Греко пристрасно творить свій світ, драматичний, напружений і унікальний.

Одна з найвідоміших робіт Е. Греко «Поховання графа Оргаса» — композиція, написана для церкви Сан-Томе в Толедо. Простір картини поділений на дві частини: верхня частина відображає світ небес, а внизу представлена реальна подія.

Художник написав цілий ряд портретів-образів реальних людей, передавши з дивною глибиною їхні характери і психологію. Фігури його героїв свідомо деформовані і їх неможливо сплутати з образами інших майстрів. Вони виразні в своїй витягнутості вгору і вирізняються особливою красою.

Живопис епохи Відродження відкрив *перспективу* і тим самим спричинив вибух площини, зробив художньо-образне бачення об'ємним. Художники навчилися відображати взаємовідносини людей не через масштаби фігур, а композиційно, через їхнє взаєморозташування. Це стало новим народженням живопису.

Музика епохи Відродження, подібно до образотворчого мистецтва, повернулася до цінностей античної культури. Написання та виконання музики в цей період набули особливого значення. Вважалося, що кожне дитя повинне навчитися співати та грати на музичних інструментах.

Е. Греко. «Апостоли Петро та Павло»

Клавесин 1574 р.

Л. Коста . «Концерт»

Невідомий художник.
«Три дівчини, які грають»

У цей період з'явилися нові музичні інструменти. Найбільшу популярність здобули ті з них, гра на яких давалася шанувальникам музики легко і просто, не вимагаючи особливих навиків.

Найпоширенішими стали *віоли* і споріднені їм *щипкові*. Віола стала попередницею скрипки, а грати на ній було нескладно завдяки ладам (дерев'яним смугам поперек грифа). Звук віоли був тихим, але добре звучав у невеликих залах. Під акомпанемент ще одного щипкового інструмента — *лютні* — співали, як нині у супроводі гітари.

У той час багато хто любив грати на *флейтах* і *ріжках*. Найскладніша музика писалася для тільки що створених *клавесина* і *органа*. При цьому музиканти не забували складати й «простішу» музику, що не вимагала професійних виконавчих навичок.

Нові інструменти і широка популярність музики сприяли розвитку *камерної музики*, яка виконувалась у невеликих залах перед нечисленною аудиторією. Виконавців було декілька. Переважали вокальні виступи, оскільки мистецтво співу в той час було розвинене більш, ніж гра на музичних інструментах. Для церкви створювалася величніша музика.

Музика епохи Відродження набула емоційного, виразного і яскравого індивідуального характеру. Вона заговорила з людьми — і люди розуміли її мову.

В епоху Відродження формуються національні музичні школи. Найзначнішою була *нідерландська поліфонічна*

школа. Про одного з її представників, Жоскена Депре, сучасники говорили, що в його творах «відроджувалася втрачена досконалість музики стародавніх греків».

У період Ренесансу архітектура посідала одне з провідних місць. Істотно змінювався характер монументальної архітектури: на відміну від вертикальних споруд Середньовіччя, нові форми розвивалися ушир. Архітектура характеризувалася простотою і спокоєм об'ємів, форм і ритму.

З античної архітектури Ренесанс перейняв ордерну систему. Ордери найчастіше вишиковувалися в ряд.

Дуже важливою була і зміна характеру простору. Замість натхненного готичного простору з'явився раціональний простір з візуально чіткими кордонами. Замість напруженості готичних ламаних ліній використовувалися суворі прямокутні форми. Основні геометричні фігури й тіла в ренесансній архітектурі — квадрат, прямокутник, куб і куля. Із самого початку через весь період Ренесансу проходив принцип художнього індивідуалізму, вільного звернення до античних форм.

Одним із основних моментів в архітектурі Відродження була відмова від кам'яної каркасної конструкції готики і перехід на нову конструктивну систему, просту, економічну, досить гнучку працю архітектора. Це була система споруд із цегельними стінами і зведеннями, в яких частково застосовувалося і дерево. Цегельні конструкції покривалися облицюванням — штукатурним або кам'яним, у тому числі мармуровим. Якщо в ранньому періоді величезну роль відігравало декоративно-орнаментальне убрання, то в подальшому його використання було значно скорочено.

Собор Санта-Марія-дель-Фьоре.
Флоренція, Італія

Собор Св. Петра.
Рим, Італія

Вілла Ротонда.
Віченца, Італія

? Чому, на вашу думку, в XVII ст. вперше одночасно виникло декілька стилів, хоча до того вони розвивалися «почергово», один за одним?

Наприкінці XVI століття в світогляді людини виникло усвідомлення трагічності її існування в світі, який постійно змінюється. На початку XVII століття завершилася епоха Відродження і почалася епоха *бароко* та *класицизму*, яка продовжувалася до кінця цього століття. У країнах Західної Європи посилювалися нові буржуазні відносини, а духовне життя набуло специфічного національного характеру.

Новоевропейська картина світу складалася і за участю основних видів мистецтва, які виникли майже одночасно та розвивалися паралельно.

У мистецтві *бароко* (з португальської — «перлина неправильної форми») протиріччя епохи відобразилися в передачі виру пристрастей і переживань, які людина намагалася подолати, відшукуючи гармонію життя в природі та суспільстві. Твори цього періоду сповнені містичних алегорій, монументальності, театральності, пишності і помпезності. Для них характерні динамічність, контрастність і, в той же час, гармонійність, цілісність, єдність. Герої стилю бароко перебували між двома полюсами — добра і зла, насолоди і каяття, життя та смерті.

Культура та стиль бароко були пов'язані з релігійною та аристократично-дворянською культурою.

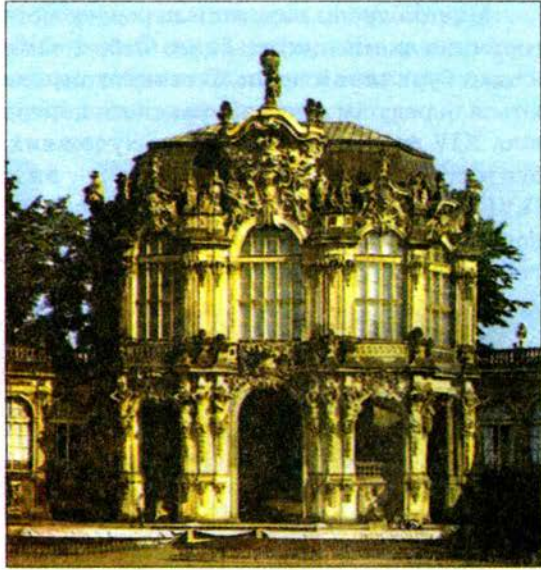

Палац Сан-Сусі. Потсдам, Німеччина

Найяскравіше стиль бароко відбився в архітектурі. Вона дивує пишністю, багатством декоративних прикрас, криволінійністю форм та використанням оптичних ефектів. У кожній країні цей стиль набуває власних національних рис. Найвідоміші архітектурні пам'ятки пов'язані з іменами Дж. Берніні (він був також не менш видатним скульптором), Ф. Борроміні, Г. Гуаріні в Італії; Ж. Лемерсьє, Ф. Мансара, Л. Лево у Франції; Й. і Е. Фішерів, Я. Прандтауера в Австрії; М. Пеппельмана, А. Шлютера в Німеччині.

Церква Сан Карло. Рим, Італія

Цвінгер. Дрезден, Німеччина

Площа Іспанії та Іспанські сходи

Площа Іспанії та Іспанські сходи — це одне з найживописніших місць у Римі, де збирається молодь і туристи. Площа Іспанії отримала свою назву через розташоване на ній посольство Іспанії. В центрі площі знаходиться фонтан Баркачча «Човник», побудований у 1629 році. Його створив П. Берніні, батько знаменитого Дж. Берніні, який зумів використати невелику швидкість струмуючої води і сконструював подібність напівзатопленого човна. Звернені до заходу грандіозні сходи побудували в 1726 році архітектори Ф. де Санктіс і Спекки. Навесні їх прикрашають квітучі азалії, влітку тут проходить свято моди: по східцях дефілюють моделі, демонструючи роботи знаменитих кутюрье, взимку увагу туристів привертають вертепи — різдвяні сцени. І будь-якої пори року з рівнів сходів відкривається прекрасний вид, особливо в години заходу сонця. Звідти видно всю вулицю Кондотті.

Площа Іспанії та Іспанські сходи.
Рим, Італія

Митці бароко надавали перевагу монументальному живопису, в алегоричних композиціях якого небо і земля, світло й темрява зливалися в один бурхливий потік. В станковому живопису риси бароко відображаються передусім в жанрі парадного портрета, наприклад у портреті Людовіка XIV роботи французького художника І. Ріго. Унікальним талантом був наділений «король живопису» — видатний фламандський художник П. П. Рубенс. За багатопігурні композиції, насичені безмежною кількістю деталей, вміння передати всю повноту життя, красу людини та оптимістичне світовідчуття Е. Делакруа назвав його «Гомером живопису».

П. Рубенс. «Персей та Андромеда»

Персей — в грецькій міфології син Данаї та Юпітера. Міфологічні легенди розповідають, що Персей обезголовив Медузу, одну із змієволосих Горгон, та врятував прекрасну Андромеду від морського монстра. Тема останнього міфу часто зустрічається у творах видатних майстрів живопису та скульптури. Персей зображається або як типовий герой класичної античності, або в образі воїна зі зброєю. Він тримає закруглений меч — дар Меркурія — і блискавичний щит, подарований йому Мінервою, його захисницею. Овідій в «Метаморфозах» розповідає про те, як Андромеда, дочка ефіопського царя, була прикована до скелі на березі як жертва, принесена морському чудовиську. Персей, пролітаючи в піднебесі, закохався в неї з першого погляду. Він спрямувався вниз саме вчасно, убив монстра і звільнив Андромеду. Картину «Персей і Андромеда» Пітер Пауль Рубенс створив у ту пору, коли його творчість була особливо емоційною і життєрадісною. За досконалістю живопису і високою майстерністю виконання цей твір є одним із шедеврів художника. І тут для П. Рубенса залишається головним те, для чого народжена людина: боротьба, перемога і любов.

В Італії, батьківщині бароко, у цьому стилі працювали А. Корреджо, М. Караваджо, в Іспанії — Х. де Рібера та Ф. Сурбарана, в Нідерландах — П. Рубенс, А. ван Дейк. У цей час самостійними жанрами стали пейзаж та психологічний портрет, виник новий жанр — натюрморт.

М. Караваджо. «Юнак із фруктами»

Я. ван Рейсдаль.
«Млин у Вейку поблизу Дорстеде»

І. Ріро. «Портрет Людовіка XIV»

А. ван Дейк. «Родинний портрет»

Ж.-С. Дюплесси.
«Хрестоф Віллібальд Глюк за спінетом»

? Які риси є спільними для творів бароко у різних видах мистецтва?

У музиці бароко яскраво втілені характерні риси стилю — напруженість, контрастність, динамізм. У творчості Й.-С. Баха і Г. Генделя досягла своїх вершин поліфонія. Творцем концерту у стилі бароко (*concerto grosso*) був А. Вівальді. Але найяскравіше цей стиль проявився в опері. У ній замість поліфонії композитори використовували гомофонію, в якій лише один голос є головним, а інші його супроводжують. Це допомагало повніше і глибше передати всі відтінки переживань людини, багатство і суперечливість її внутрішнього світу. Наприклад, К. Монтеверді вважав, що музика повинна не розважати, а спонукати людину шукати відповіді на складні життєві питання. Композитор створив «схвильований стиль», який передавав драматизм дії. Відомим реформатором оперного стилю, одним із видатних представників епохи класицизму, був Х.-В. Глюк, автор опери «Орфей і Евридика».

? Чи згодні ви з Х.-В. Глюком, який так визначив головні завдання мистецтва: «Простота, правда й природність — ось три великих принципи прекрасного в усіх творах мистецтва»? Поясніть свою думку.

Одночасно з бароко широкий розвиток отримав стиль **класицизм** (з латинської «зразковий»). Цьому стилю притаманне сприйняття світу як розумно побудованого механізму. Як художній напрямок він склався у Франції в XVII столітті. Існували загальні риси, які виражали його своєрідність.

Твори класицизму вирізняли ясність і простота змісту, логічне розгортання сюжету, стриманість почуттів, раціоналізм, правильність геометричних форм. Герой класицистів не був вільним у власних діях, а підкорявся суворим нормам. Серед почуттів на першому місці для нього — почуття обов'язку, тобто суспільні інтереси важливіші за особисті прагнення. Мистецтву класицизму притаманні громадянський пафос, віра в силу розуму, чіткість і ясність моральних та естетичних оцінок.

? Порівняйте характерні риси бароко і класицизму. Що є у них спільного і чим вони відрізняються?

Великий театр. Варшава, Польща

Будинок Пашкова.
Москва, Росія

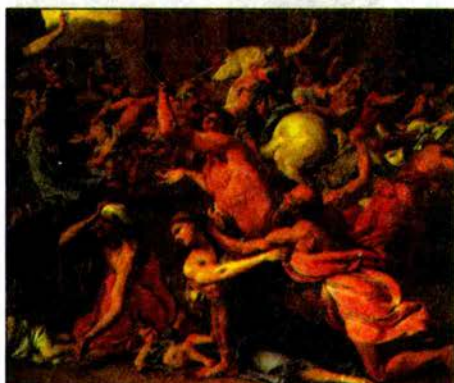
Собор Св. Павла.
Лондон, Велика Британія

Найхарактерніші риси, притаманні класицизму, втілено в архітектурі. Багато художників того часу займалися оформленням та прикрашенням міських споруд. Влив французького класицизму в Європі був дуже великим. Прикладом цьому є Версаль (Франція), Великий театр у Варшаві (Польща), будинок Пашкова у Москві (Росія), собор Св. Павла у Лондоні (Англія).

Б. Торвальдсен. Надгробок могили
Папи Пія VII. Рим, Італія

Класицизм у живопису — це передусім поєднання античної спадщини з сучасним для художника світом. Тут постійно протиставлявся розум людини силі природи, особисте — суспільному. В живопису відбувався поділ жанрів на низькі (або малі) та високі. Класицизм як спадкоємець античності відносив до високого жанру полотно, написані на міфологічні та історичні сюжети. В них чітко проявлявся драматизм, жертва особистими інтересами заради загального блага. До низького жанру зараховувалися прозаїчніші картини — натюрморти та пейзажі.

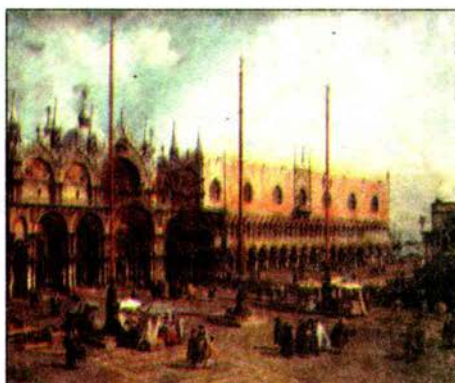
Н. Пуссен. «Викрадення сабинянок»

Ж. Давид. «Клятва Горациїв»

Д. Веласкес. «Кузня Вулкана»

Д. Каналетто. «Набережна Сан-Марко»

Класичний живопис був більш академічним. Молоді художники, учні академій, багато часу проводили в античних залах музеїв, де вони робили ескізи грецьких і римських статуй. Світ античності був для них настільки ж реальний, як і світ за стінами школи. Відповідно, вони переносили на полотно все своє академічне сприйняття реальності. Проте не можна сказати, що класичний живопис був повністю статичний і запозичений у Стародавній Греції. Найвідомішими художниками класицизму були Н. Пуссен, Ж. Давид, Д. Веласкес, Д. Каналетто, твори яких увійшли до світової скарбниці мистецтва.

До шедеврів скульптури класицизму належать твори італійця А. Канови, які зображують героїв стародавньогрецької міфології; датського скульптора Т. Бертеля та французького Ж. Гудона.

? Що ви знаєте про творчість митців-класиків? Які твори Й. Гайдна, В.-А. Моцарта, Л. Бетховена ви слухали? Які риси класицизму притаманні їхнім творам?

Упорядкованість, завершеність, суворості система пропорцій, відповідність частин твору і внутрішня єдність цілого є характерними якостями творів відомих відецьких класиків Й. Гайдна, В.-А. Моцарта і Л. Бетховена. Художні образи їхніх творів характеризуються логічністю та виразністю, суворою рівноваженістю й гармонійністю. Музика як повноправний вид мистецтва набувала нарешті естетичної самостійності.

У кінці XVIII — на початку XIX століття пануючим мистецьким стилем був романтизм. Романтичний погляд на життя, в першу чергу, визначає світогляд митця, складає основу для створення його творів.

Романтизм — це не тільки художній стиль мистецтва, але й особливий спосіб пізнання дійсності й відображення світу. Романтикам дійсно важлива була не стільки сама ідея, скільки сила й засоби її вираження. Саме тому французький поет Ш. Бодлер підкреслював, що романтизм полягає «у сприйнятті світу, а зовсім не у виборі сюжетів». Для романтиків характерне протиставлення буденності і мрії, земного (скороминучого) і небесного (вічного). Понад усе вони цінували творчу свободу митця, який є повновладним господарем свого художнього світу. Критичне ставлення до реальності спонукало романтиків звернутися до аналізу внутрішнього світу людини, її душевних поривань, переживань і почуттів.

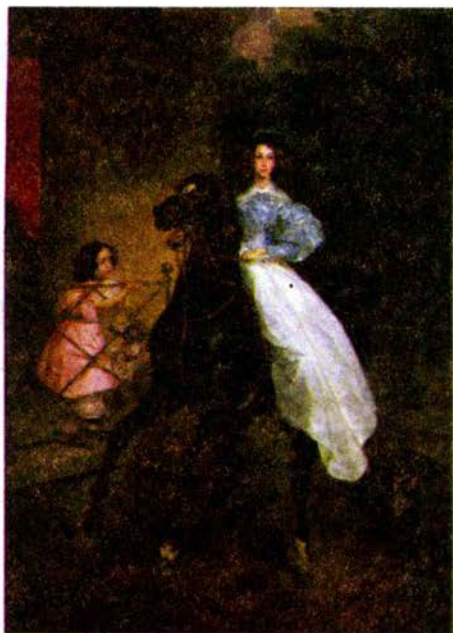
А. Канова. «Орфей»

І. Айвазовський. «Шторм»

О. Кипренський. «Денис Давидов»

К. Брюллов. «Вершниця»

Романтизм охопив усі духовні сфери культури — театр, музику, образотворче мистецтво тощо.

Е. Делакруа. «Портрет Ф. Шопена»

У романтичному портреті Ф. Шопена художник Е. Делакруа втілює мить творчого пориву та натхнення видатного композитора. Портрет піаніста став справжнім символом романтичного образу людини, яка повністю присвятила себе творчості. Рідкісний дар живописця дозволив відчувати складний стан душі композитора, сповненої високих прагнень, його сум, натхнення.

Яскравими представниками живопису епохи романтизму є Е. Делакруа, Ф. Гойя, О. Кипренський, К. Брюллов, І. Айвазовський та інші. В архітектурі романтизм проявився у садово-парковому мистецтві та зодчестві малих форм, привів до народження неоготичного стилю (ансамблі парламентів у Лондоні та Будапешті). У величних контурах цих споруд вражають шпилі, стрільчасті арки, пишний декор фасадів.

Парламент. Лондон, Великобританія

Парламент. Будапешт, Угорщина

? Які засоби виразності використовують композитори, представники романтичного стилю, для створення ліричних образів?

Найяскравіше риси романтизму втілені в музиці німецьких та австрійських композиторів: Ф.-П. Шуберта, Р. Шумана, Ф. Мендельсона-Бартольді та інших. У багатьох європейських країнах саме тоді сформувалися національні музичні школи. Свого розквіту вони набули за часів творчої діяльності композиторів, таких, як Ф. Шопен (у Польщі), Ф. Ліст (в Угорщині), М. Глінка і П. Чайковський (у Росії), Е. Гріг (у Норвегії), М. Лисенко (в Україні). Патріотична тематика в музиці цих митців невіддільна від лірики, від світу почуттів, які вони розкривають у різноманітних музичних образах.

Романтизм вплинув і на розвиток балету, в першу чергу, у Франції. Розвиток техніки стрибків, поява танцю на пальцях (на пуантах), напівпрозорої широкої спідниці надали образу танцівниці невагомості. Балерина М. Тальоні у постановці свого батька Ф. Тальоні створювала образи, які страждають і гинуть під час зіткнення з грубою дійсністю.

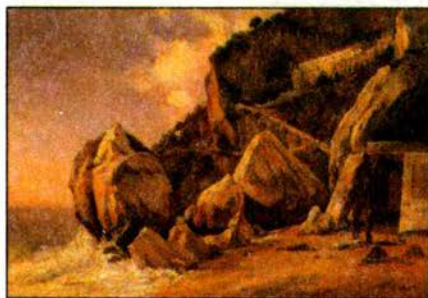
Романтизм у драматичному театрі пов'язаний із діяльністю трагічних акторів, виразною особливістю яких була бурхлива емоційність, вираження почуттів, інтонації «світової скорботи».

А. Шалон. «М. Тальоні. «Баядера»»

Романтизм початку XIX століття зміг виразити всю складність перехідної історичної епохи від класицизму до реалізму. Він проголосив цінність окремої особистості й повну свободу творчості від сковуючих її норм та правил. Романтизм у різних формах існував протягом усього XIX століття, і пізніше його риси знайшли вираження у деяких напрямках мистецтва початку XX століття.

? Згадайте опери композиторів-романтиків XIX століття.
Які характерні риси притаманні композиторам-романтикам?

К. Кору. «Скелі»

В. Перов. «Діти, які сплять»

У XIX столітті в мистецтві виникає новий стиль — **реалізм** (з латинської — дійсний, речовинний), який намагався якнайкраще відобразити реальний світ. Його появу пов'язують з персональною виставкою французького художника Г. Курбе, яка пройшла у 1855 році в Парижі під назвою «Павільйон реалізму». Представники реалізму намагалися відобразити в своїх творах об'єктивну картину дійсності, приділяючи особливу увагу простій людині, її почуттям та прагненням. На відміну від класицизму, не політичне життя та інтереси держави висувалися передусім, а приватне життя пересічної людини. Головні персонажі втрачають героїчні риси. У центрі художніх творів — сімейні відносини, побутові конфлікти.

У середині XIX століття реалізм став найвпливовішим стилем європейського мистецтва. Реалісти критично ставилися до оточуючої дійсності. Вони звинувачували панівну верхівку су-

спільства у байдужості до страждань знедоленого народу, викривали недоліки суспільної моралі, антигуманну сутність експлуататорів, натомість прагнучи утвердити ідеали добра, справедливості і щастя. Тому реалізм XIX століття називають критичним.

Доля простої людини, історія народу, умови її життя — ці теми стали панівними у творчості художників Г. Курбе, Ф. Мілле, О. Дом'є, К. Кору, І. Крамського, М. Ярошенка, В. Перова, І. Рєпіна та інших.

В світовій музиці у стилі реалізму писали Дж. Верді, Ж. Бізе, М. Мусоргський, М. Лисенко та багатьох інших.

І. Рєпін. «Бурлаки на Волзі»

Народження стилю **імпресіонізм** пов'язують із французькими художниками, які змінили власне ставлення до повсякденності та людини в мистецтві. У живопису імпресіоністів людина зливається із яскравим оточенням живої природи.

М. Волошин, видатний художник та поет, так визначив виникнення імпресіонізму: «Зародження імпресіонізму було радісне, як рання весна. Перші імпресіоністи вийшли на світло з темної кімнати й по-дитячому раділи світлу, барвам».

? Як ви розумієте вислів
М. Волошина?

Французькі художники-імпресіоністи — К. Моне, К. Піссарро, Е. Дега, О. Ренуар, А. Сіслей та інші, на відміну від романтиків та реалістів, не відображали історичне минуле. Сферою їхніх інтересів була сучасність. Життя маленьких паризьких кав'ярень, маленькі вулички, живописні береги Сени, залізничні вокзали, неவிбаглива краса сільських пейзажів стають головними об'єктами зображення. Значних успіхів художники-імпресіоністи набули у передачі світла та кольору, надаючи перевагу світлим тонам сонячного спектра.

К. Піссарро. «Сад у Потуазі»

О. Ренуар. «Парасольки»

У творчості художників-імпресіоністів рухливість та мінливість світу стали головною метою зображення. Бажання спіймати образ природи, що постійно змінюється, вимагало від художників швидкості дій. На відміну від старих майстрів, вони наносили фарби на полотно мазками, не витрачаючи часу на їхнє змішування, переймаючись не чіткістю рисунка, а лише загальним відчуттям від побаченого.

У музиці імпресіонізм найяскравіше представили два французьких композитори — К. Дебюссі та М. Равель. Вони дійсно «примусили» напівтони розповідати про золотисті сонячні відблиски, що вирають на поверхні моря, про легкий вітерець тощо. У їхній музиці звучать усі звуки світу.

? Уважно розгляньте ілюстрації до підручника. З творами яких митців ви вже знайомі? До яких стилів вони належать?

Художні напрями мистецтва ХХ століття: від модернізму до постмодернізму

Мистецтво кінця ХІХ — початку ХХ століть переживало розквіт епохи модернізму.

Модернізм — це загальна назва цілого ряду різномірних художніх напрямів у мистецтві (модерн, фовізм, кубізм, сюрреалізм, абстракціонізм, супрематизм та інші), що спираються на принципово нову систему, в порівнянні зі старим, традиційним мистецтвом. Кожний із цих напрямів мав свої характерні неповторні риси.

? Як ви розумієте слова видатного австрійського композитора А. Шонберга: «Мистецтво є криком про допомогу тих, хто переживає в собі долю людства»?

Заперечуючи класичну зображальність у мистецтві, зосереджуючись на формальних художніх проблемах, модерністи прагнули створити за допомогою мистецтва нову реальність, що не мала прямих аналогів у навколишній дійсності. Класифікація митців за напрямками є в багатьох

В. Орта. Інтер'єр готелю ван Ейтвельд.
Брюссель, Бельгія

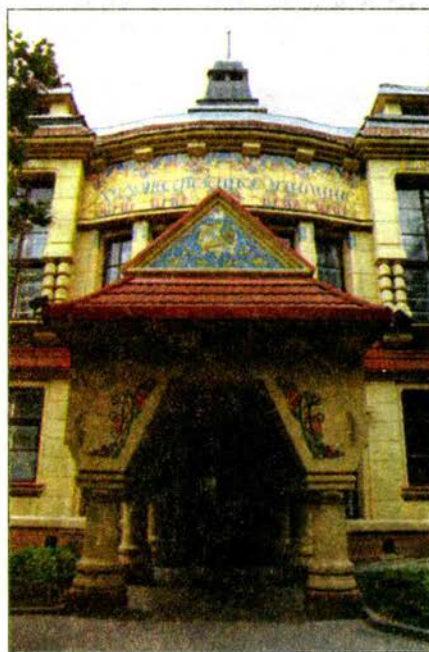
Е. Гімар. Вхід до станції метро.
Париж, Франція

випадках умовною, оскільки творчість більшості з них не вкладається у рамки одного художнього напрямку.

Видатною віхою в історії мистецтва була поява нового стилю **модерн** (з французької — новий, сучасний). З одного боку, модерн намагався увібрати в себе все те, що було вже накопичено людством у сфері художньої творчості, а з іншого — сказати зовсім нове слово у мистецтві, побудувати нові форми та образи.

Характерними рисами стилю «модерн» в архітектурі було прагнення до комплексного вирішення архітектурних та декоративних завдань, химерність, плавність форм та ліній, що нагадувало відтворення ритмів живої природи. У декорі цієї архітектури переважають стилізовано-рослинні орнаменти, темна кольорова гама фасадів та інтер'єрів. Найвідомішими митцями цього стилю були А. Гауді, Е. Гімар, В. Орта, Л. Саллівен та інші.

Яскравим прикладом стилю українського модерну є старий корпус Художньої Академії у Харкові (нині Харківська державна Академія дизайну та мистецтв).

Старий корпус Художньої Академії.
Харків, Україна

А. Гауді. Будинок Бальо.
Барселона, Іспанія

А. Гауді. Парк Гуель.
Барселона, Іспанія

Антоніо Гауді-і-Корнета — видатний майстер іспанського зодчества. Він вважав найвиразнішим з архітектурних стилей готику. У своїх творах А. Гауді зміг поєднати готику з модерном, таким чином створивши новий особистий оригінальний стиль — «каталонський модернізм». Архітектор унікав залізобетонних конструкцій та надавав перевагу цеглі, камінню та глині. Його витвір — Будинок Батльо — це цілий природний організм: блакитно-зелений фасад нагадує чи то морську хвилю, чи то сплески вулканічної лави, чи то шкіру дивовижних тварин.

А. Муха.
«Денний прорив»

Модерн знайшов своє відображення в рекламах та афішах, фотографіях і книжкових ілюстраціях, у кольоровому склі вітражів. Предмети повсякденного вжитку (меблі, посуд, тканини тощо) й мода того часу наочно демонстрували риси стилю модерн.

Мінлива, плавна, безперервна лінія, що нагадує серпантин, заповонила фасади архітектурних споруд, музичні форми, простір картин і театральної сцени. Орнаментальність стилю модерн можна пояснити і особливим захопленням художників екзотикою Сходу, насамперед японським мистецтвом. Химерні, витіюваті елементи арабського орнаменту, арабески, візерунки східних килимів, силуети мусульманських мінаретів і мечетей, форми посуду надихали на творчі пошуки художників-модерністів.

Особливе визнання сучасників знайшла творчість чеського графіка та майстра декоративно-прикладного мистецтва А. Мухи. Рекламні плакати, театральні афіші та декорації, створені ним, відрізнялися вишуканим рисунком і екзотичним орнаментом. Ніхто інший так, як він, не зумів образно передати романтичну жіночність стилю модерн.

Прикмети нового стилю легко впізнавалися у музичних творах та театральних спектаклях. Майже на десять років модерн визначив обличчя епохи і подарував людству твори геніальних композиторів, які писали у цьому стилі.

Театр ХХ століття — це театр пошуків та численних експериментів, які надали йому нових форм та засобів виразності, особливого художнього стилю. Нова драматургія була представлена такими іменами, як Г. Ібсен (Норвегія), Б. Шоу (Великобританія), Г. Гауптман (Німеччина), Р. Роллан (Франція). Їхні п'єси на декілька десятиліть визначили характер і особливості розвитку театрального мистецтва.

Галерея художніх напрямів мистецтва модернізму

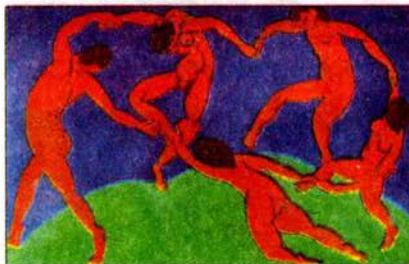
Анрі Матісс — один із найяскравіших представників **фовізму**. Від живопису представники цього жанру вимагали тієї ж гармонії, що була у природі. А. Матісс писав: «Я хочу мистецтва рівноваги і простоти, яке не турбує, не бентежить; я хочу, щоб людина, втомлена, надірвана, отримала б перед моїм живописом заспокоєння і відпочинок... Усі ті, хто напружує розум — ділові люди й інтелектуали, — змогли б отримати там відпочинок і заспокоєння, як у зручному кріслі, яке дає відпочинок після фізичної напруги... Моя мрія — мистецтво гармонійне, чисте і спокійне, без усілякої проблематики, без жодного сюжету, що хвилює...»

Вибір моїх фарб не покоїться ні на жодній науковій теорії: він заснований на спостереженні, на відчутті, на досвіді моєї чутливості... я просто прагну покласти кольори, які передають мої відчуття...».

У панно «Танець» знайшов віддзеркалення ідеал художника, його філософські уявлення про місце і призначення людини в загальній системі всесвіту. (Вважається, що танець, який виконується людьми із сполученими руками, означає союз Землі і Піднебесся.)

А. Матісс. «Радість життя»

А. Матісс. «Танець»

«Що мене дуже надихало і що стало головним напрямом **кубізму** — це матеріалізація того нового простору, який я відчув», — зазначив французький художник Ж. Брак. Американський мистецтвознавець Дж. Голдінг писав, що кубізм — «найповніша і найрадикальніша художня революція з часів Ренесансу». Якщо живопис імпресіоністів робив акцент на кольорі, то кубізм, розклавши форму на окремі геометричні фігури, виразив умовний характер простору.

Ж. Брак. «Будинки в Естаке»

П. Пікассо. «Авіньонські дівці»

С. Далі. «Постійність пам'яті»

О. Черкас. «Погляд»

Існує легенда про те, що А. Матісс, побачивши картину Ж. Брака «Будинки в Естаке», сказав, що вона нагадує йому зображення кубиків. У тому ж році один французький журнал писав, що живопис Ж. Брака зводиться до зображення кубів. Колір і сюжет у кубізмі виконували другорядну роль, головними були малюнок, статична конструкція і композиція.

Початок нового напрямку в мистецтві кубізму ознаменувала картина іспанського художника Пабло Пікассо «Авіньонські дівці». За задумом митця, картина мусила розбудити совість сучасників, а тому сприймалася як пристрасний голос художника на захист вродливості приниженої та безправної жінки.

Сюрреалізм (з французької — надреальність) офіційно виник у 1924 році. Особливе значення в творчості художників цього напрямку мали фантазії, марення, сновидіння, спогади. Митці часто видозмінювали природні властивості речей: тверде виявлялося рідким, поточним; м'яке — таким, що окам'яніло; предмети мертвої природи несподівано з'являлися у вигляді живої природи. В одних образотворчих об'єктах могли легко вгадуватися інші.

Представниками сюрреалістичного мистецтва були М. Ернст, Р. Магрітт, І. Тангі, С. Далі.

Абстракціонізм (з латинської — віддалення). Цей напрям у мистецтві виник на початку XX століття, насамперед у живопису. Роботи художників вирізнялися повною відсутністю сюжету і композиції. Абстракціонізм вважається одним із найскладніших явищ сучасної культури, оскільки повністю виключає ідейний зміст і образну форму, відходить від ілюзорно-предметного зображення (абсолютизація чистого враження та самовираження митця засобами геометричних фігур, ліній, кольорових плям, звуків). У наші часи абстракціонізм зазвичай характеризують як мистецтво, що не відображає предмети реального світу, але використовує тіні та кольори для надання настрою. Теоретик абстрактного мистецтва Мішель Сейфор так визначав цей напрям: «Я називаю абстрактним усіляке мистецтво, яке не містить ніякого нагадування, ніякого уявлення про реальність».

Музей Гуггенхайма,
архітектор Ф. Гері.
Більбао, Іспанія

На зміну модернізму і авангардним течіям в останній чверті XX століття прийшов новий стиль — **постмодернізм**. Він відображає картину світу, в якій хаос і порядок виступають не як протилежні поняття, а як невід'ємні одна від одної величини.

Постмодерністи, завдяки гіркому історичному досвіду, переконалися у марноті спроб поліпшити світ, втратили ідеологічні ілюзії, вважаючи, що людина позбавлена змоги не лише змінити світ, а й досягнути, систематизувати його. Прогрес визнається ними лише ілюзією. Реальним вважається варіювання та співіснування усіх форм буття.

Характерними рисами постмодернізму був культ незалежної особистості; потяг до міфа; прагнення поєднати, взаємодоповнити істини (часом полярно протилежні) багатьох людей, націй, культур, релігій, філософій. Вони бачили повсякденне реальне життя як театр абсурду, апокаліптичного карнавалу; суміш багатьох традиційних жанрових різновидів. Але в них залишається віра в розум, науку, безмежність людських можливостей. Цінність людини визначається вже самим фактом її існування. Постмодернізм представлений практично у всіх видах мистецтва. Він вплинув на розвиток архітектури, скульптури, живопису, книжкової ілюстрації, реклами, кінематографа, комп'ютерної графіки та дизайну.

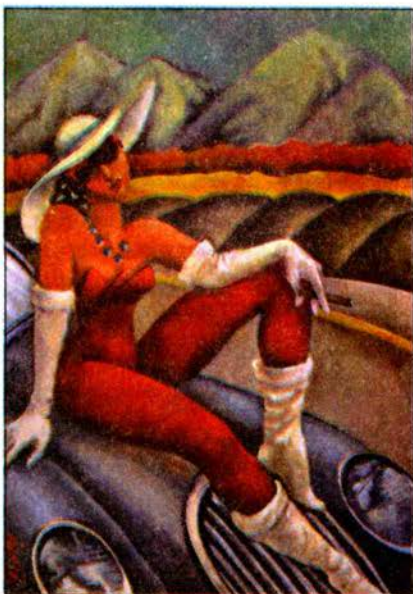
Архітектори XX століття відмовилися від традиційних стилів, прагнучи до створення раціональних і функціональних конструкцій, які б відповідали вимогам сучасності. Реформатори в архітектурі вважали перспективнішими прості й практичні конструкції, будівництво яких стало можливим завдяки новим технологіям. Відомі архітектори Ш. Жаннере (більш знаний як Ле Корбюзьє), Ч. Дженкенс, Р. Стерн, Ф. Гері та Ч. Мур вважали за необхідне звільнення

Церква Сен-П'єр,
архітектор Ш. Жаннере.
Фірміні, Франція

Е. Уорхол. «Помаранчева Мерилін»

А. Слонім. «Кінець дороги»

архітектури відорнаментальних елементів і зведення її до простих геометричних форм. Архітектори епохи постмодернізму проголошували архітектуру як засіб комунікації із зашифрованою символікою та багатозначністю образу.

Постмодерністи свідомо створюють **багатозначні** художні твори, які не тільки надають можливість для різноманітних тлумачень, але свідомо адресовані до різних за соціальним станом людей.

У живопису звичною стає гра з масштабами і кольором під час копіювання популярних образів — Джоконди, Мерилін Монро або Альберта Ейнштейна.

Техніка сполучення різнорідних елементів і матеріалів або поєднання творів мистецтва і реальних предметів, яку широко використовують постмодерністи, називається **колаж**. Мистецтво колажу дозволяє як у калейдоскопі безкінечно поєднувати уже існуючі елементи у все нові та нові комбінації. Таким чином, доводиться відсутність цілісності в картині світу, її невизначеність і фрагментарність.

В епоху постмодернізму простежуються тенденції до об'єднання різних музичних стилів та жанрів — *полістилістики* (коли в одному творі об'єднані елементи різних стилів та епох, різноманітність музичних цитат). Стираються кордони між «високим» мистецтвом та «комерційною» культурою. Якщо в епоху модернізму твори музики розглядалися як віддзеркалення зовнішнього світу, то в епоху постмодернізму частіше музика була видовищем, продуктом масового споживання. Звернення до різних стилів та напрямів музики в

усій її історичній багатокольоровості стало практично характерною рисою творчості композиторів, які писали у стилі постмодернізму. Індивідуальний стиль композитора поступово втрачав свою оригінальність, що виражалось в підборі музичних та технічних засобів, способів роботи з ними.

Виник так званий постмодерністичний тип художнього мислення. Слухачам не нав'язувалися жодні образи та ідеї. Кожний знаходив для себе щось особисте. В цьому стилі й різних його напрямках написали свої твори відомі композитори А. Шнітке, В. Сильвестров, А. Кнайфель, Л. Десятников та інші митці.

- ?** Які напрями музичного мистецтва XX століття вам відомі?
Які характерні риси властиві сучасній музиці?

Перетинаючи межі між елітарною і масовою культурою, постмодернізм ставить знак рівняння між повсякденним життям і художньою практикою.

Виникнення постмодернізму пояснюється різними причинами, але найвірогідніше його поява зумовлена переходом від однієї культурно-історичної епохи до іншої, відчуттям вичерпаності незмінного ставлення до світу і в той же час невпевненістю в майбутньому.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Порівняйте індивідуальні стилі відомих митців. Стиль якої епохи вони представляють?
2. Охарактеризуйте один із стилів мистецтва. Наведіть приклади творів, які належать до різних видів мистецтва, але створені в одному стилі.
3. Назвіть напрями сучасного мистецтва та їхніх представників.
4. Визначте, до якого стилю належать ваші улюблені твори мистецтва.
5. Якою є роль художньої спадщини в житті людини та суспільства?

Пьяца Італія, архітектор Ч. Мур.
Нью Орлеан, США

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

1. Підготуйте невелику доповідь про творчість відомого митця сучасності.
2. Створіть графічні або живописні композиції у різних художніх стилях чи техніках (за власним вибором).
3. Оформіть стенд (виставку або альбом) на теми про мистецтво, наприклад, «Титани Відродження».
4. Підготуйте програму концерту, наприклад, за темою: «Творчість композиторів віденської музичної школи».

Тема 4

ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА І СЕРЕДОВИЩЕ

*Великі нації пишуть свою автобіографію у трьох книгах —
у книзі слів, у книзі справ і в книзі мистецтва,
але лише остання заслуговує повної довіри.*

*Дж. Рескін, англійський письменник,
художник, теоретик мистецтва*

Форми збереження культурної спадщини. Провідні мистецькі заклади світу _____

Поміркуємо разом, які заклади існують для того, щоб кожне покоління могло долучитися до цілющого джерела духовності.

Л. Шульц. «Сучасне
книгодрукування».
Берлін, Німеччина

Глиняна табличка з палацу
царя Ашшурбаніпала

? Де зберігаються пам'ятки літератури,
науки, мистецтва тощо?

Усі надбання культури заслуговують не тільки на бережливе ставлення до них, але й вимагають особливо дбайливого збереження. Картини і літературні твори, скульптурні пам'ятки й архітектурні споруди, нотні записи та кінострічки дійшли до нас через десятки років завдяки праці багатьох людей, які охороняли і зберігали всі ці культурні феномени, поповнюючи ними світову скарбницю культури.

Ще з давніх-давен, коли людина винайшла першу писемність, виникла потреба у збереженні записів. Поступове накопичення документів, літературних творів, господарських записів привело до виникнення спеціалізованих закладів — бібліотек. Перші бібліотеки з'явилися ще в Стародавньому Вавилоні, а саме слово «бібліотека» вперше згадується в Греції.

? Доберіть однокореневі слова до слова
«бібліотека» та поміркуйте, що вони означають.

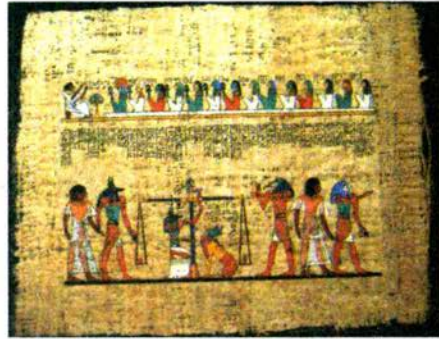
У XIX столітті на узбережжі річки Тигр археологами було знайдено палац асирійського царя Ашшурбаніпала, в якому зберігалось 30 тисяч глиняних табличок із написами, зробленими

найдавнішою писемністю — клинописом. Пізніше, коли глиняні таблички були розшифровані, виявилось, що в них знаходяться історичні хроніки, договори, закони, звіти про будівництво, медичні, астрономічні, релігійні твори. Ці «книги» свідчили про рівень здобутих знань та розвиток науки у стародавніх шумерів, вавилонян та ассирійців.

Стародавні єгиптяни писали на папірусі, зберігали сувої з написами в храмах, царських палацах. Професії писаря та бібліотекаря були у Єгипті одними з найшанованіших професій. В античній Греції, де літературні твори були одним із показників достатку та престижу родини, з'явилися приватні бібліотеки, а книгозбирачі називалися «філобібли», що походить від слів «philo» — люблю та «biblion» — книга, а разом означає «любитель книг». Перші публічні бібліотеки з'явилися в Стародавньому Римі, де для книг були влаштовані особливі умови зберігання. Тоді ж усі книги розподілялися на грецькі та римські, а в середині такого поділу існувало ще розшарування за галузями знань.

Однією з найбільших бібліотек стародавнього світу вважається Александрійська бібліотека, яка була заснована на початку III ст. до н.е. Зі всієї величезної імперії Олександра Македонського до неї привозили сувої, написані різними мовами, а потім цілий штат перекладачів тлумачив наукові та літературні твори грецькою. Бібліотека нарахувала близько 700 тисяч папірусних сувоїв. Протягом усього часу свого існування — майже десяти століть — бібліотека страждала від пограбувань завойовників, пожеж, недбалого ставлення іновірців.

У середні віки центрами книгописання стали монастирі. Книги переписувалися від руки, на дорогому матеріалі — пергаменті, оздоблювалися коштовностями. Книга була справжньою рідкістю, недоступною для більшості людей. Лише з появою в XII столітті університетів, бібліотеки яких поповнювалися працями науковців, винахідників, меценатів, а також завдяки широкому колу переписувачів книги стали більш поширеними.

Папірус із «Книги мертвих».
Стародавній Єгипет

Будівля Нової Александрійської бібліотеки
на місці старої. Александрія, Єгипет

Основи художньої культури

Переписана книга XV ст.

Справжнім революційним перетворенням став винахід друкарського верстату в середині XV ст. німецьким винахідником І. Гутенбергом. З цього моменту усією Європою поширилося книговидавництво, зросла кількість читачів, виникла потреба у збільшенні чисельності бібліотек. У будь-якому великому місті, при царському дворі, при кожному університеті збиралася скарбниця набутих людством знань — бібліотека.

Королівська бібліотека

(Національна наукова бібліотека Данії)

Національна бібліотека Данії була заснована у 1648 році королем Фредеріком III на основі великої колекції європейських книг. Тут зберігають книги, які були видрукувані, починаючи з 1482 року. Сьогодні Королівська бібліотека займає чотири будівлі і є чи не найбільшою бібліотекою Скандинавії.

Бібліотека Конгресу

(Національна бібліотека США)

Бібліотека була заснована у 1800 році як бібліотека Конгресу, фонд якої складав 740 книг та 3 карти Америки (придбані у Лондоні). Сьогодні фонди найбільшої бібліотеки світу складають більш ніж 40 млн книг, 70 млн рукописів, 7 млн карт тощо.

Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського

Бібліотека була заснована у 1918 році. Сьогодні вона має найповніше (понад 15 млн одиниць) в країні зібрання пам'яток слов'янської писемності й рукописів, архівів видатних діячів української й світової науки та культури.

Сьогодні бібліотеки є необхідною складовою нашого життя. Саме бібліотеки зберігають надбання літератури і науки. Ми ознайомлені лише з незначною частиною роботи бібліотекарів — виданням книжок читачам, а насправді в бібліотеках ведеться напружена робота. До завдань бібліотекарів входить *систематизація* нововиданих книжок, *забезпечення* їм належних умов зберігання, *реставрація* стародруків і рідкісних видань, *наукова* робота щодо знаходження та опису книжок та інкунабул.

Інкунабули — книги, видрукувані наборними літерами, схожими на рукописні. Вони були видані в Європі від початку книгодрукування і до 1 січня 1501 року.

Інкунабула
«Нюрнберзька хроніка».
1493 р., Німеччина

Нині існує велике розмаїття *публічних бібліотек*. Серед них виділяються наукові — ті, які вміщують книги з різних напрямків знань, регіональні — ті, які приймають читачів із певного району, міста, області, країни; спеціалізовані, в яких зберігається література з визначених галузей знань. Бібліотеки підтримуються державою, бо їх фонди становлять національний здобуток країни.

? Яку роль відіграють музеї в житті людства?

Музеї (з грецької — місце, присвячене музам, храм муз) — заклади, які здійснюють збирання, зберігання, експонування історичних документів, пам'яток духовної та матеріальної культури, творів мистецтва, колекцій, зразків природних багатств тощо. Фахівці цих закладів займаються також просвітницькою, науковою та популяризаторською діяльністю.

? Які різновиди музеїв ви знаєте?

Музеї поділяються на *галузеві, крайові та меморіальні*.

Музей д'Орсе.
Париж, Франція

Основи художньої культури

Галузеві музеї залежно від характеру експонатів бувають історичними, художніми, літературними, театральними, етнографічними, промисловими, сільськогосподарськими та іншими.

Меморіальні музеї присвячені окремим історичним подіям або видатним державним діячам, видатним ученим, письменникам, художникам, композиторам, артистам та іншим.

Крайові музеї здійснюють збирання, зберігання і експонування історичних документів, творів мистецтва, зразків промислових виробів, сільськогосподарчих продуктів, корисних копалин, мінералів, рослин, тварин та інших колекцій, що характеризують природу, господарство, історію, культуру та побут населення даного краю.

Музей д'Орсе. Париж, Франція

Музей А. Шнітке. Москва, Росія

Єгипетський музей. Каїр, Єгипет

Будинок-музей І.Рєпіна. Чугуїв, Україна

? Розгляньте фотографії. Які різновиди музеїв на них зображено?

Перші музеї з'явилися в Стародавній Греції у Дельфах, Олімпії, де зберігаються твори мистецтва у храмах, замках, будинках зібрань. Систематичне колекціонування пам'яток мистецтва було розпочато у XVI столітті й широко поширилось в XVI–XVII століттях в Італії, а вже звідси — до інших країн Європи. Однак ці колекції зазвичай належали приватним особам: королям, крупним феодалам, заможним купцям, тому доступ до них був обмежений.

Пройшло багато років, перш ніж держави усвідомили значущість музейної справи і стали підтримувати збільшення музейних колекцій. У власність музеїв передавали свої скарби королівські будинки, приватні колекціонери, заповідали свої творчі вироби митці. Так формувались великі музейні експозиції, які принесли славу їх націям, бо слугують підтвердженням шанобливого ставлення до свого минулого.

З метою поширення знань про певні епохи і явища культури, привернення більшої уваги до своїх експонатів часто музеї формують тимчасові пересувні експозиції і демонструють їх у різних країнах світу.

Королева Вікторія відкриває першу Всесвітню виставку в Кришталевому палаці у Гайд-парку.
Лондон, Англія

У 1851 році в Англії відбулася перша Всесвітня виставка, головним символом якої став Кришталевий палац у Гайд-парку, збудований з металу та скла під керівництвом Дж. Пакстона. Виставковий зал площею понад 90 тис. кв. м., довжиною більше 500 м та висотою до 33 м міг вмістити до 14 тис. відвідувачів одночасно. Після завершення виставки Палац було розібрано та перенесено на нове місце, у передмістя Лондона — Сайденхем-Хілл. У 1936 році Кришталевий палац було знищено пожежею та не відбудовано. Цей Палац дав своє ім'я й прилеглому району Південного Лондона, й залізничній станції, і комплексу телевізійних веж та навіть футбольному клубу «Кристал Пелас». З того часу й дотепер Всесвітня виставка регулярно проводиться в різних країнах світу і є символом індустріалізації та відкритим майданчиком для демонстрації технічних і технологічних досягнень.

Робота реставраторів

Музей іграшки у палаці Роспільозі.
Рим, Італія

Площа перед собором св. Петра.
Ватикан. Рим, Італія

? Які професії працівників музеїв ви знаєте?

Крім збереження і демонстрації цінних колекцій, музеї також пишуться своєю *науково-дослідницькою* роботою, яка полягає у вивченні речових пам'яток культури. У художніх музеях працюють мистецтвознавці та реставратори, історики та антропологи, етнографи та фольклористи. Дослідники проводять польові та архівні дослідження, прагнуть відновити картину минулого у всьому її розмаїтті.

Різноманітність музеїв вражає: крім названих вище видів, існує багато цікавих спеціалізованих музеїв. Багато міст мають свої *музеї — іграшок, вокзалу, шоколаду, футболу, машин і механізмів, корабельної справи* тощо. Усі ці музеї створюються палкими прихильниками збирання певних колекцій, щоб привернути увагу до місцевості чи будь-якої справи.

Варто згадати і про найвідоміші музеї світу, які є місцями паломництва багатьох шанувальників мистецтва.

? Які найвідоміші музеї світу ви знаєте?

Ватикан — місто-державу, що розташоване на території Риму і володіє численними творами мистецтва. Римські папи, прагнучи підтримати велич резиденції, запрошували найталановитіших митців для створення палаців та їх оздоблення. *Музеї та галереї Ватикану* зберігають шедеври Мікеланджело Буонарроті, Рафаеля, Донателло та інших митців.

Ватиканський музейний комплекс

Цей комплекс є одним із найбільших у світі. До нього належать більшість Ватиканських палаців (ансамбль із 1400 приміщень та 20 дворів), де розташовані десятки музеїв: Єгипетський, Етруський, музеї античної скульптури та інші. Унікальні фонди Ватиканської бібліотеки складають понад 1,5 млн друкованих книг, 150 тис. манускриптів, більше 8 тис. інкунабул, понад 100 тис. гравюр та географічних карт, 300 тис. монет і медалей.

Бельведерський палац. Рим, Італія

Рафаель. «Парнас». Фреска

Агесандр, Афінодор та Полідор Родоські. «Лаокоон із синами»

Дж. Белліні.
«П'єта»

? Кожен музей має у своїх колекціях світові шедеври.
Розкажіть, в якому музеї знаходяться ваші улюблені твори мистецтва.

Основи художньої культури

Однією із святинь Франції є Лувр, який був спочатку фортецею, потім — королівським палацом, а сьогодні є Національним музеєм. Його прикрашають рельєфи скульптора Ж. Гужона. У Луврі знаходиться безцінна колекція дорогоцінних каменів, скульптур і пам'яток світової культури, чисельні шедеври: скульптура О. Антіохійського «Венера Мілоська», картини Тиціана, Л. да Вінчі, Рембрандта, Ж.-Л. Давіда, Е. Делакруа. Однією з перлин колекції Лувра є картина Л. да Вінчі «Джоконда», заради зустрічі з якою до музею завжди будуть приходити люди.

Лувр. Париж, Франція

Лувр

Лувр є одним із найбільших музеїв світу. Його площа складає понад 160 тис. кв. м. На 60 тис. кв. м музею експонуються близько 35 тис. творів різних видів мистецтв. Загалом фонд музею складають 300 тис. експонатів. Лувр дійсно можна назвати універсальним музеєм. Його колекції охоплюють чималі географічні й часові простори: від Західної Європи до Ірану, від Античності до 1848 року.

Невідомий майстер.
«Осиріс, Ізіда і Хор»

Н.-С. Адам.
«Прометей»

Л. да Вінчі. «Мона Ліза»

Е. Делакруа. «Свобода, яка веде народ»

Відомаю всьому світу є картинна галерея Ермітажу, яка виникла у 1764 році. У перші роки свого існування вона поповнювалася як окремими творами мистецтва, так і великими приватними колекціями, купленими Катериною II за кордоном. Уже в 1774 році кількість картин досягала двох тисяч. Картинна галерея Ермітажу налічує значну кількість всесвітньовідомих шедеврів, серед яких 41 картина П. Рубенса («Персей та Андромеда», «Портрет камеристки інфанти Ізабелли, правительки Нідерландів» та інші), «Сімейний портрет» А. ван Дейка, «Даная» та «Повернення блудного сина» Рембрандта, «Чоловічий портрет» Ф. Хальса, «Мадонна Літта» Л. да Вінчі, «Мадонна Конестабіле» Рафаеля, портретні роботи А. Гольбейна і Т. Гейнсборо, шедеври Е. Делакруа, К. Моне, К. Піссарро, О. Ренуара, Ван Гога, П. Гогена та інших митців.

Ермітаж

Один із найбільших музеїв світу. Він займає десять величних будівель, частина яких розташована вздовж набережної Неви у самому центрі Санкт-Петербурга. Центром Ермітажу є Зимовий палац. До фонду музею належать унікальні колекції живопису, графіки, скульптури, різних видів ужиткового мистецтва, зброї, нумізматики та різноманітних археологічних пам'яток, що характеризують основні етапи розвитку всесвітньої культури та мистецтва з найдавніших часів до XXI століття. На сьогодні його фонд складає близько трьох мільйонів експонатів.

Рембрандт.
«Повернення блудного сина»

Н. Пуссен.
«Танкред та Ермінія»

Дж. Дюпре. «Авель»

О. Роден. «Вічна весна»

Історія створення колекції Дрезденської галереї розпочалася в XV столітті, у часи правління Фрідріха III Мудрого, який став купувати різні раритети, а також робив замовлення видатним художникам того часу. У 1560 році була створена кунсткамера — зібрання рідкісних диковинок, посуду, прикрас, монет та небагатьох картин. У XVII столітті були придбані шедеври Я. Рейсдаля, П. Рубенса, П. Веронезе та інших митців.

Август II Сильний вирішив створити колекцію, що не поступала-ся б італійським та французьким. Тоді були придбані «Царство Флори» Н. Пуссена, «Спляча Венера» Джорджоне та інші шедеври. Агенти Августа III скуповували твори мистецтва на аукціонах Парижа, Рима, Амстердама тощо. Лише в 1742 році Август III придбав 700 картин. Найціннішим його придбанням була «Сікстинська мадонна» Рафаеля Санті.

У 1831 році зібрання стало загальнодоступним. У галереї знаходяться такі шедеври, як «Динарій кесаря» Тіціана, «Вирсавія біля фонтана» П. Рубенса, «Свято кохання» А. Ватто, «Шоколадниця» Ж. Ліотара та інші.

Дрезденська галерея

Дрезденська галерея — зібрання творів європейського живопису XV-XVIII століття. Триповерхова будівля картинної галереї з головними експозиційними залами на другому поверсі належить до архітектурного комплексу палацу — резиденції саксонських курфюрстів Цвінгер. Окрім картинної галереї до Цвінгера належать збройна палата, фізикоматематичний салон, музей фарфору, музей скульптури та музей мінералогії і геології та інші. З 2007 року в Інтернеті в межах проекту «Secon Life» існує віртуальний музей, який цілодобово відвідують тисячі людей.

Цвінгер. Дрезден, Німеччина

Тиціан. «Динарій кесаря»

Рембрандт. «Автопортрет з Саскією на колінах»

Арап з таріллю смарагдів

Лицар у латах верхи

А. Ріхтер. «Переїзд до замку Шрекентшайн»

Основи художньої культури

Кожна країна має свої національні шедеври — Імператорський палац та Велика китайська стіна у Китаї, Тадж-Махал в Індії, Ескоріал в Іспанії, Метрополітен-музей у США тощо. Ними пишаються і пропонують іноземцям для ознайомлення з національною культурою.

Але існує багато витворів мистецтва, які не мають свого речового еквіваленту — театральна гра акторів на сцені, виконання музичного твору, танок чи читання поезій. Усі ці форми мистецтва вимагають безпосереднього сприйняття. Звичайно, можна записати на плівку театральну виставу або послухати на диску улюблену пісню, але жива гра, відчуття близькості митця і залучення до процесу мистецького творення дають відчуття духовного збагачення, переповнення емоціями народження мистецтва. Це живе спілкування з культурою надають нам **театри та концертні зали**.

? Які різновиди театрів ви знаєте? Назвіть ваш улюблений театр.

Театри драматичні й музичні, професійні й аматорські — усі вони вселяють радість не тільки від зустрічі з творами відомих композиторів й драматургів, але й від спілкування з живими акторами, що наповнюють нас почуттями причетності до творчості.

Ла Скала. Мілан, Італія

Ла Скала

Театр був відкритий у 1778 році оперою А. Сальєрі «Визнана Європа». У XVIII столітті в глядацькій залі театру проходило все — від прийомів та балів до азартних ігор та кориди. Будівля театру неодноразово реставрувалася. Остання реставрація тривала 3 роки і коштувала італійцям понад 60 млн євро. Першим твором на оновленій сцені знову стала опера «Визнана Європа».

Гранд-Опера. Париж, Франція

Гранд-Опера

Театр був відкритий у 1875 році. Будівництво театру під керівництвом архітектора Ш. Гарньє тривало 15 років та коштувало Франції 36 млн франків золотом. Існує багато легенд та історій про Гранд-оперу, але найвідомішою є роман Г. Леру «Примара Оперы», де події відбуваються саме в цьому театрі. Композитор Е.-Л. Вебер створив за сюжетом роману мюзикл, який з 1986 року і до сьогодні йде з успіхом у Театрі її Величності в Лондоні.

Новий Національний центр виконавчого мистецтва

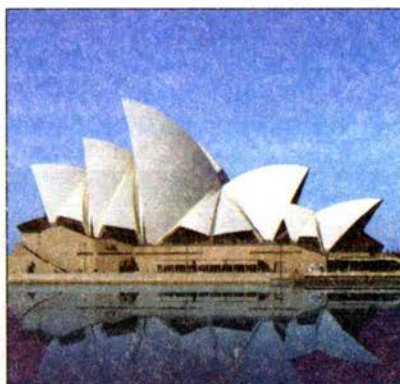
Створений у Пекіні в 2007 році відомим французьким архітектором Полем Андрю. Театр оточений штучним озером і дістатися всередину можна лише через довгу підземну галерею. Завдяки його незвичному зовнішньому вигляду пекінці нагородили комплекс численними прізвиськами — від яєчної шкаралупи до медузи. Але він більше схожий на велетенське футуристичне сонце, половина якого заховалася за обрієм. Лиску шкаралупи будівлі вкрита склом і титановим сплавом. Усередині комплекс містить три простори аудиторії зі стриманими класичними інтер'єрами.

Новий Національний центр
виконавчого мистецтва.
Пекін, Китай

Сіднейський оперний театр

Театр був відкритий 20 жовтня 1973 року королевою Англії Єлизаветою. Він є символом Сіднея і однією з головних визначних пам'яток Австралії. Дах театру побудований у формі чотирьох черепашок. Його покриває більше мільйона плиток, які при різному освітленні створюють різноманітну колірну гаму. Один із неповторних елементів оперного театру Сіднея, що відрізняє його від усіх інших, — це найбільший у світі механічний орган, розташований у концертному залі. Незважаючи на те, що він має більше 10 000 труб, орган непомітний, оскільки велику частину його не видно завдяки прекрасному дизайнові інтер'єру.

Сіднейський оперний театр.
Сідней, Австралія

Національний оперний театр

Біла, схожа на айсберг будівля здіймається безпосередньо із затоки Осло-фьорд. Це Національний оперний театр — найбільший культурний центр, що збудований у Норвегії за останні 700 років. Новий архітектурний символ Осло визнано культурним об'єктом світового значення 2008 року. Рішення про вручення цієї премії було прийнято в рамках Всесвітнього фестивалю архітектури в Барселоні. На урочистій церемонії відкриття був присутній король Норвегії Харольд V.

Національний оперний театр.
Осло, Норвегія

На щастя, у людини є потреба передати свій досвід, залишити по собі учнів, послідовників. Кожен театр має свою певну школу. Молоді актори, музиканти, приходячи до філармоній та театральних студій, вчаться у своїх старших колег майстерності, вмінням і навичкам. Передача досвіду відбувається безпосередньо і передається із покоління в покоління.

Пам'ятки архітектури та культури практично відображають історичну епоху, розкривають уявлення про світ і місце в ньому людини. Єгипетські піраміди і готичні собори, афінський Акрополь і свята Софія Київська, статуя Свободи в Нью-Йорку та пам'ятник Т. Г. Шевченку в Харкові — без них важко уявити світ, бо вони несуть до нас через віки пам'ять про минулі покоління, про те, що було важливим для людини, що вона хотіла залишити по собі й зберегти для нащадків.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Поясніть, що є спільного в роботі музеїв, бібліотек та театрів.
2. Чому треба підтримувати існування закладів культури?
Хто це робить?
3. Які найвідоміші центри світової культури ви знаєте?
Чим вони уславились?
4. Розкажіть про музеї, бібліотеки та театри вашого краю.

Читацька зала бібліотеки Конгресу.
Вашингтон, США

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Підготуйте віртуальну екскурсію до будь-якого відомого музею, театру, бібліотеки. Розкажіть про історію цього закладу, найвідоміших діячів, про те, що становить його славу і гордість.

Робота в групах

Складіть маршрут подорожі, яку б ви хотіли здійснити для ознайомлення з пам'ятками культури світу. Підготуйте матеріал про історію їхнього виникнення. Підготуйте доповідь про будь-яку людину, яка уславила себе через підтримку культури. Як, на вашу думку, повинен виглядати музей, присвячений цій особі?

Дизайн і реклама

? Як часто у своєму житті людина зустрічається з дизайном та рекламою?

Дизайн (з англійської — проектувати, конструювати) — це творчий метод, процес і результат художньо-технічного проектування промислових виробів, їх компонентів і систем.

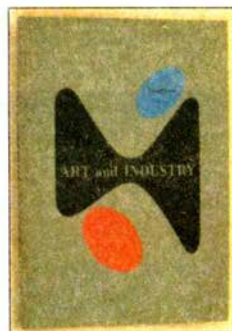
Мистецтво дизайну дуже цікаве та багатогранне. Сфера його діяльності поширюється на різні види промислових виробів, інтелектуальної продукції тощо. За останні десятиріччя практика дизайну надзвичайно ускладнилась, і провести межу між дизайном та іншими галузями професійної діяльності художника доволі складно.

Мистецтвознавець Г. Рід, автор першої серйозної роботи про дизайн «Мистецтво і промисловість» (1934 р.), розглядає дизайн як вищу форму мистецтва.

Першим професійним дизайнером можна вважати англійського художника Г. Кола, який ще у 1845 році винайшов термін «художня промисловість» («Art Manufactures»), що, на його думку, є «витончене мистецтво або краса, яка прикладається до механічного виробництва». Перший навчальний заклад Баухауз («Будівельний дім») було засновано в Німеччині (місто Веймер) у 1919 році архітектором В. Гропіусом. У ньому навчалися майбутні художники для роботи в промисловості. З часом він став справжнім методичним центром у галузі дизайну.

На території Слобожанщини, у Харкові, у 1869 році почала діяти перша в Росії «школа малювання та живопису» з художньо-промисловим напрямом підготовки учнів. Засновницею цієї школи була художниця М. Раєвська-Іванова. Учні вивчали малюнок і живопис, вишивання, випалювання на шкірі, розпис тканини, порцеляни і кахлів тощо.

У США дизайн набрав масового характеру лише під час великої економічної кризи у 1929 — 1930 роках. Тоді промисловці, зіткнувшись із величезними труднощами зі збутом продукції, звернулися до художників. «Некрасиве погано продається», — сказав популярний на той час американський дизайнер Р. Лоуї. Дизайн був запропонований як один із засобів конкурентної боротьби.

Обкладинка книги Г. Ріда «Мистецтво і промисловість»

Стиль Hillman Minx, розроблений дизайнером Р. Лоуї

Еблеми та логотипи

Поліграфічна продукція

Дизайн інтер'єру японської оселі

Ландшафтний дизайн

Сьогодні існують різні види дизайну: дизайн архітектурного середовища (проекування інтер'єрів і зовнішнього архітектурного середовища), індустріальний дизайн (проекування побутової техніки, меблів, посуду тощо), дизайн одягу та аксесуарів, графічний дизайн (оформлення книг, плакатів, розробка шрифтів, емблем, товарних знаків тощо), ландшафтний дизайн (поєднання садово-паркового мистецтва та ландшафної архітектури), комп'ютерний дизайн (дизайн-проекування та створення веб-сайтів в Інтернеті) та інші види дизайну.

Одна із французьких фірм, яка виробляє товари для малюків, розробила цілу систему графічної символіки для оформлення своїх товарів. Кожній групі виробів було присвоєно певний колірний код і умовне зображення. Так, предмети, пов'язані з годуванням дитини, символізує червоний колір і силует яблука, предмети гігієни — зелений колір і квітка, предмети для сну — блакитний колір і сплячий кіт. Ці кольори і символи застосовують на упаковці, у торговельних залах, на фірмовому транспорті тощо. Бланки для документації, конверти, оформлення виставкових і торговельних стендів також уніфіковані.

Японський дизайн має свої характерні риси, які притаманні високій культурі образотворчого мистецтва. Дизайн, у розумінні японців, охоплює не тільки промислову продукцію, а й ремесла — ткацтво, кераміку тощо. І якщо японські автомобілі, радіоелектронне обладнання зовні важко відрізнити від західноєвропейських чи американських, то все, що належить до побутового середовища, має національний характер. Японці змогли зберегти традиційні риси, властиві їхньому житлу: мінімум предметів, простота й загострене відчуття простору — усе дуже тактовно й функціонально продумано.

? Які прийоми використовують дизайнери для покращення товарів та привернення уваги покупців?

Життя кожної людини оточено світом речей. Естетично оформлений офіс, квартира дозволяють людині комфортніше відчувати себе у приміщенні.

З моменту зародження ідеї нового проєкту, моделі дизайнер має передбачити вимоги майбутнього споживача. Дизайнер також має зважати, що його проєкт буде випускатися не одразу, тому необхідно вміти передбачати смаки й естетичні попити споживача у майбутньому, відчувати різноманітні нові напрями моди.

Дизайн інтер'єру сучасної оселі

? Для чого, на вашу думку, існує реклама? Вона має суто утилітарне значення чи це один із видів мистецтва? Які її функції?

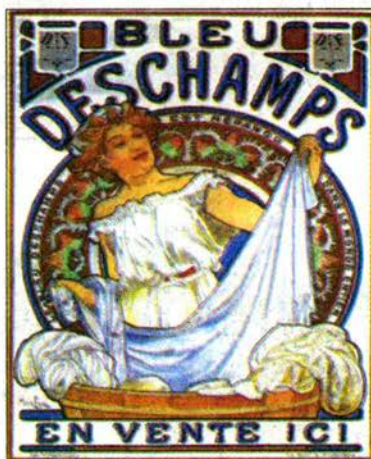
Реклама — це розповсюдження інформації про товари для прискорення їхнього продажу; встановлення контактів між споживачем та товаровиробником; інформація про способи їхньої покупки; засіб, який повинен зацікавити споживача, пробудити в ньому бажання купити даний товар.

«Жодна, навіть найвірніша справа не рухається без реклами... Зазвичай думають, що необхідно рекламувати тільки погане, — гарна річ і так буде проданою. Це хибна думка. Реклама — це ім'я речі... Реклама повинна нагадувати безкінечно про кожну, навіть чудову річ... Думайте про рекламу!» — висловлювався російський поет В. Маяковський стосовно реклами.

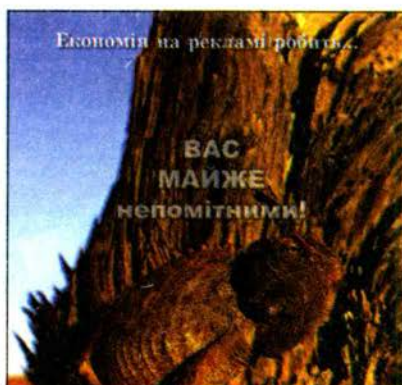
? Чи згодні ви з В. Маяковським?
Обґрунтуйте свою думку.

Історія реклами налічує багато тисячоліть і тісно пов'язана з розквітом виробництва. Одне з найдавніших рекламних звернень, що дійшло до нас крізь віки, — єгипетський папірус, в якому повідомляється про продаж раба та інші послуги.

Вважають, що вперше слово «реклама» використовувалося ще середньовічними палітурниками для позначення маленького знака, який добре розпізнавався на внутрішньому боці пергаментного зошита. При поєднанні одного знака з подібним палітурники мали можливість збирати частини книги в необхідній послідовності.

А. Муха. Реклама синьки
торгової марки «Дешам». 1897 р.

Майже до середини XIX століття кращою «рекламою» вважалася репутація виробника. Пізніше, з початком індустріального масового випуску товарів, їхньої різноманітності, розвитком засобів комунікації та транспорту (розвиток поліграфії, масова преса тощо) розширилися і можливості реклами.

На сьогодні існує багато видів реклами. Це соціальна, іміджева, політична, реклама товарів та послуг тощо. Вона буває зовнішньою, яка розміщується на бігбордах, вивісках магазинів, на транспорті тощо; реклама у засобах масової інформації (радіо, телебачення, Інтернет); друкована реклама (у газетах, журналах, у листівках, проспектах тощо); реклама, яка розміщена на сувенірній продукції.

Така багата палітра рекламних послуг виправдана. Бо неможливо назвати такий вид реклами, який був би універсальним і зміг би задовольнити інтереси та уподобання кожної людини.

? Які види дизайну та реклами вам відомі? Чи можна вважати будь-яку рекламу вивором мистецтва?

Приклади різних видів реклами

Роль засобів масової інформації у поширенні мистецьких цінностей

- ? Які канали і передачі ви дивитесь та які радіопередачі полюбляєте слухати? Які фільми ви переглянули останнім часом? Що цікавить ваших друзів? Чи збігаються ваші інтереси?

У сучасному світі все більше людей сприймають культурні цінності не безпосередньо, а через засоби масової інформації (ЗМІ) — радіо, телебачення, пресу, Інтернет. ЗМІ заповнюють інформаційний простір, у якому живе людина, впливають на формування суспільної думки, на становлення світогляду багатьох людей. Для вільної орієнтації в інформаційному потоці людина повинна мати інформаційну культуру.

Газета — один із перших засобів масової інформації

Інформаційна культура — це сукупність норм, правил і стереотипів поведінки, пов'язаних з інформаційним обміном у суспільстві.

Інформаційна культура характеризує рівень розвитку конкретних суспільств, націй, а також специфічних сфер людської діяльності (буття, культури праці, освіти та інше). Вона є продуктом реалізації творчих здібностей людини.

Винахід радіо, телефону, а пізніше — кінематографа та телебачення дозволив швидше доносити інформацію до найвіддаленіших регіонів планети. Такі телевізійні проекти, як конкурси «Євробачення», «Міс Світу», спортивні програми привертають увагу людей всього світу.

Телебачення — одне з найпоширеніших джерел масової інформації

- ? Яку роль відіграє інформаційний простір у формуванні світогляду сучасної людини? Обґрунтуйте свою думку.

Важливе значення засобів масової інформації полягає і в тому, що вони здатні об'єднати великі маси людей. Так, останню Олімпіаду в Пекіні дивилось понад три з половиною мільярди людей на планеті. Це означає, що більше половини населення Землі залучилось до грандіозного свята спорту.

? Що об'єднало цих людей?

Українська легкоатлетка Наталія Добринська виборола золоту медаль у семиборстві на Олімпійських іграх у Пекіні

Стадіон «Пташине гніздо» — головна олімпійська арена Пекіна

Церемонія закриття
XXIX Олімпійських ігор у Пекіні

Саме через засоби масової інформації можна ознайомитися з найвідомішими цінностями мистецтва. На телебаченні існує ряд програм, які розповідають про різні види і жанри мистецтва, проводять віртуальні екскурсії залами провідних музеїв світу, транслюють театральні вистави; таким чином, телебачення дає можливість глядачам залучитись до світової культури.

Логотип
українського
державного
телеканалу
«Культура»

Світ настільки великий та цікавий, що люди на навряд чи зможе все це побачити на власні очі, і тут знову дуже важливу роль відіграють ЗМІ.

? Які музичні канали телебачення ви знаєте?
Чи задовольняють вас їхні програми?
Обґрунтуйте свою думку.
Які пізнавальні програми ви дивитесь
із задоволенням? Чому?

Велике значення у розповсюдженні пізнавальної та цікавої інформації про митців та їхні твори в галузі художньої культури має також Інтернет.

? Чи користуєтесь ви Інтернетом?
Як цей ЗМІ допомагає вам
розширювати світогляд?

Поширення інформації про мистецькі цінності пов'язане і з сучасним телекіномистецтвом. Фільми, зняті за творами класиків, дають нове дихання літературній спадщині. Вони дають можливість побачити сучасну інтерпретацію минулого, поширюють популярність авторів, режисерів, акторів, пропонуючи згадати і перечитати джерело.

? Яка тема є найпоширенішою
в творах кіномистецтва?

Основна мета телевізійної індустрії — піднімати такі проблеми сучасності, які турбують людей, викликати емоційні переживання. Саме телебачення стало тією ланкою, що об'єднує різні покоління, народи, країни. Цінність телевізійного мистецтва полягає в тому, що воно дає можливість сказати простою і доступною мовою — мовою показу людської долі, історичних подій, життєвих ситуацій — те, що має важливе значення для людини в усі часи, незважаючи на вік, колір шкіри, мову, стать.

? У якому телевізійному проєкті ви хотіли б узяти участь і у якості кого?

Життя сучасної людини складне і напружене. Багатомільйонні міста, величезна кількість транспорту, інформаційний потік, який спрямовується на людину з екранів телевізорів, моніторів комп'ютерів, радіоканалів, швидко виснажує нервову систему і часто призводить до стресового стану, забираючи психічні сили, в той час як більша частина масової культури — легка, розважальна, що сприяє проведенню дозвілля і відпочинку. Наприклад, умикаючи телевізор із черговим серіалом, людина на певний час забуває про свої проблеми й знегоди, переймаючись долею героїв фільму,

Кадр із фільму «Майстер та Маргарита»,
реж. В. Бортко, Росія

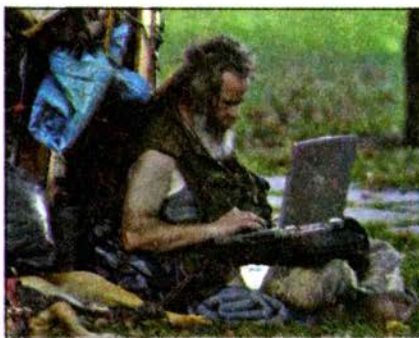
Кадр із фільму «Роксолана»,
реж. Б. Небієрідзе, Україна

«Лити воду» — говорити довго,
багатослівно і беззмістовно

Для більшості людей розв'язання
проблеми вибору інформаційних
продуктів є вельми обтяжливим

Сформувати особистісне
інформаційне оточення
за своїм смаком може кожен

а вимкнувши — відразу ж про них забуває. Саме ця функція масової культури обумовлює її популярність і живучість.

? Які телесеріали ви дивились
із задоволенням? Чому?
Чи відчували ви негативний
вплив від ЗМІ? Проаналізуйте,
чому і як це відбувалось.

Багатьох філософів, лікарів, психологів, педагогів турбує панування масової культури у суспільстві. Тут ЗМІ виконують не останню роль. Це пов'язано, передусім, із тим, що завдяки ЗМІ легко оперувати суспільною свідомістю. Через засоби масової інформації іноді подаються позанаукові ідеї, квазірелігійні цінності, створюються певні стереотипи поведінки і стилю життя. Суттєвою загрозою сучасному суспільству стає нівелювання особистості. Відбувається інтенсивна уніфікація свідомості. Активно використовують Інтернет та інші засоби масової інформації політичні партії, релігійні рухи тощо.

Потрапляючи під шквал інформації, людина поступово засвоює масову культуру, набуваючи рис усередненої особистості. Наприклад, «Фабрика зірок» із величезною швидкістю «штампуює» одноденних кумирів, які відповідають модним стандартам зовнішнього вигляду та поведінки. Захоплюючись цими стандартами, сліпо копіюючи одяг, манери кумира, на жаль, частина молоді втрачає свою індивідуальність.

Сучасні засоби масової інформації створюються з розрахунку на комерційний успіх, тому вони у своїй більшості є високопрофесійними, хоч і зустрічається «продукція», яка виправдовує термін «кітч» — дешева продукція.

Безумовно, вибір інформаційних продуктів і послуг сьогодні багатий —

і кожен може сформувати особисте інформаційне оточення за своїм смаком. Критерієм вибору стає рівень індивідуальної культури особистості. Тут умикаються механізми самоконтролю і вибору.

Отже, засоби масової інформації є важливою складовою сучасності. Їхні позитивні й негативні риси можна довго перелічувати, сприймати чи відторгати. Однак не треба забувати, що людина — особа багатогранна. Сьогодні ми із задоволенням йдемо до театру й дивимось чудову п'єсу, а завтра, втомившись після напруженого дня, сідаємо дивитися улюблений кітч-серіал. Тому не варто давати категоричні визначення — «добре-погано», «круто-відстало». Краще виховувати у себе культуру сприйняття ЗМІ. Тільки такий підхід дає можливість власного відкриття багатств всесвітньої культури, зокрема засобів масової інформації.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Для чого була вигадана реклама?
2. Яке ваше ставлення до реклами? Чому?
3. Що обумовлює розвиток масової культури? Визначте її позитивні й негативні риси.
4. Як впливає інформатизація суспільства на сфері послуг, побуту та дозвілля?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

1. Напишіть критичний відгук на будь-яку теле- або радіопередачу. Спробуйте бути об'єктивними, подумайте, яку мету переслідували автори, які художні засоби вони використовували. Поділіться своїми враженнями з друзями, вислухайте їхню думку.
2. Доберіть будь-яку рекламу. Поміркуйте, які методи подання інформації застосовуються, на які прошарки суспільства вона розрахована, які засоби впливу на споживача використовуються? Зробіть висновки про те, як будуть купувати товар і чому.

Робота в групах

Об'єднайтеся з товаришами в групі і створіть проект реклами шкільної форми, меблів, обладнання кабінету.

Тема 5

ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА РІДНОГО КРАЮ

*Пізнання культури рідного краю
є невід'ємним компонентом тих знань,
які отримує будь-яка людина у суспільстві.*

Н. Моїсєєва, російський філософ

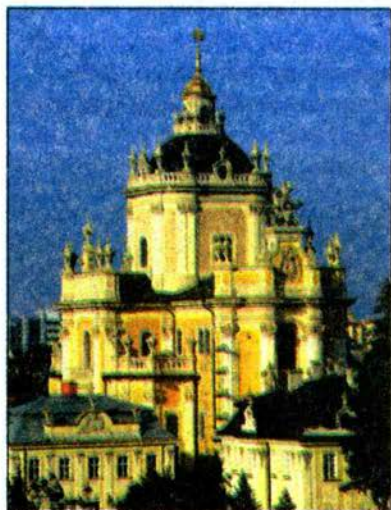
Пам'ятки культури і мистецтва рідного краю _

Поміркуємо разом, *навіщо людині необхідно знати культуру рідного краю.*

Розвиток культури суспільства безпосередньо залежить від людей, які в ньому живуть. Саме вони наділяють певним значенням події та явища, вирішують, як до них ставитися.

Усі регіони України мають власну історію і багату культуру. Кожне покоління намагається залишити по собі слід у камені, фарбі, звуці тощо. Цей спадок збагачує культуру, дає нащадкам усвідомлення приналежності до свого народу і країни, право пишатися своїм минулим.

? Які пам'ятки історії та культури знаходяться у вашому рідному краї?

Собор Св. Юра.
Львів, Україна

Найвідоміші пам'ятки історії та культури нашої країни знаходяться в найстаріших містах України — Києві, Чернігові, Львові, Одесі та інших. Багато з них відомі кожному українцю — *собор Святої Софії у Києві, собор Святого Юра у Львові, Одеський національний академічний театр опери та балету, пам'ятник Т. Шевченку у Харкові тощо.* Ці пам'ятки історії та культури виконані в оригінальній манері та вважаються шедеврами архітектури та скульптури.

Історія **архітектури** України сягає в глибину віків. Відомі кам'яні споруди періоду княжої доби найкраще збереглися в Києві та Чернігові. Наприклад, першою кам'яною спорудою на Русі була Десятинна церква в Києві, побудована за наказом Володимира Святителя у 989—996 рр.

Храм було прикрашено мозаїками і фресками, шиферними плитами, мармуровими колонами тощо. Найбільш бурхливо кам'яне будівництво велося за часів Ярослава Мудрого. У Києві було збудовано Софійський собор, Золоті ворота, церкву Богородиці, Юр'їв монастир тощо.

? Що ви знаєте про пам'ятки мистецтва X-XII століть, які збереглися у вашій місцевості?

Державний архітектурно-історичний заповідник «Софійський музей» знаходиться в центрі Києва. На території заповідника, площа якого становить 5 гектарів, розташований чудової краси ансамбль пам'яток вітчизняного зодчества XI-XVIII століть. Найціннішою спорудою заповідника є Софійський собор — всесвітньовідома пам'ятка архітектури і монументального живопису XI століття. Він велично височить у центрі ансамблю. Собор споруджено в період розквіту Київської Русі.

У літописах закладини собору датуються 1017 або 1037 роком. Певно, що його будівництво велося в 20-30 роки XI століття.

Навколо Софійського собору — центральної споруди Ярославового міста — стояли кам'яні храми, боярські палаци, житла городян, а подвір'я митрополії було огорожено муром. До наших днів з XI століття збереглися лише Софійський собор і руїни Золотих воріт — парадного в'їзду в древній Київ.

Назва собору «Софійський» походить від грецького слова «софія», що в перекладі означає «мудрість». Присвячений «мудрості християнського вчення», собор, за задумом творців, мав утверджувати на Русі християнство.

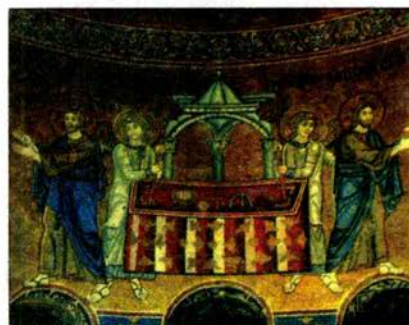
У соборі збереглися 260 кв. м мозаїк та 3 тисячі кв. м фресок. Софійський собор став першою пам'яткою архітектури на території України, яку було внесено до списку Всесвітньої спадщини Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО).

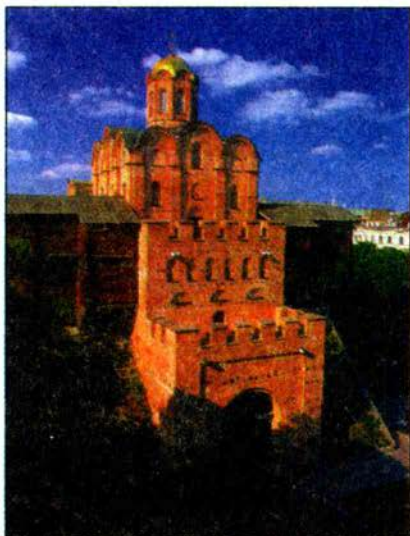
Десятинна церква у Києві. 1828-1842 рр.
Хромофотолітографія
С.Кульженка, 1914 р.

Собор Св. Софії. Київ, Україна

Євхаристія. Мозаїка Собору
Св. Софії. 1040 р. Київ, Україна

Золоті ворота. Київ, Україна

Стара фортеця.
Кам'янець-Подільський, Україна

Верхній замок. Луцьк, Україна

Золоті ворота в Києві — одна з небагатьох пам'яток оборонного зодчества Київської Русі, що дійшла до нашого часу.

«Город Ярослава» оточували високі земляні вали загальною довжиною 3,5 кілометра. Вони проходили сучасними вулицями центральної частини Києва. Золоті ворота були головним в'їздом до міста.

Цей дивовижний витвір стродавньоруських зодчих — могутня бойова вежа, що завершувалася церквою Благовіщення, — викликав захоплення сучасників і наводив жах на ворогів своєю неприступністю. Час не зберіг пам'ятку. І лише у травні 1982 року відбулося відкриття реконструйованих «Золотих воріт», яке було приурочене до святкування 1500-річчя заснування міста Києва.

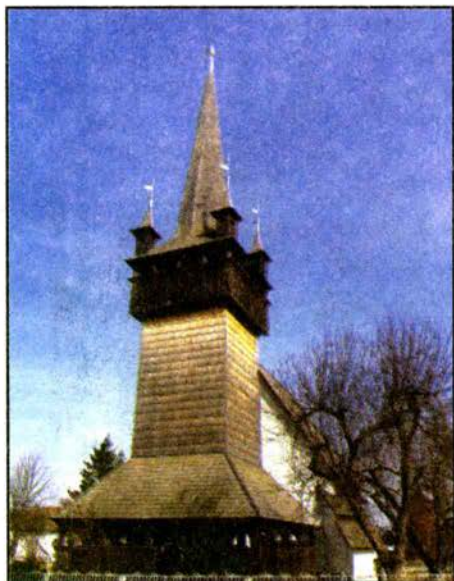
З XIII століття набуває поширення архітектура фортифікаційного призначення. У галицькій і волинській землях з розширенням міст будувалися міські укріплення, різні цивільні й культові споруди — князівські й боярські палаци, церкви та інше. У Галичі археологи виявили залишки близько 30 кам'яних будівель кінця XII–XIII ст. Вражають своєю величиною і середньовічною суворістю фортеці та замки Волині, оригінальністю, довершеністю і водночас простотою дерев'яна архітектура Закарпаття XVI–XVII століть. Наприклад, церква Св. Миколая Чудотворця (1470 р.) у селі Колодне є найстарішою в Європі пам'яткою дерев'яного зодчества.

Луцький Верхній замок — один із найбільших і найдавніших в Україні. Побудований в основному останнім Великим князем Галицько-Волинської Русі Дмитром Любартом у 1340–1385 роках, він слугував резиденцією глави держави. Верхній замок — своєрідна історико-архітектурна емблема Луцька.

? Які легенди про замки ви знаєте?

Церква Св. Миколая Чудотворця.
Селище Колодне, Тячівський район,
Закарпатська область

Реформаторська церква.
Селище Четфалва, Березівський район,
Закарпатська область

У 1775-1780 рр. під керівництвом відомого народного майстра Акіма Погребняка було зведено Троїцький собор — шедевр української дерев'яної архітектури. Це складна дев'ятизрубова і незвичайно велика дерев'яна дев'ятикупольна будівля, побудована без єдиного цвяха. Вона демонструє феноменальне теслярське мистецтво майстрів. Пізніше, на початку XIX століття, перед собором була зведена дзвіниця, що завершила видатний ансамбль дерев'яної архітектури Лівобережної України.

? Поміркуйте, чому пам'ятки дерев'яного зодчества України привертають увагу туристів усього світу.
Яке враження справляють на вас ці витвори мистецтва?

Троїцький собор.
Новомосковськ,
Дніпропетровська область

Собор Різдва
Святої Богородиці.
Арх. Григорович-Барський.
Козелець,
Чернігівська область

Ковніровський корпус. Арх. С. Ковнір.
Києво-Печерська лавра, Україна

З другої половини XVII—XVIII століття українська архітектура та образотворче мистецтво розвивалися під потужним впливом мистецтва *бароко*. Цей стиль набув в Україні своїх національних рис і отримав назву «українське бароко». Він характеризується пишністю і декоративністю форм, різноплановістю ліній, грандіозністю та демократичністю. Храми і забудови в цьому стилі можна побачити ледь не в кожному регіоні України. Наприклад, Успенський собор Києво-Печерської лаври, Андріївська церква у Києві, собор Св. Юра у Львові тощо. Найвідомішими архітекторами українського бароко були І. Григорович-Барський та С. Ковнір.

У цей час активного розвитку набув *станковий живопис*. Поступово почали виділятися історична і побутова картини, світські портрети. Яскравими прикладами цього є портрети К. Розумовського, І. Мазепи, Д. Апостола та інші. Видатні пам'ятки живопису залишили такі відомі

В. Боровиковський.
«Портрет О. Буксгевден»

А. Лосенко. «Авель»

українські майстри як Л. Тарасевич, Д. Левицький, В. Боровиковський, А. Лосенко, І. Саблуков. Цікавою й різноманітною була графіка, насамперед книжкова. Цикл сюжетів до видання Печерського патерика 1702 року Л. Тарасевича, а також роботи художників-іконописців І. Руткевича та Й. Кондзелевича і сьогодні справляють незабутнє враження.

Л. Тарасевич. Ілюстрації до книги
«Патерик Печерський». 1702 р.

І. Руткевич.
«Різдво Христове»

Протягом XVII—XVIII століть в Україні розвивалася і **скульптура**, як релігійна, так і світська. Авторами численних іконостасів і скульптур були С. Шалматов (Хрестоздвиженський собор у Полтаві, церква Св. Покрови в Ромнах тощо), Й. Пінзель (автор скульптурного оформлення Святоюрського комплексу у Львові та ратуші в Бучачі) та інші.

С. Шалматов. «Апостол Петро»

Й. Пінзель. «Жертвопринесення Авраама»

- ? З творчістю яких українських митців, які проживали у вашому краї, ви вже знайомі? Наведіть приклади їхніх творів.

В українській художній культурі другої половини XVII—XVIII століть значна роль належала музиці. Це був час розвитку пісенних і танцювальних жанрів народної музики. Творці цих жанрів одночасно виступали й виконавцями. Безліч кобзарів, лірників, сопілкарів, скрипалів, цимбалістів ходили містами й селами, співали пісні та думи, виконували народні мелодії. Характерною постаттю цієї доби став козак-бандурист — віршоворець і співак, який втілював ідеали вольності та незалежності співучої України. В музичному житті народу того часу виникали й поширювалися ансамблі, зокрема — «троїсті музика», які стали своєрідним символом української фольклорної традиції. Головними центрами музичної освіти були Києво-Могилянська академія та музична школа в Глухові. Ці музичні заклади подарували світові відомих композиторів — М. Березовського, А. Веделя, Д. Бортнянського. Професійна українська музика того часу існувала й розвивалась у двох проявах: як музика духовна, або культова, так і музика світська, головною ознакою якої був тісний зв'язок зі стилістикою народнопісенної культури. Наприклад, «Демофонт» М. Березовського, «Алкід» Д. Бортнянського та інші.

- ? Які видатні митці XVII—XVIII століть проживали у вашому краї? Назвіть їхні твори.

Пам'ятники Д. Бортнянському та М. Березовському в місті Глухові. Скульптор І. Коломієць

Значні зміни відбулися в плануванні та забудові великих міст у XIX столітті. На центральних майданах і вулицях споруджувалися багатоповерхові будинки, у парках створювалися монументи. Серед кращих досягнень містобудування цього періоду — площі Богдана Хмельницького в Києві та Адама Міцкевича у Львові, забудування вулиць Дерибасівської і Пушкінської в Одесі, Сумської і Пушкінської у Харкові тощо.

Площа Богдана Хмельницького, Київ

Площа Адама Міцкевича, Львів

Вулиця Дерибасівська, Одеса

Вулиця Сумська, Харків

Воронцовський палац,
Алупка, Крим

Палац графів Шенборнів, смт Чинадієве,
Мукачівський район, Закарпаття

Основи художньої культури

У першій половині XIX століття в Україні формувалася власна архітектурна школа класицизму. Її відомими представниками є київські архітектори А. Меленський та П. Дубровський, харківські архітектори П. Ярославський, А. Тон, Є. Васильєв, архітектори Полтавщини та Чернігівщини М. Амвросимов, А. Карташевський та інші.

У цей період були створені видатні зразки садово-паркового мистецтва — Софіївський парковий комплекс в Умані, Олександрія в Білій Церкві, Нікітський ботанічний сад у Криму тощо.

Парк «Олександрія» в Білій Церкві

Нікітський ботанічний сад

Із середини XIX століття утвердились національні форми в архітектурі, що в першу чергу позначилося на будові культових споруд, наприклад, Володимирського собору в Києві.

? Чи знайомі ви з історією виникнення пам'яток архітектури XIX століття вашої місцевості? Якими архітектурними спорудами у вашому місті або селищі ви пишаєтесь?

В. Орловський. «Затишшя»

Розвиток живопису в Україні XIX століття пов'язаний із народним життям та національною тематикою. Яскраве втілення українська тема знайшла у творах художників І. Рєпіна («Українка», «Українська селянка», портрети Т. Шевченка, М. Мурашка, С. Драгомирової в українському костюмі, «Запорожці пишуть листа турецькому султану» та інші).

Чудова краса українського пейзажу відображена у картинах І. Айвазовського («Український пейзаж», «Весілля на Україні», «Чумацький шлях»), М. Ге

(«Місячна ніч. Хутір Іванівський», «Ранок. Хутір Іванівський»), А. Куїнджі («Українська ніч», «Вечір на Україні», «Місячна ніч на Дніпрі»), П. Копистенського («Погорільці», «Гуцулка», «У селянській хаті»), Т. Романчик («На водої», «Узлісся»), В. Орловського («Затишшя») та інших.

У своїх творах художники М. Пимоненко («Весілля в Київській губернії», «Проводи рекрутів»), М. Кузнецов («У свято», «На заробітки»), К. Костанді («У хворого товарища», «У люди»), К. Трутовський («Весільний викуп») втілили образи живописного українського села, життя та побут селянства.

К. Трутовський.
«Весільний викуп»

Однією з найцікавіших тем у живописі того часу є тема українського козацтва, яка відобразилася у творах О. Мурашка («Похорон кошового»), О. Сластіона («Проводи на Січ»), М. Івасюка («В'їзд Богдана Хмельницького в Київ»), К. Устинович («Шевченко на заслання», «Козацька битва») та інших.

М. Івасюк.
«В'їзд Богдана
Хмельницького
в Київ»

Скульптор Є. Лансере.
«Запорожець
після битви»

Протягом XIX століття активно розвивалася станкова скульптура. Найвідомішими майстрами цього жанру були П. Забелло, Б. Едуардс, Ф. Балавенський. Історичному минулому українського народу присвячені композиції Л. Позена («Кобзар», «Переселенці», «Запорожець у розвідці»), Є. Лансере («Запорожець після битви»).

У музичному мистецтві XIX століття в Україні відбулося становлення професійної музичної творчості, яка спиралась, в основному, на вокальні жанри. Видатний композитор С. Гулак-Артемовський створив першу українську оперу «Запорожець за Дунаєм». Засновник української музичної класики М. Лисенко написав у цей період опери («Різдвяна ніч», «Утоплена», «Тарас Бульба», дитячі опери «Пан Коцький», «Зима і весна», «Коза-дереза»), романси, пісні, інструментальні твори, які становлять золотий фонд української класичної музики.

У цей період було створено перші нотні збірки народних пісень: «Українські мелодії» М. Маркевича (1831 р.), «Пісні польські і руські галицького народу» В. Залеського (1833 р.), «Голоси українських пісень», виданих М. Максимовичем (1834 р.), тощо.

? Охарактеризуйте особливості творів музичного мистецтва, що були написані композиторами вашого рідного краю у XIX столітті.

Художні процеси в Україні у XX столітті розвивалися часом вельми інтенсивно і загалом у європейському руслі. Особливо це стосується першої і останньої третини XX століття.

Будівля педагогічного музею.
Арх. П. Альошина, 1912 р. Київ, Україна

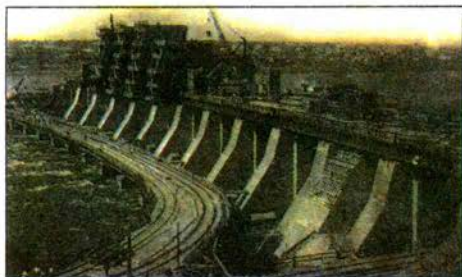
Початок XX століття проходив в Україні під знаком неокласицизму, який став відігравати важливу роль у забудові Києва, Харкова, Катеринослава (нині Дніпропетровськ). Було споруджено нові будови: Педагогічний музей (Будинок учителя), приміщення інститутів АН України, два корпуси Центральної наукової бібліотеки та бібліотеки університету в Києві, будинки товариства «Саламандра», споруди на Римарській вулиці Харкова тощо.

У 20-ті роки виник новий стиль — «конструктивізм». Видатними майстрами цього стилю були архітектори І. Фомін, С. Серафимов, О. Дмитрієв та інші.

У 20-ті—30-ті роки майже по всьому світові й, насамперед, у Європі набула поширення архітектура функціоналізму. Бурхливий розвиток промисловості України привів до необхідності розбудови нових міст та їх реконструкції. Видатними подіями у галузі архітектури були спорудження гідроелектростанції на Дніпрі — Дніпрогесу, Будинку державної промисловості у Харкові (арх. М. Фельгер, С. Кравець, С. Серафимов), Будинку Верховної Ради УРСР (арх. В. Заболотний), Будинку Раднаркому УРСР (арх. І. Фомін та П. Амбросимов) та інших. Прагнення до монументалізації образів у цей період поширилось не тільки в суспільних спорудах, а й у будівництві житла.

Кооперативний дім на вул. Римарська № 19.
Арх. А. Ржепишевський, 1915 р.
Харків, Україна

ДніпроГЕС.
Арх. В. Веснін, М. Коллі та ін. 1934 р.
Зопоріжжя, Україна

Держпром. Арх. М. Фельгер, С. Кравець,
С. Серафимов. 1928 р.
Харків, Україна

Будинок Верховної Ради.
Арх. В. Заболотний, 1938 р.
Київ, Україна

Будинок Кабінету Міністрів України
(колишній Будинок Раднаркому УРСР).
Арх. І. Фомін та П. Амбросимов, 1939 р.
Київ, Україна

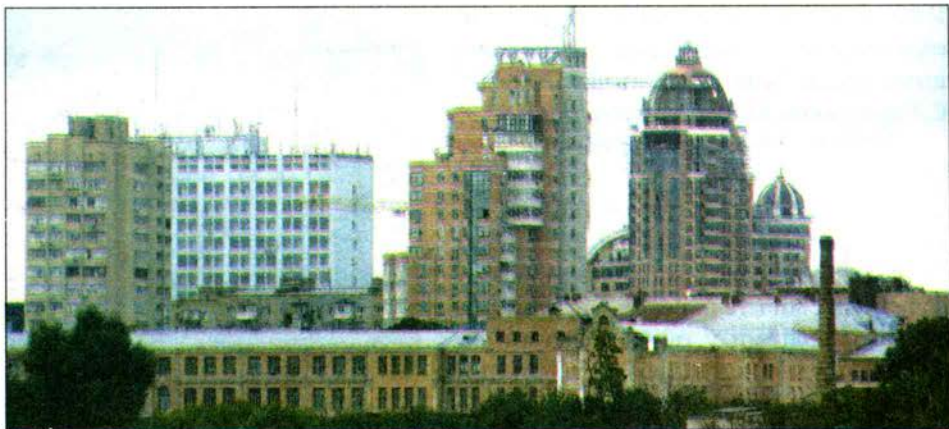

Фото А. Тицького. «Новобудови». Київ, Україна

У другій половині ХХ століття став відчутнішим взаємозв'язок архітектури і містобудування загалом. Було винайдено і впроваджено збірні, пневматичні конструкції, синтетичні матеріали, особливо при будівництві багатоповерхових будівель.

? Якими цікавими спорудами ХХ століття пишається ваш край?
Що ви знаєте про історію забудови вашого міста, селища, села?

Культура ХХ століття — надзвичайно динамічна: спостерігалися швидка зміна умов і стандартів життя, техніки, моди; втрата традицій, що існували століттями. Їй притаманні такі суперечності, як елітарність і масовість; технізація і гуманізація тощо. Це період різноманітних новаторських, революційних рухів, напрямів, стилів у художній культурі: кубізм, сюрреалізм, поп-арт, футуризм, модернізм та інші.

На початку ХХ століття в Україні творили митці різноманітних мистецьких напрямів, наприклад, реалісти І. Бродський, С. Васильківський, Б. Греков, М. Івасюк, Ф. Красицький, М. Пимоненко. Поруч із ними зачинатель українського авангарду О. Богомазов; видатний представник конструктивізму В. Єрмолов; одна із зачинателів Українського кубофутуризму О. Екстер (Григорович).

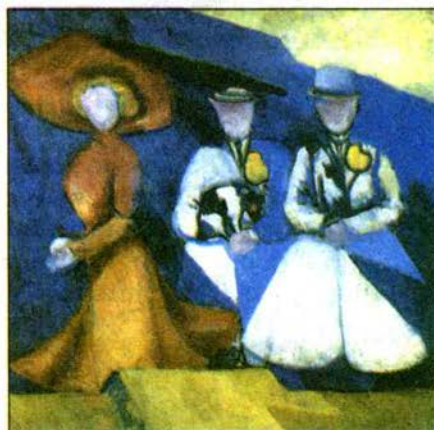

І. Бродський. «Листя, що опало»

О. Пимоненко.
«Брід»

О. Богомазов. «Пілярі»

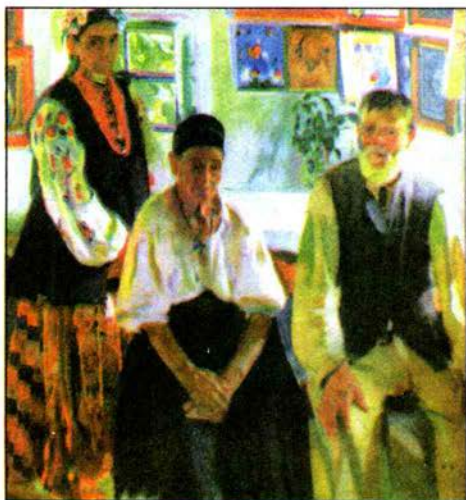
О. Екстер. «Три жіночі фігури»

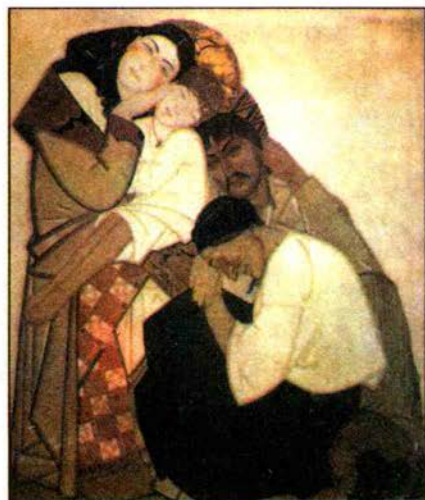
М. Бойчук. «Дівчина»

В. Єрмілов. «Гітара»

О. Мурашко.
«Селянська родина»

Ф. Кричевський.
«Сім'я». Центральна частина триптиха

Твори українських художників другого десятиліття ХХ століття О. Мурашко, Ф. Кричевського та інших багато в чому перегукувалися з народною українською картиною.

У ці ж роки образотворче мистецтво України розвивалося найактивніше в жанрі агітаційного плаката. Політичні плакати закликали до боротьби проти інтервентів, до будівництва нового життя. Про це свідчать творчі здобутки О. Хвостенка-Хвостова, А. Страхова-Браславського, У. Падалки, М. Жука, Р. Світлицького та інших.

А. Страхов-Браславский.
«Розкряпачена жінко,
будуй соціалізм!»

У 30-ті роки ХХ століття в українському образотворчому мистецтві культивувався метод соціалістичного реалізму. Найкращі твори українських художників були представлені на республіканській художній виставці 1937 року, наприклад, «Переможці Врангеля», «Веселі доярки» Ф. Кричевського, «Запорожці відбивають полонених» М. Самокіша, «Підвіз провіанту до броненосця «Потьомкін» і «Повстання на крейсері «Очаків» Л. Мучника.

? Картини яких художників цього періоду ви знаєте?
Які з митців мешкали у вашому рідному краї?

М. Самокиш. «Бій за прапор. Атака»

С. Подерв'янський.
«Зв'язківець»

Г. Меліхов.
«Медсестра Катюша»

Основною темою художників України в роки Великої Вітчизняної війни був героїзм народу, події історичного минулого (С. Подерв'янський, Г. Меліхов та інші).

У повоєнні часи в Україні відбувався процес поживавлення художнього життя. Поряд із воєнною тематикою у творчості художників дедалі вагоміше місце посідали мирна праця в повоєнні роки, образи сучасників та події історичного минулого.

Г. Меліхов.
«День Перемоги в Берліні»

? Імена яких художників прославили та прославляють ваш рідний край?

М. Дерегус. «Тарас слухає кобзаря»

А. Наседкін. «У колгосп»

На початку ХХ століття всесвітньо відомими стали українські вокалісти. Серед них співачки С. Крушельницька, О. Петрусенко, З. Гайдай, співаки М. Менцинський, О. Мишуга, Б. Гмиря, піаніст В. Горовіц. За межами України знайшли визнання хорові обробки М. Леонтовича. У 1918 році було засновано Державний симфонічний оркестр України, Українську державну капелу. У тому ж році був заснований кобзарський хор (Національна заслужена капела бандуристів України ім. Г. Майбороди).

До перших організаторів музичного життя України можна віднести композиторів Р. Глієра та Б. Яворського. Після воз'єднання західноукраїнських земель в єдиній українській державі до Спілки композиторів України влився великий осередок композиторів Західної України, зокрема, В. Барвінський, Д. Задор, М. Колесса, Є. Козак, А. Кос-Анатольський, С. Людкевич, Р. Симович.

У 1929 році композитор Б. Лятошинський створив яскраве епічне полотно — оперу «Золотий обруч» за повістю І. Франка. Композитори М. Веріківський, Б. Яновський, К. Данькевич написали музику до балетів. У той же час сформувалась масова радянська пісня, одним із перших творців якої був К. Богуславський.

У роки Великої Вітчизняної війни українські композитори написали велику кількість патріотичних пісень, хорів, маршів. Композитором А. Штогаренком була створена кантата-симфонія «Україно моя» на вірші А. Малишка та М. Рильського.

До світової скарбниці музичного мистецтва ввійшли твори українських композиторів В. Сильвестрова, Л. Грабовського, М. Скорика та інших.

Меморіальна дошка С. Людкевичу. Автори Василь і Володимир Одрехівські. Львів, Україна

? Яких відомих композиторів і виконавців українських пісень ви знаєте?

Збереження пам'яті про історію своєї землі, про тих діячів, які її славили, є важливою рисою сучасної людини, яка не гідна майбутнього, якщо здатна забути минуле.

Ознайомлення з предметами давнини, мистецькими цінностями, доторк до культури минулого є важливими для відчуття людиною безперервної традиції історії своєї країни, свого народу.

Пам'ятник А. Солов'яненку.
Скульптор А. Скорих. Арх. В. В'язовський.
Донецьк, Україна

Пам'ятник на могилі В. Івасюка.
Скульптори Д. Кравич та М. Посікіра.
Львів, Україна

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Хто з митців, про яких згадувалось, народився у вашій місцевості?
2. Які конкурси, фестивалі або інші заходи пов'язані з творчістю митців вашого краю?

Театри та музеї

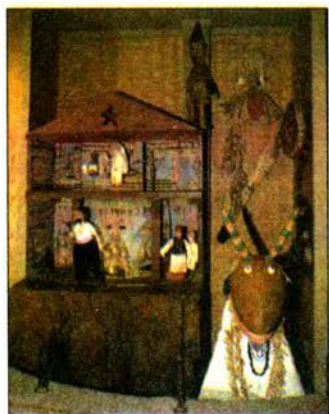
Духовний світ людини вимагає не тільки споглядання мистецьких скарбів, а й відчуває потребу в живому слові, жесті, звуці. Театральні й концертні зали залюбки приймають бажаючих і намагаються сказати кожному щось важливе. Треба тільки навчитися чути їхнє слово.

? На яких театральних виставах чи концертах ви вже бували?
Що вам найбільше сподобалось? Чому?

Ще з давніх-давен в Україні розважали глядачів скоморохи, граючи на музичних інструментах під час свят. Великою популярністю користувалися також лялькові вистави, які розігрувалися у вертепі.

Скоринський вертеп

Історія виникнення *вертепу* пов'язана з релігією, з розповіддю про народження Ісуса Христа у печері, вертепі — звідки й назва. Спершу вертепи з'явилися в церквах. З часом з'явилися *вуличні вертепи*, які мали форму лялькових храмів та скринь із невеликими сценами, ляльками — персонажами різдвяної драми, а також *домашні вертепи*, які були подібними до церковних ясел. В Україні вертеп став одним з важливих елементів обрядів і народних свят. Його несли ряджені, які співали колядки та щедрівки й розігрували різноманітні сцени. Також були скрині, в яких ляльки розігрували виставу про злого царя Ірода, що переслідував немовля Ісуса, за що був покараний смертю. З часом до цієї вистави почали включати сцени, які зазвичай розігрували ряджені (так до вертепу потрапили Дід, Баба, Кінь, Коза, уніатський Піп, Циган, Солдат, Красуня і зухвалий, героїчний й веселий Запорожець). Такі вертепні вистави грали вже самодіяльні актори — учні шкіл, ремісники та селяни.

З часом народна тематика відокремилась від релігійної. Вертепна скриня стала двоповерховою. Різдвяна історія розігрувалася на обох поверхах, а народна — тільки внизу.

У музеї театального, музичного та кіномистецтва України зібрано унікальну колекцію скриньок і ляльок від XVIII століття до наших часів. Це скриньки Сокиринського вертепу 1770-го року, Куп'янського 1829-го року, Славутського — 1896 року. Останнім надбанням музею є вертепна скринька й ляльки до вистави «Український вертеп» Київського міського театру ляльок (1992 рік). Вистава створена художником Іриною Уваровою та режисером Сергієм Єфремовим. Нині до вертепної вистави часто звертаються професійні театри.

Початок формування професійного вітчизняного театру пов'язують з іменем І. Котляревського, а наприкінці XIX століття професійні театральні трупи були вже в усіх великих містах України, а імена М. Кропивницького, М. Старицького, І. Карпенка-Карого, П. Садовського, М. Заньковецької, М. Лисенка увійшли до світового фонду театрального мистецтва.

Львівський
національний
академічний театр
опери та балету
ім. С. Крушельницької

Проектував і зводив Львівський національний академічний театр опери та балету відомий у Європі архітектор Зигмунт Горголевський – автор багатьох монументальних споруд у Польщі та Німеччині. Відкрився театр 4 жовтня 1900 року показом прем'єри опери «Янек» В. Желенського – про життя карпатських верховинців. Провідну партію співав український тенор О. Мишуга. У театрі виступали всесвітньо відомі виконавці — Я. Королевич-Вайдова, Д. Беллінчіоні, М. Баттістіні, А. Сарі. Яскраву сторінку в історію театру вписали співаки – українці: О. Любич-Парахоняк, О. Руснак, Є. Гушалеви́ч, О. Носалеви́ч, А. Дідур, О. Мишуга, М. Менцинський, С. Крушельницька та інші.

Після Другої Світової війни в історію театру вписані імена тих, чия творчість сприяла утвердженню музично-сценічного осередку на західноукраїнських землях. У повоєнні роки за диригентський пульт оперного театру стали композитори-львів'яни М. Колесса та А. Солтис. Митці В. Скляренко, М. Стефанович, П. Кармалюк, В. Кобржицький, З. Гончарова, Н. Слободян, Г. Ісупов та інші суттєво зміцнили творчий склад театру.

У 2000 році, в ході святкування 100-річчя театру, на прохання творчої інтелігенції Львова, театр Указом Президента України переіменовано на театр імені Соломії Крушельницької.

Львівський національний академічний
український драматичний театр
ім. М. Заньковецької

Львівський театр ляльок

Основи художньої культури

Національний академічний театр російської драми ім. Лесі Українки

Театр був побудований в Києві у 1875 році (архітектор В. Ніколаєв). У 1891 році тут був заснований «Соловцов» театр. В середині 20-х років була організована Російська державна драма. У 1941 році театру присвоєно ім'я Лесі Українки. У 1946 році театр був нагороджений Орденом Трудового Червоного Прапора, а в 1966 році — отримав звання академічного.

У театрі працювали актори Ю. Лавров, В. Добровольський, О. Борисов, К. Лавров, А. Роговцева, режисери В. Неллі, Г. Товстоногов, актор та режисер М. Романов, композитори Б. Лятошинський, Ю. Шапорін.

Національний академічний театр опери та балету ім. Т. Шевченка

Оперний театр було побудовано в Києві у 1899–1901 роках у стилі неоренесансу за проектом академіка В. Шретера під керівництвом В. Ніколаєва. Театр відкрився постановкою опери М. Глинки «Життя за царя».

Наприкінці 90-х років XIX століття була проведена реконструкція театру під керівництвом архітектора Г. Андреева. На цій сцені звучали голоси багатьох знаменитих співаків XX століття: Б. Гмирі, Ф. Шаляпіна, М. Баттістіні та багатьох інших.

Національний академічний драматичний театр ім. Івана Франка

Театр засновано в Києві у 1920 році. В 30-ті роки його акторське ядро склали такі видатні майстри як А. Бучма, Н. Ужвій, Ю. Шумський, Ю. Мілютенко, П. Нятко, К. Осмяловська, М. Братерський та інші. Серед постановок — шедеври вітчизняної та світової класики — «Весілля Фігаро» за твором П. Бомарше, «Пригоди бравого солдата Швейка» за твором Я. Гашека, «Суєта» за твором І. Карпенка-Карого, «Дон Карлос» за твором Ф. Шіллера, «Борис Годунов» за твором О. Пушкіна. У 1940 році театр одержав звання академічного. Над музичним оформленням спектаклів працювали К. Данькевич, Л. Ревуцький, О. Білаш, М. Скорик та інші композитори.

В останні роки у театрі працюють такі відомі актори, як Б. Бенюк, М. Герасименко, В. Мазур, С. Олексенко, Л. Смородіна, С. Станкевич, Б. Ступка, О. Сумська, Ю. Ткаченко, А. Хостікоєв та багато інших. Указом Президента України у 1994 році театру надано статус Національного.

Будинок театру оперети був споруджений в 1901–1902 роках (архітектори В. Осьмак і Г. Антокольський). Театр заснований М. Садовським у 1907 році як перший стаціонарний український театр. У ньому працювали Л. Курбас, П. Саксаганський, М. Садовський, М. Заньковецька, М. Кропивницький та інші. За 74 сезони театр здійснив понад 200 постановок, серед яких — класичні оперети Ж. Оффенбаха, І. Кальмана, Й. Штрауса, Ф. Легара, Д. Гершвіна. В цьому жанрі працювали Д. Шевцов, І. Дунаєвський та король української оперети О. Рябов.

Київський академічний театр оперети

Відлік концертних сезонів Національна філармонія у Києві веде з 1863 року. В ній виступали з концертами відомі європейські музиканти: Ференц Ліст, брати Венявські та інші. Яскраві сторінки у філармонічну діяльність Києва вписав М. Лисенко. Тут давали концерти світові зірки: І. Архипова, Л. Коган, С. Лемешев, Д. Ойстрах, С. Рахманінов, М. Ростропович, О. Скребінь, А. Хачатурян, Ф. Шаліпін. Поряд із ними яскраво сяють імена видатних діячів України: Р. Глієра, М. Лисенка, С. Людкевича, Б. Лятошинського, Г. Майбороди, Л. Ревуцького, М. Рильського, І. Шамо, А. Штогаренка. На сцені філармонії співали Український народний хор імені Г. Верьовки, капела бандуристів України, тут народився струнний квартет ім. М. Лисенка та відомий Київський камерний оркестр.

Національна філармонія України

Київський академічний театр ляльок був заснований 27 жовтня 1927 року.

За ініціативою театру з 1991 року в Києві проводяться Міжнародні фестивалі театрів ляльок. У фестивалях брали участь провідні театри ляльок з Австрії, Канади, Фінляндії, Японії, Китаю, Швеції, Німеччини, Росії, Болгарії, Туреччини та інших країн. Цей театр представляв Україну на престижних міжнародних театральних форумах і фестивалях у країнах Європи, а також США, Канаді, Японії, Південній Кореї. Репертуарна афіша театру налічує понад 40 вітчизняних та зарубіжних вистав. Відкриття нової будівлі театру відбулося 19 грудня 2005 року (головний архітектор проекту В. Юдін).

Київський академічний театр ляльок

? Які види театрів існують у вашому краї? Що ви знаєте про історію їхнього створення? Які видатні артисти у них грали?

У ХХ ст. завдяки творчим новаціям Л. Курбаса, Г. Юри та інших видатних діячів мистецтва постав сучасний український театр. Театральні п'єси писали найталановитіші українські письменники та драматурги — М. Куліш, Ю. Яновський, О. Довженко, М. Зарудний та багато інших.

А. Янєв.
Портрет Г. Юри

І. Смичек
Портрет І. Карпенка-Карого

П. Кир'янова.
Портрет М. Заньковецької

? Які відомі діячі мистецтва мешкали у вашому краї?
Чи знайомі ви з їхньою творчістю?

А. Роговцева у фільмі «Блаженна»,
2007 р. Реж. С. Струсовський

Майстерність актора полягає не тільки у втіленні образу, створеного автором п'єси або режисером, а й в індивідуальному відчутті ролі, розумінні свого героя і можливості донести до глядача всю глибину його внутрішнього світу. Однією майстерністю цього не досягнути, актор повинен мати талант. Саме такі талановиті люди — Н. Ужвій, О. Сердюк, Б. Ступка, А. Роговцева та безліч їхніх колег по сцені становлять гордість театрального мистецтва України.

У наш час людина має багатий вибір театральних постанов. Комуś подобаються класичні драми, а хтось відпочиває, слухаючи легку оперету, одного захоплює надзвичайна пластика виконавців балету, а іншого приводять у захват мюзикли. Що виберете ви — буде продиктовано порухом вашої душі. Важливо тільки мати бажання слухати, бачити і бути відкритим для сприйняття нового.

Харківська обласна філармонія

Харківський державний академічний театр опери та балету ім. М. Лисенка

Харківський державний академічний театр опери та балету ім. М. Лисенка — один із найстаріших оперних театрів України. За свою історію колектив театру створив багатий та різноманітний репертуар. На його сцені було поставлено понад 300 вистав. Старий будинок театру був побудований у 1829 році невідомим архітектором. У 1938 році фасад театру набув рис російського класицизму (архітектор В. Петі). Починаючи із сезону 1991—1992 років театр працює в новому будинку постмодерної архітектури за проектом архітекторів С. Миргородського, В. Єлізарова, Н. Чуприни й Р. Гупало.

Харківський державний академічний драматичний театр імені Т. Шевченка

Харківський академічний російський драматичний театр ім. О. Пушкіна

Театр відкритий у Харкові 1 липня 1939 року. Сьогодні Харківський театр ляльок має великий репертуар для дорослого глядача. У театрі існує «Музей театральної ляльки» — подібних у всьому світі не більше десятка. Репертуар театру складає понад 30 п'єс: вистави для дітей — «Казки джунглів» (Р. Кіплінг), «Малюк і Карлсон» (А. Ліндгрєн), «Кіт у чоботях» (Ш. Перро) та п'єси для дорослих, зокрема вистава «Майстер і Маргарита», яка вважається одним із кращих інсценувань роману М. Булгакова.

Харківський державний академічний театр ляльок імені В. Афанасьєва

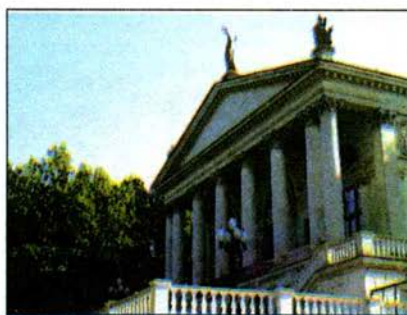
Одеський національний академічний театр опери і балету

Театр побудований в 1887 році в стилі віденського бароко (архітектори Ф. Фельнер і Г. Гельмер). Архітектура глядацького залу витримана в стилі пізнього французького рококо. Унікальна акустика дозволяє доносити навіть шепіт зі сцени в будь-який куточок залу. Реставрація будівлі театру була завершена в 2007 році. У театрі диригували П. Чайковський, М. Римський-Корсаков, співали Е. Карузо, Ф. Шаляпін, танцювали Г. Павлова і А. Дункан. Серед найвдалих постановок трупі театру: «Кармен», «Ріголетто», «Запорожець за Дунаєм», «Чіо-Чіо-Сан», «Наталка-Полтавка», «Жізель». О. Пушкін згадає Одеський театр у романі «Євгеній Онегін».

Кримський академічний російський драматичний театр імені М. Горького

Театр побудовано в Симферополі у 1911 році в стилі неокласицизму (архітектор А. Бекетов). У центральній частині будівлі встановлені бюсти П. Чайковського, О. Пушкіна і М. Гоголя — засновників російського театрального мистецтва. Театр вінчають фігури Аполлона-Мусагета і музи Мельпомени, по краях фронтона розташовані міфологічні істоти — леви-грифони. Сьогодні театр — це унікальний театральний комплекс, що складається з семи сценічних майданчиків і не має аналогів у Європі. Основа репертуару театру — російська і світова класична драматургія. У 1995 році при театрі була створена Державна школа-студія, в якій досвідчені режисери і актори готують собі гідну зміну.

Севастопольський академічний російський драматичний театр імені А. Луначарського

Театр, що отримав назву «Ренесанс», було побудовано в 1910 році. Постійна трупа театру була сформована в 1924 році. Сьогодні у театрі поряд із класикою з успіхом йдуть сучасні постановки. Дуже різноманітний жанровий склад репертуару: трагедія, фарс, комедія, є навіть музичні вечори. В репертуарі театру — спектаклі вітчизняної та зарубіжної драматургії, а також класичні спектаклі: «Медея» Евріпіда, «Едіп» Софокла, «Шахрайства Ськалена» Мольєра, «Банкрот» О. Островського за п'єсою «Свої люди — порухуємося», «Орфей спускається в пекло» Т. Вільямса. В різні роки тут грали М. Щепкін, В. Комісаржевська, Ф. Шаляпін, М. Заньковецька та інші відомі митці.

? Які види музеїв ви знаєте з попередньо вивчених тем?

Дослідження історії та культури свого краю відіграє важливу роль у формуванні історичної свідомості народу, сприяє зростанню його культурного рівня, підвищенню соціальної активності. Любов до рідного краю, глибока шана багатовікових народних традицій завжди були ознакою справжнього патріотизму. А сховищем, де зберігається історична пам'ять народу, є музеї.

У нашій країні існує багато видів музеїв. Сьогодні діє близько 500 державних і кілька тисяч академічних, навчальних (при вищих і середніх навчальних закладах), відомчих, громадських музеїв.

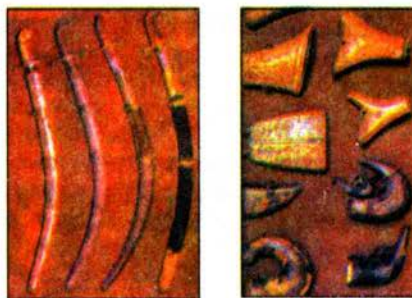
Перші музеї в Україні виникли на початку XIX століття завдяки археологічним розкопкам скіфських могильників та причорноморських міст античності. Зацікавлення спадщиною Київської Русі, її унікальними фресками й мозаїкою сприяло колекціонуванню іконопису, літописної спадщини, обрядових предметів. Але виникнення і розвиток музейництва завдячує переважно приватній ініціативі окремих осіб і цілих інституцій. Наприклад, відомий діяч культури і збирач пам'яток національної давнини В. Тарновський зібрав у середині XIX століття багату колекцію, зокрема, козацькі старожитності та меморіальну колекцію Т. Шевченка. Його зібрання є основою нинішнього *Чернігівського історичного музею імені В. Тарновського*, яке налічує понад 160 тис. пам'яток.

На основі зібраної колекції художніх творів, переважно західноєвропейських майстрів, відомого громадського діяча Б. Ханенка у Києві було засновано спочатку приватний музей, на базі якого нині діє *Музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків*. Колекція музею є найбільшою збіркою зарубіжного мистецтва в Україні.

Приватна колекція митрополита А. Шептицького, що включала рукописи стародруків, ікон, предмети церковно-народної давнини, стала основою в 1905 році «Церковного музею», а з 1913 року — *Національного музею у Львові*.

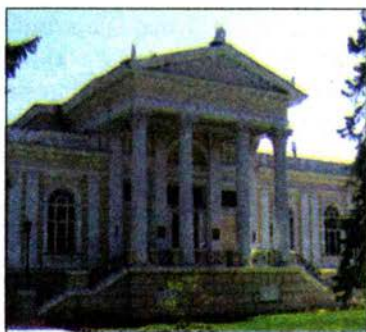

Чернігівський історичний музей
імені В. Тарновського

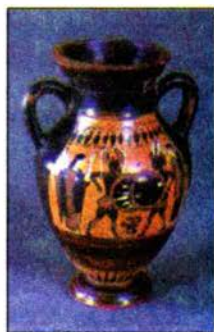
Експонати музею: козацькі шаблі,
порохівниці та натруски

? Чи знаєте ви, як виникли музеї у вашому краї?

Одеський державний
археологічний музей

Антична чорнофігурна
амфора. Експонат
з Одеського державного
археологічного музею
(VI ст. до н. е.)

Кожен музей має свою оригінальну колекцію, що становить гордість закладу. Наприклад, в *Одеському археологічному музеї* — колекція античного посуду, в *Дніпропетровському* — свідчення козацької епохи, зібрані фундатором музею Д. Яворницьким тощо. Художні музеї представляють твори вітчизняних та зарубіжних митців образотворчого мистецтва з найдавніших часів до сучасності.

Особливою атмосферою вирізняються *етнографічні музеї*. Наприклад, *Національний музей народної архітектури та побуту в селищі Пироговому* (Київська область), *Переяслав-Хмельницький музей народного побуту та архітектури* створені просто неба. Вони надають чудову нагоду ознайомитись не з офіційним високим мистецтвом, а з тим, що відображає душу нашого народу: селянськими домівками та їх оздобленням, печами та ткацькими верстатами, рушниками та хатнім начинням — усім, що характеризує побут наших пращурів і зібрано в колекціях цих музеїв.

Національний музей народної архітектури та побуту у селищі Пироговому

Музей являє собою архітектурно-ландшафтний комплекс просто неба всіх історико-етнографічних районів України. Він заснований в 1969 році. Перших відвідувачів музей прийняв у 1976 році. За роки свого існування він зібрав багату колекцію експонатів, що включає більше 200 споруд, які представляють різні історичні області України.

Багато з них із точністю відтворюють традиційні будови. Архітектурну і пейзажну панораму доповнюють дерев'яні церкви. Найстаріша з них — Наддніпрянська, заснування якої датують 1742 роком. Композиційним центром ансамблю музею є група вітряних млинів на вершині пагорба.

Гордістю музею народної архітектури та побуту у селищі Пироговому є також величезна колекція етнографічних експонатів, яка налічує понад 40 тис. предметів і включає традиційні костюми, тканини, вишивку, килими, кераміку, вироби з металу, дерева і скла, музичні інструменти, живопис, домашнє начиння. Влітку і восени в музеї проводяться свята народних промислів: ковалі, гончарі, ливарі, ткачі та інші майстри демонструють свої ремесла і створюють витвори мистецтва просто перед глядачами. По неділях у музеї проводяться концерти українських фольклорних колективів, наприклад гурту «Буття».

«Преображення». Початок XVIII ст.
Музей Волинської ікони. Луцьк

Музей рушника.
Переяслав-Хмельницький

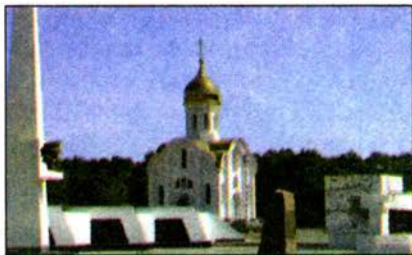

Музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського.
Коломия, Івано-Франківська область

Крім цих оригінальних музеїв, практично в кожній місцевості є *краєзнавчі музеї*, де зберігаються експонати, що мають місцевий колорит та регіональні особливості. Нині в Україні 80 відсотків від загальної кількості музейних закладів — *музеї історико-краєзнавчого* напрямку. Краєзнавство стало надійною опорою музейного будівництва. Воно поклало початок десяткам нових музейних закладів, зберегло для наступних поколінь сотні й тисячі славних імен, важливих історичних фактів, речових та документальних матеріалів. До таких закладів належать *Волинський краєзнавчий музей* у Луцьку, *краєзнавчі музеї Тернополя, Закарпаття, Рівненщини* тощо, *Музей рушника у Переяслав-Хмельницькому, Музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського в Коломиї Івано-Франківської області, Музей волинської ікони в Луцьку* та інші. Колекції цих музеїв постійно поповнюються виробами сучасних майстрів, які спираються на стародавні традиції та творчо їх використовують.

? Чи бували ви у вашому краєзнавчому музеї?
Які ваші враження?

Меморіальний комплекс «Висота маршала І. С. Конєва».
Селище Солоницівка, Дергачівський район, Харківська область

Щоб краще зрозуміти витoki трагедії, які несуть війни, показати шляхи її відвернення, розкрити історичну правду про подвиг народу, створюються меморіальні комплекси. Наприклад, «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941—1945 років» у Києві, меморіальний комплекс «Висота маршала І. С. Конєва» у селищі Солоницівка Дергачівського району Харківської області тощо.

? А як шанується пам'ять тих, хто загинув за Вітчизну, у вашому краї?

Є музеї, які створюються з метою привернути увагу до якогось історичного чи суспільного явища, поширювати інформацію про нього. Наприклад, відомими є *Київський музей книги та книгодрукування*, *Музей-аптека у Львові*, *Музей історії Полтавської битви*, *Заповідник «Хортиця» у Запоріжжі*. Усі музеї постійно оновлюють свої експозиції та влаштовують нові.

Державний музей книги і друкарства України. Київ

Музей-аптека. Львів

? Які види музеїв знаходяться у вашій місцевості? Розкажіть про них.

Художньо-меморіальний музей І. Рєпіна. Чугуїв, Україна

Харківський міський музей К. Шульженко

У 2005 році було організовано Перший Всеукраїнський музейний фестиваль «Музеї III тисячоліття», який пройшов на базі Дніпропетровського історичного музею імені Д. Яворницького. У ньому взяли участь 78 музеїв України.

В Україні існує велика кількість меморіальних музеїв — закладів, присвячених відомим діячам науки, культури, різних видів мистецтва, які залишили по собі речі, документи, певні матеріальні свідчення свого життя, з яких і формуються колекції. Відвідування такого музею розкаже про людину набагато більше, ніж підручники й посібники: начебто увійдеш у світ цієї людини — вдихнеш повітря її світу, опинишся серед улюблених речей, побачиш пейзаж за вікном. Наприклад, художника І. Рєпіна, філософа Г. Сковороди, співачки К. Шульженко та інших.

? Як вшановують пам'ять видатних людей, які народилися у вашій місцевості, вдячні співвітчизники? Чи є у вашому краї заклади, присвячені відомим діячам науки, культури, різних видів мистецтва? Які з них ви відвідували?

Але не тільки різні види меморіальних музеїв зберігають пам'ять про славетних співвітчизників. Їхніми іменами названі міські сади, сквери, площі, театри, заводи, вулиці міст, селищ, сіл тощо. Наприклад, у Харкові є міський сад, театр, завод, вулиця імені Т. Шевченка, вулиці Б. Хмельницького, письменників М. Гоголя, Г. Квітки-Основ'яненка, О. Гончара, актриси Н. Ужвій, архітектора О. Бекетова тощо.

Регіональні центри народних промислів і ремесел

? Що таке народна культура? Які види народної культури ви пам'ятаєте?

Розписаний гончарний посуд, ковальські вироби, вишитий рушник, народна пісня — усе це є близьким і знайомим. Скільки любові, наснаги, добра і праці в кожному творі! Народне мистецтво походить із сивої давнини, коли намагались оздоблювати хати малюнками, а хатне начиння візерунками з півників та птахів. Святковий одяг, який шили власноруч наші пращури, прикрашали вишивкою. У кожному регіоні був свій особливий промисел.

Гончарний промисел, один із найдавніших в історії людства, поширився по всій Україні. Але в кожному регіоні використовуються різні види глини, існує власна техніка виготовлення та оздоблення. Наприклад, *опішнянські вироби* у селищі Опішне на Полтавщині — тонкостінні з двокольоровим малюнком у вигляді рисочок, кривул, а *подільські* — яскраво-червоні з пишними квітами, гілками, *волинянські* — сірі або чорні. Крім кухонного посуду гончарі виготовляють підсвічники, дитячі іграшки, столові сервізи та різноманітні сувеніри. Кожен гончарний виріб містить у собі важливу інформацію про духовне життя народу, його світогляд та естетичні уявлення.

Будинок музею-заповідника
українського гончарства.
Селище Опішне, Полтавська область

Сучасні опішнянські
гончарні вироби

Музей-заповідник українського
гончарства.
Селище Опішне

Автор Г. Діденко

Автор М. Пошивайло

Музей гончарного мистецтва
імені О. Луцишина.
Вінниця

Експонати музею гончарного
мистецтва імені О. Луцишина.
Вінниця

Діяльність музею гончарного мистецтва імені О. Луцишина спрямована, насамперед, на підтримку й розвиток гончарної справи, окремих майстрів, вивчення і дослідження осередків Вінниччини. Тому було зініційовано проведення на базі музею щорічного пленеру гончарів. Учасники пленеру — майстри з різних гончарних осередків області, а також вінницькі керамісти. Виготовлені на пленері вироби учасники проекту залишають у дар музею.

Одним із центрів подільської кераміки на початку XX століття було село Кришинці. Тут працювало 150 сімей гончарів, промисел зберігся в селі й понині. Саме Кришинці дали визнаного на весь світ «художника глини» Івана Гончара, який на Паризькій виставці 1923 року отримав золоту медаль. Видатним подільським митцем був заслужений майстер народної творчості, член Спілки народних майстрів України гончар О. Луцишин. Майстер до справи життя ставився із мало побожною повагою: за гончарний круг завжди сідав тільки у чистій вишиванці. Серед його вихованців такі яскраві, не схожі у творчих стилях митці, як О. Верховна-Єднак, Є. Слободинський, В. Слободинська, Л. Філінська, А. Шевчук та інші. Їхні вироби органічно доповнюють стенди Музею гончарного мистецтва ім. О. Луцишина (він діє як підрозділ Вінницького обласного художнього музею).

? Які майстри гончарного мистецтва працюють у вашій місцевості?
Чим їхні вироби відрізняються від виробів майстрів інших областей України? Проілюструйте ваші відповіді.

Одним із найшанованіших народних мистецтв є **вишивка**, яка з давнини мала магічний зміст. Вишиті вироби були не тільки гарними, але й виступали оберегом. Кожна майстриня вишиває своєю технікою — гладдю та хрестиком, рушниковим чи тамбурним швом. У кожному регіоні є також улюблені кольори і сюжети.

Вишивка завжди була жіночим мистецтвом, в якому майстриня передавала свої почуття і враження: надії і сподівання, горе і радість, бажання та втрати. Вишивка, як і будь-який культурний феномен, читається як текст. Колір, обраний стіжок, зображення мають певне символічне значення. Тому так прискіпливо ставилися до вишивки дівчата, особливого значення надаючи весільному вбранню, яке кожна оздоблювала своїми руками, начебто витинаючи долю.

? Розкажіть про особливості вишивки у вашому районі. Чи знайомі ви з технікою вишивання?

Разом з вишитими виробами завжди користувались популярністю і художні тканини. Різноманітні ткані рушники мали символічне значення в побуті — на них ставали молоді під час весілля, загортали немовля, опускали труну з покійником. Для **ткацтва** використовувалися природні матеріали — льон та коноплі. Вироблені нитки фарбували, а з них виготовляли полотно з різноманітним орнаментом. Збереглися традиційні центри художнього ткацтва у Кролевцях, Решетилівці, Богуславі, Дігтярях та інших. У кожному з них є свої власні мотиви: геометричний орнамент на *поліських рушниках*, червоний орнамент на білому тлі у знаменитих *кролевецьких виробих*, мозаїчні зображення на *дігтярівських плахтах*. У центрах художнього ткацтва знаходяться спеціальні навчальні заклади, які готують майстрів традиційного ремесла, плекаючи стародавнє народне мистецтво.

Сорочка жіноча.
Кінець XIX ст. Іванківський район, Київська область

Вишивка. Фрагменти.
Початок XX ст. Селище Космач, Косівський район, Івано-Франківська область

Робота О. Ковальської

Фрагмент ескізу рушника.
Автор Г. Данилюк

Робота Л. Сарнавської

За мотивами орнаменти вишивок бувають *геометричними*, *зооморфними* (тваринними) та *рослинними*. Зміст символічних знаків, вишитих на рушниках, сорочках, інших виробх можливо «прочитати». Наприклад, у основі *геометричного орнаменту* — *чотирикутники* або *кружечки* є символом сонця; *ламана лінія із закрутками* — нескінченність, вічність; «*кривульки*» або «*вужики*» — знаки води (вода — це життя), насіння. В українській вишивці, яка має в основі *рослинний орнамент*, використовуються зображення різних рослин. Так, *барвінок* є символом немирущості; *калина* здавна вважалася символом любові, щастя, багатства, краси й надії (калина символізувала жінку «у повній силі» і була невід'ємною частиною шлюбної обрядовості); *хміль* — давня священна рослина, яку використовували для виготовлення ритуальних напоїв; в українському фольклорі він зазвичай символізує пишність, буяння, розквіт, молодість. Крім того, *дерево*, *гілки*, *рослини з плодами та ягодами*, що часто зустрічалися в орнаменті, були символом благополуччя. Вишивки з основою *зооморфних* (тваринних орнаментів) містять зображення птахів (зозулі, півня, голуба), тварин (коня, зайця, kota), комах (метелика, жука) тощо. Наприклад, *кінь* і *птах* — дуже поширені мотиви в українському народному мистецтві. Мабуть, причину слід шукати не тільки в їхньому важливому значенні для господарства, а й у стародавніх віруваннях. Вважалося, що кінь має здатність відвертати зло й різні нещастя, ці ж магічні якості приписувалися й окремим частинам його тіла. А птах, здебільшого півень, був охоронцем домашнього вогнища, миру, добробуту, родинного щастя.

Зразки орнаменту української вишивки

Неперевершеною майстерністю вирізняється український **декоративний розпис**. Далеко за межами України відомі імена народних майстрів села Петриківки Дніпропетровської області. Ажурний, графічно чіткий орнамент, що в минулому розвивався як настінний розпис та декор побутових предметів, сьогодні широко використовується в художній промисловості, книжковій графіці, оформленні тощо. Чарівна петриківська квітка розцвіла на чудовій фарфоровій вазі, дивним візерунком лягла на шовкову тканину, коштовним самоцвітом загорілася на лакованій поверхні сувенірної шкатулки. Своєрідний орнамент петриківчан мав давні традиції, свою пластичну мову, техніку і свій арсенал художніх образів. Із покоління в покоління передавалися традиції розпису, самобутнього, переважно рослинного орнаменту, який щодалі все більш удосконалювався.

Основними традиційними композиційними сюжетами петриківського розпису є декоративні панно, що часто нагадують мануфактурні килими XIX століття, «вазон», «букет», окрему «гілочку» і «фриз». Ці види композицій використовувалися у настінному розпису як компоненти архітектурного декору інтер'єра.

До старшого покоління петриківських майстрів належать Т. Пата, О. Пилипенко, її ровесниця Н. Білокінь, П. Глущенко, і дещо молодші за них Г. Ісаєва та Н. Тимошенко.

Техніка Тетяни Пати надзвичайно різноманітна. Художниця поєднує широкий соковитий мазок із легкими, переривчастими, вишкрябує трісочкою тоненькі прожилки в середині листочка, пензлем з котячої шерсті виписує його краєчки, рогозинкою вибирає пелюстки квітів, пальцем вимальовує прозорі округлі ягоди.

Дуже своєрідним майстром є Надія Білокінь. Для її творчості характерні традиційні квіткові мотиви: «цибульки», «жоржини», «кучерявки» тощо. Спостерігаючи навколишній рослинний світ, вона створює нові форми, підкреслюючи певні риси зображеної рослини.

Н. Білокінь. «Жоржини у вазоні». 1961 р.

П. Глущенко. «Квітка». 1949 р.

Т. Пата. «Зозуля на калині». 1960 р.

Т. Кудіш. «Колобок». 1990 р.

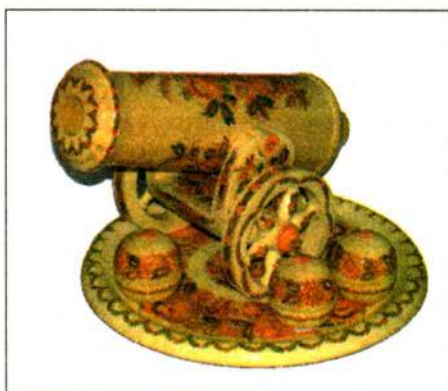
Поряд з орнаментальними рослинними малюнками відомі жанрові композиції Н. Білокінь. Усі вони відзначаються динамічністю та яскравою колоритністю малюнка.

Сьогодні декоративним розписом займаються не тільки майстри-петриківчани, а й майстри з Київщини, Харківщини, Полтавщини, Черкащини, Івано-Франківщини, Львівщини та інших областей України, які збагачують цей вид мистецтва новою тематикою, сучасними орнаментальними мотивами. вишуканою палітрою фарб.

? Які особливості має декоративний розпис у вашій місцевості?

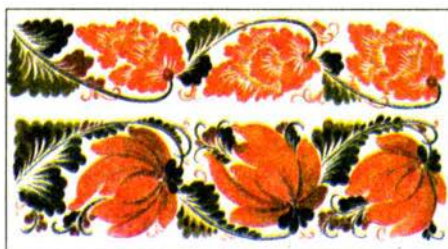

М. Тимченко, І. Скицюк.
Шкатулка. 1956 р.

А. Яненко, Л. Іванченко.
Набір для напоїв «Козацька гармата». 2006 р.

? Чи бували ви на виставках творів народних майстрів?
Яке значення для збереження етнокультури вони мають?

Зразки орнаменту петриківського розпису

Писанки, що увібрали в себе ще язичницькі елементи, доповнюючи їх християнськими, протягом багатьох тисячоліть і дотепер не перестають дивувати нас своєю красою та оригінальністю. Недаремно саме пасхальне яйце залишається цінним сувеніром як в Україні й Росії, так і за межами цих країн.

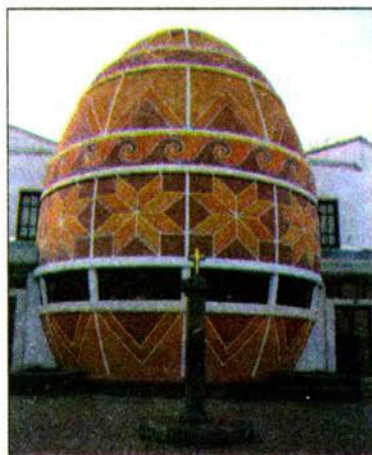
Різні народи, шануючи яйце як символ життєдайності, створили власну атрибутику його возвеличення. Яйце фарбували, прикрашали. Навколо нього створено безліч міфів і легенд як народами Стародавнього Єгипту, Греції, Риму, так й індіанськими племенами Америки та Стародавнього Китаю.

Недаремно з давнини у багатьох народів яйце символізувало сонце, що несе із собою життя, радість, тепло, світло, відродження природи, рятування від пуг морозу і снігу, — іншими словами, переходу з небуття в буття. Тому саме яйце стало атрибутом весняних культових народних обрядів, пов'язаних із пробудженням землі. Його дарували одне одному на Великдень. А ще було прийнято підносити яйце як простий малий дарунок язичницьким богам, дарувати друзям і близьким у перший день Нового року й у день народження. Заможні люди, замість пофарбованих курячих яєць, найчастіше підносили золоті чи позолочені. У древніх римлян був звичай на початку святкової трапези з'їдати печене яйце — це символічно пов'язувалося з успішним зачином нової справи.

Святкування Великодня в Київській Русі було введено наприкінці X ст. Православний Великдень відзначається у нас першої неділі, що йде за весняним рівноденням і березневою повинню. Це свято супроводжувалося обрядами, що прийшли до нас із язичницьких часів, але тепер освяченими Світлом Христовим.

Святковий стіл на Великдень

Музей «Писанка». Коломия, Україна

Експонати музею

Головним атрибутом цього свята стало виготовлення пасок, їх освячення та фарбування яєць. Ці традиції існують і сьогодні.

Велика кількість обрядів пов'язана з використанням писанок. Дівчина, що дарувала хлопцю писанку на Пасху, ніби освідчувалася йому в коханні, а сам подарунок це кохання скріплював. Писанками вітали з Пасхою, їх тримали в домі як оберег і зберігали до наступного Великодня. Шкаралупою писанок і крашанок лікували різні хвороби, зурочення, ляк.

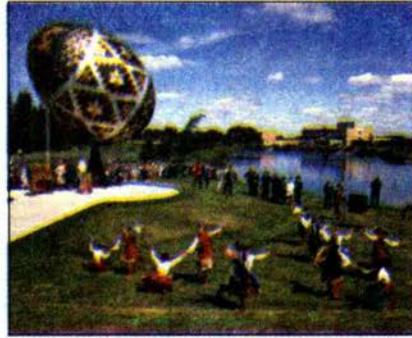
Існує декілька видів орнаментованих яєць: *крашанки, дряпанки, крапанки, писанки, любительські (випадкові) яйця* та їхні різновиди. До сьогодні зберігаються регіональні відмінності писанок: своєрідний колорит, улюблені сюжети розписів та деталізація мотивів. Наприклад, писанки *Наддніпрянщини* переважно чорного, вишневого, зрідка зеленого кольорів, найчастіше без поділу на поля. На них зустрічаються промальовані білим контуром мотиви «дубового листа», «ружі», «тюльпана» тощо, переважно трьох кольорів (білого, жовтого, червоного). На *Поліссі* в орнаментатії писанок переважають геометричні мотиви, що розміщуються ритмічно на окремих полях. Улюблений мотив — «ружі». Найбільшою майстерністю виконання славляться *гуцульські* писанки.

Звичай використовувати яйця у Великодніх святах і дотепер існує у багатьох народів світу. Але тільки в Україні писанкарство стало окремим видом мистецтва, досягнувши найвищого рівня розвитку. Писанка навіть стала одним із культурних символів України. Тому не диво, що в Канаді укаїнські емігранти поставили їй пам'ятник.

Відомі сучасні писанкарі: О. Білоус, З. Сташук, Л. Волкова, О. Рідна, І. Чекмарьова, О. Гріднева, Т. Городецький. Добре відомі писанкарі з українських діаспор США, Бразилії, Франції: С. Зелік, М. Коваль, Ф. Проник, Ю. Сиротюк, А. Остапець, В. Федішин та інші.

? Уважно розгляньте експонати з музею «Писанки». Які види писанок зображено? Які колорит, сюжети, кольори використовуються у вашій місцевості при «створенні» писанок?

Пам'ятник українській писанці.
Вегревіль, Канада

Українська хата здавна прикрашалася **різьбленими виробами**. Дерев'яні полиці, одвірки, оздоблювалися різноманітним орнаментом. Калинові кетяги, дубове та виноградне листя і геометричні фігури були традиційними візерунками виробів з дерева. Майстри **різьб'ярства** добре розумілись на деревині, використовуючи під час роботи різні сорти, підбираючи їх так за кольорами і відтінками, що деревина оживала в їхніх руках.

Серед шанованих народних промислів було і **плетіння з лози та соломи**. Створення кошиків і меблів з лози вимагало багато роботи по збиранню, вимочуванню, сушінню та обробці сировини — вербового галуззя. З інших рослинних матеріалів — соломи, кукурудзяного листя — плели брилі, плетінки для зберігання пшениці тощо.

Крім зазначених вище промислів, поширеними в Україні було **гутництво** — мистецтво складуву, **ковальство** — виготовлення виробів з металу, мистецтво **витинанки** — створення паперових мережаних виробів, якими прикрашали хату. Усі промисли й ремесла мають своїх аматорів, які зберігають і передають наступним поколінням техніку виготовлення і творчого оздоблення своїх виробів, продовжують невмирущі народні традиції.

Народне мистецтво стало невичерпним джерелом високого мистецтва. Відомі художниці К. Білокур та М. Приймаченко брали сюжети своїх картин з багатющої криниці фольклору й народних пісень, фарби — з природи, декоративних розписів, вишитих рушників. Фільми О. Довженка та С. Параджанова засновані на глибокому знанні традицій, звичаїв, пісні й душі нашого народу. Величезна скарбниця народної культури обумовлює своєрідність національної культури в цілому.

? Що ви знаєте про мистецтво різьб'ярства, плетіння з лози та соломи, гутництво, ковальство? Які з цих промислів поширені у вашому краї?

Етнорегіональний фольклор

? Як зберігаються скарби народної культури у вашому краї?

Етнофестиваль «Печенізьке поле».
Печенізи,
Харківська область

Етнофестиваль «Країна мрій».
Співоче поле, Київ

Міжнародний фестиваль етнічної
музики та ленд-арту «Шешори»

Відродження та збереження народної культури залишаються загальною справою. Багатство фольклору, різнобарв'я вишивки, переливи народної пісні збагачують нас духовно, надають сили і натхнення в повсякденному житті. Для того, щоб вироби народних майстрів не залишалися лише в музейних експозиціях, а фольклор — у підручниках із народознавства, держава піклується про збереження і поширення знань про народну культуру, про залучення до неї молоді. З цією метою в усіх регіонах нашої країни працюють етнографічні музеї, діють гуртки навчання традиційних ремесел, проводяться етнічні фестивалі.

У кожному місті України існує власне зібрання експонатів — виробів народної культури. Навіть у невеликому містечку працює краєзнавчий музей, де можна ознайомитися з особливостями народної архітектури, одягу, побуту.

В одному з найбільших етнографічних музеїв нашої країни у селі *Пироговому* збираються народні майстри, щоб показати свої вироби, поділитися вмінням, розказати про свої творчі пошуки та знахідки.

У центрах розвитку народних промислів працюють навчальні заклади, де можна опанувати стародавнє мистецтво. Так, у селищі *Петриківці* існують художня школа, училище, де навчають мистецтва декоративного петриківського розпису, в Полтаві діє училище при фабриці ручного ткацтва.

? Чи є у вашій місцевості школи народної творчості?

? Пригадайте особливості збереження пісенної та музичної культури?

Народна пісня, музика, танок також вимагають постійного звучання й поширення. З цією метою в різних регіонах України аматори організовують **етнічні фестивалі**, де можна почути, як звучать бандури і лунає народна пісня, побачити виступи гуртів народного танцю.

Найвідомішим із таких заходів є етнофестиваль «*Країна мрій*», заснований за сприянням відомого рок-музиканта і співака Олега Скрипки. Проводиться фестиваль щоліта на Співочому полі в Києві, а запрошуються на нього гості зі всіх куточків України та із зарубіжжя. Протягом декількох літніх днів тут лунає музика — виступають народні колективи та відомі українські співаки, знайомлячи зі своєю творчістю. Просто неба працюють творчі майстерні, де народні умільці за декілька годин можуть навчити бажаючих основам свого ремесла або показати процес виготовлення своїх шедеврів.

Декілька років тому було вирішено організувати мандрівний Міжнародний фестиваль етнічної музики та ленд-арту «*Шешори*». Він отримав назву від села Шешори на Івано-Франківщині (перше місце проведення). Цей фестиваль у 2008 році проходив в селищі Вороб'ївка на Вінниччині. У мальовничій місцевості на узбережжі Південного Бугу розбивається наметове містечко, куди збираються гості. «Шешори» запрошують гостей і організовують для них і концерти, і творчі майстерні, й цікаві проекти. Тут можна навчитися мистецтву української витинанки чи мотаної ляльки, взяти участь у хороводі або оволодіти прийомами народного танцю, вивчити національні пісні і взяти

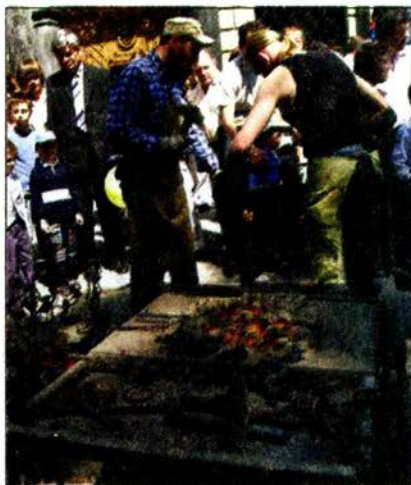
Національний Сорочинський ярмарок.
Великі Сорочинці,
Полтавська область

Міжнародний еко-культурний
фестиваль «Трипільське коло. Вода».
Ржищів, Київська область

Фестиваль «Дзвони Лемківщини».
Монастирськ, Тернопільська область

Міжнародний фестиваль ковалів.
Івано-Франківськ

Рушник національної єдності

участь у будь-якій екологічній акції, що проводяться організаторами.

У 2008 році стартував Міжнародний еко-культурний фестиваль «Трипільське коло. Вода», який мав за мету привернути увагу не тільки до відродження національних традицій, а й до вшанування живої природи, що дає нам життя. Протягом свята, влаштованого як гімн воді, можна було навчитися пекти хліб, поплавати Дніпром на козацьких ялах, послухати цікаві доповіді про історію Трипільської культури та минулого нашої землі. 2009 рік — фестиваль «Трипільське коло. Земля»

У кожному регіоні проводяться різноманітні святкові заходи. Наприклад, «Печенізьке поле», що організовується щорічно на Слобожанщині, «Сорочинський ярмарок», який вже давно перетворився з утилітарного ринку на справжнє свято народного мистецтва та фольклору. В містах Західної України проводяться фестивалі ковалів, які відроджують лицарські традиції козацтва.

У цих фестивалях обов'язково беруть участь представники інших національностей, які проживають на даній території і зберігають власну культуру. Розмаїття національних костюмів і мов,

перлини музичної спадщини і вихор танку складають різнобарвну мозаїку культури нашої держави. Такі заходи наділяють почуттям власної причетності до творчості, дозволяють людині більше дізнатися про своє коріння, навчають її дослухатися до себе і до веління свого серця.

Важливою функцією етнокультурних заходів є їх об'єднувальна роль. З 2007 року 1299 народних майстрів з різних регіонів України протягом року вишивали *Рушник національної єдності* довжиною 9 метрів. Кожен візерунок на ньому розповідає про минуле нашого народу і його багату спадщину.

Фестиваль «Дзвони Лемківщини», що проводиться на Тернопільщині, збирає щорічно розкиданих по всій Україні та за кордоном представників цієї етнічної групи біля лемківської ватри. Тут можна побачити не лише оригінальний одяг і різні ремесла, але й почути своєрідний гумор, говірку, відчути багатоманітність народу, чие ім'я — українці.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Як у нашій державі зберігається і поширюється народне мистецтво?
2. Чому, на вашу думку, потрібно зберігати традиції народної культури?
3. Які народні промисли та ремесла були поширені в Україні? Які існують сьогодні? Розкажіть про них.
4. Розкажіть про особливості народного мистецтва вашого краю.
5. Назвіть фольклорні ансамблі вашого району. Чи відомі вони в Україні?

Експонати Міжнародного фестивалю ковалів

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

1. Створіть презентацію виставки «Вулиця, якою я йду до школи». Розкажіть про архітектуру та історію забудови вашого району. Спробуйте встановити час побудови споруд. Чи є вони пам'ятками культури?
2. Приготуйте доповідь про один із провідних закладів культури рідного краю — бібліотеку, театр, музей тощо. Знайдіть інформацію про їхню історію, фундаторів, цінності.
3. Підготуйте доповідь про розвиток народного промислу, який знаходиться у вашому краї.

Робота в групах

1. Спробуйте створити карту туристичного маршруту «Пам'ятки художньої культури рідного краю». Для цього об'єднайтеся зі своїми однолітками та розподіліть навантаження: хтось готуватиме доповідь про архітектуру вашого міста, хтось — про пам'ятники та скульптури, хтось розкаже про провідні бібліотеки та музеї вашого району.
2. Запишіть зразки народного фольклору, відомі вашій родині. Влаштуйте експедицію до старожилів вашого краю, які зможуть переповісти вам легенди, заспівати пісень минулого.

Тема 6

ПОЛІКУЛЬТУРНИЙ ОБРАЗ СВІТУ

Поміркуємо разом. Яким ви бачите світ сьогодні? Як, на вашу думку, він може змінитися у майбутньому? Чому вважається, що взаємодія національних культур є найважливішим фактором розвитку світової культури?

Дизайн студії Fantom-XP. «Наш світ»

III Європейський фестиваль культур,
Берлін, Німеччина, 2008 р.

Сучасне людство — це тисячі народів, сотні держав, понад шість мільярдів землян, серед яких немає двох зовсім однакових людей. У XXI столітті з усього різноманіття культур складається єдина цивілізація зі спільними проблемами та базовими цінностями. Однак ця єдина цивілізація існує в багатонаціональному та полікультурному світі, в якому гармонійно співіснують та взаємодіють культури різних країн. Глобалізація культури все більше асоціюється з екологічними та етичними ідеями єдності людства і його долі. Тіснішим стає зв'язок між різними країнами, народами. Виникає новий художній образ світу — полікультурний, — у якому переплітаються, поєднуються і доповнюють одне одного мистецтва різних народів. Люди вчаться жити разом, толерантно ставитись до традицій та вірувань інших, виникає спільна система цінностей, що характерна не тільки для окремої нації, а й для людства в цілому.

? Як ви розумієте поняття
«образ світу»?

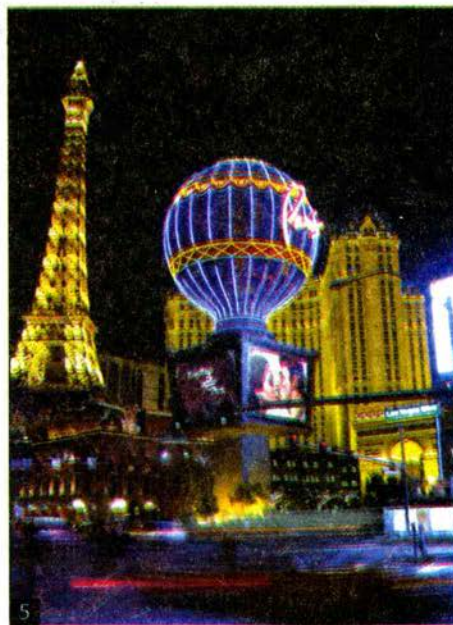
Якщо розглядати певну культурно-історичну епоху як цілісну багаторівневу систему уявлень людини про світ, інших людей, про себе і свою діяльність, то створюється розуміння певного образу світу, яким його бачить кожна окрема людина. Він залежить від соціальної структури суспільства, національних, мовних, культурних та інших відмінностей.

Сучасний вигляд міст світу:
1) Київ; 2) Лондон; 3) Пекін;
4) Нью-Йорк; 5) Лас-Вегас

? Поміркуйте, із чого складається уявлення про сучасний полікультурний образ світу? Прокоментуйте вашу відповідь, використовуючи наведені фотографії міст світу.

Кожна окрема культурно-історична епоха залишає наступним поколінням власний скарб у галузі художньої культури. Таким чином, поступово накопичується спільний досвід людства у сфері мистецтва. Сукупність цих культурних цінностей і формує *художню картину світу*.

? Якими творами мистецтва ви охарактеризували б поняття «художня картина світу»? Обґрунтуйте свою відповідь.

Вавилонська картина світу

Фронтальний розріз світу очима стародавньо-кужебарських аборигенів

Картина світу в традиційному шаманізмі

Картина світу руського середньовіччя

Фрагмент Ебсторфської карти світу (близько 1240 р.) з відображенням країн Близького Сходу

Квантова картина світу очима фізика Д. Блохінцева

Картина світу є для людей певною системою координат. Вона стає орієнтиром у повсякденній діяльності, дає змогу прогнозувати й моделювати варіанти поведінки людини, тобто сприяє її адаптації у суспільстві, розумінню творів мистецтва.

Картину світу формує все суспільство. Проте картина світу — не сумарний досвід окремих індивідів, а узагальнений досвід усього суспільства в цілому. Вона не просто відображає особистісний світ, а й дає широке уявлення про дійсність.

Картина світу — це динамічна модель. Вона народжується, трансформується тією мірою, якою розвивається суспільство, відповідаючи новим потребам епохи, і відмирає, коли нова картина світу утверджується на руїнах попередньої.

Одним із найважливіших факторів формування картини світу є практичне пізнання. Картина світу синтезує різні аспекти навколишньої дійсності, що розкриваються в суспільно-історичній практиці. Середовище існування картини світу — уява і свідомість людини. Її неможливо побачити в повному обсязі, а можна лише досягнути в художніх творах.

Визначаючи сутність поняття «картина світу», А. Ейнштейн писав, що людина постійно намагається «якимось адекватним способом створити у свідомості просту та ясну картину світу для того, щоб відірватися від світу відчуттів, певною мірою здійснити спробу замінити цей світ створеною таким чином картиною. На цю картину та її оформлення людина переносить центр ваги свого духовного життя, щоб у ній отримати спокій і впевненість, яких вона не може знайти в занадто тісному, запамороченому круговороті власного життя».

В. Кандинський. «Маленькі радощі»

Виникнення загальнолюдської культури не означає, що культури різних народів втрачають свою неповторність та стають однаковими. Кожна культурна спільнота сприймає із системи загальнокультурних людських зв'язків тільки ті, що відповідають її духовному настрою та рівню розвитку. Крім того, виникають потужні прагнення до збереження самобутності власної національної культури.

? Які ви могли б назвати загальнолюдські культурні цінності?
Охарактеризуйте їх у національній українській культурі.

Відомий італійський письменник і науковець У. Еко вважає, що треба позитивно сприймати як відмінність однієї людини від іншої, так і несхожість різних культур. Учений підкреслює, що всі людські істоти дуже різні, і саме це стає джерелом духовного багатства. Культура може вважатися зрілою, тільки якщо вона вміє терпимо ставитися до відмінностей між людьми.

З відкриттям меж між європейськими державами підсилюється мобільність людей, зростає їхнє прагнення до вивчення інших культур, до встановлення й підтримки різного роду зв'язків усередині своєї країни та за кордоном. Міста Європи перетворюються в багатомовний простір, у якому співіснують різні національні культури.

Мечеть Ар-Рахма у Києві

Основи художньої культури

Актуальним стає вміння людей жити у злагоді, навіть якщо їхні традиції та звички протилежні. Розумним шляхом до об'єднання може бути тільки *діалог культур*.

Філософ М. Бахтін писав: «Ми ставимо чужій культурі нові питання, яких вона сама собі не ставила, ми шукаємо в ній відповідей на ці питання, і чужа культура відповідає нам, відкриває перед нами нові свої сторони, нові смислові глибини... При такій діалогічній зустрічі двох культур вони не зливаються й не змішуються, кожна зберігає свою єдність і відкрити цілісність, але вони взаємозбагачуються».

? Як ви розумієте цей вислів? Чи згодні ви з М. Бахтіним?

Міжнародний етнофестиваль «Країна мрій». Київ

Міжнародний фестиваль духової музики.
Прага, Чехія

Всесвітній фестиваль молоді та студентів під
егідою ЮНЕСКО. Штуттгарт, Німеччина

? Чи можуть слугувати прикладом художнього образу світу такі конкурси, як «Євробачення», «Міс світу», всесвітні кінофестивалі, тижні моди, фестивалі народної творчості? Поясніть свою думку та доповніть власними прикладами.

Burning Man — фестиваль митців у Неваді

Щорічно з 1986 року наприкінці серпня в пустелі Чорної Скелі (штат Невада, США) виникає місто-фестиваль митців під назвою «Burning Man» («Палаюча Людина»).

На фестиваль з'їжджаються десятки тисяч представників різних видів мистецтва — художники, музиканти, авангардні дизайнери, скульптори, архітектори-експериментатори. Фестиваль перетворюється в головну творчу пам'ятку Невади, місце, де є можливість самостійно доторкнутися до мистецтва, волі та індивідуалізму.

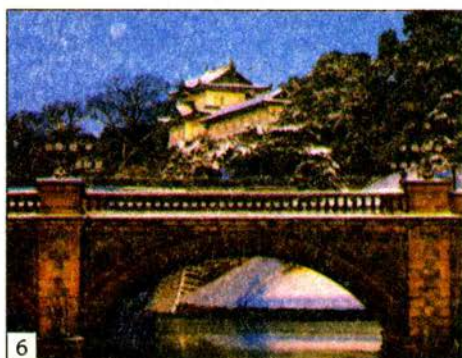
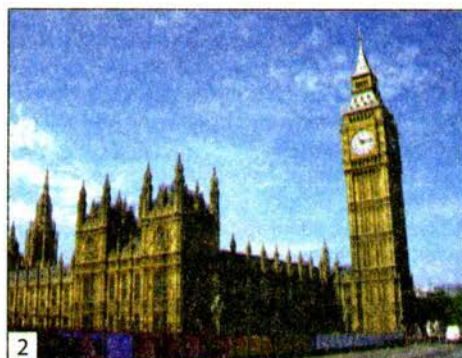
За словами учасників, на цей фестиваль збираються люди, яким не подобається сидіти на одному місці та яким сумно бути такими, як усі. Їм потрібна повна свобода і максимум самовираження, а в якій формі — кожен обирає для себе сам.

Культура «Burning Man» маніфестує власні цінності: досвід раніше ніж теорії; духовні відносини раніше від політики; виживання раніше сервісу; ролі раніше професій; активна співучасть раніше спонсорства. На території фестивалю заборонена будь-яка комерційна діяльність.

10 принципів «Burning Man»:

- 1) Кожен може стати частиною «Burning Man»...
- 2) «Burning Man» заснований на обміні своєрідними подарунками... Ми обмінюємось мистецтвом, енергією та досвідом, незалежно від їхньої видимої цінності...
- 3) ...Ми пропонуємо заміну споживання вільним досвідом співучасті...
- 4) «Burning Man» існує задля того, щоб індивідуальність кожного була розкрита лише власним унікальним способом...
- 5) Кожен вільний створювати те мистецтво, яке забажає, використовуючи свої матеріали та засоби.
- 6) Творець має поважати права і свободи оточуючих його людей.
- 7) Принципи «Burning Man» засновані на творчій співучасті...
- 8) ...Учасники повинні нести відповідальність за те, щоб усім людям було добре і безпечно на їхньому дійстві...
- 9) Залишаючи пустелю, ми повинні знищити будь-які фізичні сліди нашого перебування тут, забрати наші творіння із собою. Ми повинні залишати пустелю в ще більшій чистоті, ніж до того, як прибули сюди.
- 10) Існування «Burning Man» виправдано лише, якщо люди отримують унікальний досвід..., долають внутрішні бар'єри між людиною та її справжньою сутністю.

Через свої унікальні традиції та форми художньої культури кожен народ заявляє про себе усьому світові: 1) Покровський собор та Озерянська церква (Харків, Україна); 2) Вестмінстрський палац (Лондон, Велика Британія); 3) Храм Лакшмі-Нараяна (Делі, Індія); 4) Сад Тюільрі (Париж, Франція); 5) Паризька площа і Бранденбурзькі ворота (Берлін, Німеччина); 6) Імператорський палац (Токіо, Японія)

На думку вчених, людина може жити повноцінним життям саме під час свого перебування у діалоговому полі, на перетині різних цінностей, поглядів, вірувань, традицій, звичаїв. Спілкування з людьми інших

культур, спроба зрозуміти їх неповторність і своєрідність є засобом до кращого розуміння самого себе і власної культури. Особистість знаходить власну унікальність тільки тоді, коли виникає живий контакт із чужою думкою. Діалогічність дозволяє прийняти чужі аргументи, чужий досвід, вона спрямована на пошуки рівноваги та компромісу.

? Чи доводилось вам бути свідком міжкультурних суперечок? Які шляхи мирного вирішення цієї проблеми ви б запропонували?

Ідеалом «людини культури» є така людина, яка шукає власні відповіді на «вічні» питання буття. Під час цього пошуку вона вступає в діалог з культурами різних історичних епох, зокрема сучасності. Метою учасників діалогу культур є досягнення взаєморозуміння при всій можливій різниці їхніх поглядів, вірувань і традицій.

Із досвіду всіх народів світу складається загальнолюдська культура. Жодна національна культура сама по собі не може претендувати на право бути пануючою. Кожна національна культура являє собою сукупність неповторних і незамінних цінностей, оскільки через свої унікальні традиції та форми художньої культури кожен народ заявляє про себе усьому світові.

На жаль, розмаїття культур має і певні вади, які виражаються в упередженому ставленні до інших людей на підставі їхніх релігійних вірувань, раси, національного походження, що може стати причиною конфліктів. Щоб запобігти конфліктам у суспільстві, основою якого є розмаїття поглядів, слід на перше місце поставити виховання в собі **толерантності** — терпимості до чужих поглядів, вірувань, політичних уподобань та позицій, поведінки тощо.

Полікультурна особистість має здатність до вільного діалогу з представниками різних культур, що відкриває можливості для взаєморозуміння. Вона готова до міжнаціонального спілкування й співробітництва з представниками різних етнічних груп, спрямована на встановлення добросусідських відносин з усіма народами і прагне підвищити загальну культуру за рахунок взаємного збагачення досвідом духовного розвитку, освоєння культурних досягнень всіх народів.

? Які національності представлені у вашому регіоні? Як їхні культури впливають одна на одну?

Територія України, завдяки своєму географічному розташуванню, є «перехрестям» між Азією та Європою. Упродовж багатьох віків на її території існували численні внутрішні кордони, які знаходилися у постійному русі. Такі кордони пролягали між мовними та етнічними групами, державами, релігіями, політичними та культурними системами, відмінними економічними укладами.

Основи художньої культури

Русини в національному одязі

Мандруючий гуцул.
Галиція. Літографія, 1872 р.

У сучасній Україні склалась унікальна ситуація розмаїття культур в усіх різновидах: етнічному, мовному, релігійному. Визнання різноманітності інтересів різних країн, народів, груп, індивідів як рівноправних є тим, до чого прагне сучасна Україна. На території нашої держави проживає понад 100 націй і народностей. У дослідженнях сучасних учених українське суспільство характеризується як багатокультурне.

Національний склад населення України, чисельність осіб окремих етнографічних груп українського етносу та їхня рідна мова (за переписом населення 2001 р.)

Націо- нальність	тис. чол.	%	Етнографічні групи	Всього	З них назвали рідною мовою мову	
					своїєї етногра- фічної групи	україн- ську
Українці	37541,7	77,8	Все населення	32417	6766	25292
Росіяни	8334,1	17,3	з них: бойки	131	14	113
Євреї	103,6	0,3	гуцули	21400	8	21382
Білоруси	275,8	0,7	лемки	672	—	641
Кримські татари	248,2	0,6	литвини (з українською самосвідомістю)	22	10	х
Молдаване	258,6	0,6	пінчуки (з українською самосвідомістю)	—	—	х
Болгари	204,6	0,5	поліщуки (з українською самосвідомістю)	9	9	х
Поляки	144,1	0,4	русини	10183	6725	3156
Угорці	156,6	0,4				
Румуни	151,0	0,4				
Греки	91,5	0,3				
Інші	177,1	0,5				
ЗАГАЛОМ	47686,9	100				

Культура в Україні XXI століття заснована на загальнолюдських цінностях: захисті прав особистості, гуманізмі, творчому розвитку людини, поширенні наукових знань, взаємозбагаченні національних та регіональних культур, дбайливому ставленні до життя. Тому саме зараз з'являється можливість не лише вільного розвитку кожної національної культури, а й постійного їхнього зближення в полікультурному просторі України.

Арка Дружби народів. Київ, Україна

Існування та взаємодія багатьох культур у єдиному географічному, історичному, художньому просторі не повинні призводити до їхнього уподібнення одна одній. Навпаки, індивідуальні, неповторні риси кожної національної культури, стаючи безцінними складовими єдиної загальнолюдської культури, повинні збагачувати її та сприяти подальшому розвитку, виховувати повагу до художніх цінностей інших народів і до збереження власної унікальності.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Як ви розумієте поняття «полікультурний світ»?
2. Розкрийте зміст поняття «діалог культур». Що необхідно зробити сучасній людині для кращого розуміння інших культур?
3. Яким чином знайомство з культурами інших країн допомагає людині зрозуміти свою власну культуру?
4. Діалог між якими культурами відбувається в сучасній Україні?

Українці з регіону Марамуреш (Румунія)
в національних костюмах

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

1. Доберіть світлини (чи малюнки) людей, одягнених у костюми тих національностей та народностей, що проживають на території вашої області. Розташуйте їх відповідно на карті області.
2. Порівняйте особливості музично-танцювального фольклору, національних костюмів, звичаїв різних народів світу, зокрема тих, що проживають в Україні.

ПЕРЕВІРТЕ СЕБЕ

1 РОБОТА В ГРУПАХ

Об'єднайтеся у групи (3-4 учня). Оберіть один із висловів, що наведені нижче. Висловіть власні думки у виразній і стислій формі, переконайте інших. Застосуйте етапи методу ПРЕС:

1. Висловіть свою думку, поясніть, у чому полягає ваша точка зору, починаючи зі слів: *«Я вважаю, що...»*
2. Поясніть причину появи цієї думки, тобто, на чому ґрунтуються докази. Починайте зі слів: *«Тому, що...»*
3. Наведіть приклади, додаткові аргументи на підтримку вашої позиції, назовіть факти, які демонструють ваші докази: *«Наприклад,...»*
4. Узагальніть свою думку. Зробіть висновок, починаючи словами: *«Отже,... Таким чином,...»*

Вислови:

Мистецтво — це складова частина духовної культури людства.
М. Каган, філософ

Архітектура — кам'яна симфонія.

В. Гюго, французький письменник

Простота, правда та природність — ось три великих принципи прекрасного в усіх творах мистецтва.

Х. В. Глюк, німецький композитор

Художня фотографія, як і будь-яке мистецтво, має своїм завданням не копіювання дійсності, а відтворення суб'єктивних уявлень про цю дійсність, що склалися в психіці художника.

М. Перов, майстер фотографії

Кіно перевершує театр, літературу, живопис у створенні зорових рухливих образів, які здатні охопити сучасне життя в усьому його естетичному значенні та своєрідності.

Ю. Борєв, мистецтвознавець

Знання закону життя набагато важливіше від багатьох інших знань, а знання, що ведуть нас до самовдосконалення, є знаннями першочергової важливості.

Г. Спенсер, англійський філософ

Культура є істинним просвітленням пізнанням і реалізацією проблеми людства. Культура утверджується в серці народу й викликає прагнення до творчості.

М. Реріх, мислитель, художник

Людина — найвища цінність, єдиний творець усіх досягнень культури на Землі, розумний центр Всесвіту, той пункт, від якого все повинно починатися і до якого все повинно повертатися.

Д. Дідро, французький філософ

Пізнання культури рідного краю є невід'ємним компонентом тих знань, які отримує будь-яка людина в суспільстві.

Н. Моїсєєва, філософ

Благо, що дарує нам мистецтво, не в тому, чого ми від нього навчаємося, а в тому, якими ми завдяки йому стаємо.

О. Уайльд, англійський письменник та драматург

2 ДАЙТЕ ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТАННЯ

- Як ви відчуваєте «відлуння» епох у сучасному музичному мистецтві?
- Чи є для вас спорідненими поняття «модна музика» та «сучасна музика»? Поясніть свою думку.
- Спробуйте охарактеризувати музику нашого часу. Що нове з'явилося у ній у порівнянні з минулими століттями і що залишилося незмінним?
- Запропонуйте свою скарбницю колекції «Музичні шедеври романтизму», «3 думкою про Батьківщину», «Шедеври вокального мистецтва».
- Які ви знаєте види та художні засоби візуального мистецтва?
- Яке значення в житті сучасної людини має декоративно-ужиткове мистецтво?
- Чим, на вашу думку, відрізняється художня фотографія від фотографії документальної?
- Як ви вважаєте, яке відношення мають комп'ютер і комп'ютерна графіка до художньої культури в цілому і графіки зокрема?
- Назвіть основні елементи художньо-образної мови театрального мистецтва.
- Чому народження звукового кіно було сприйнято як «непотрібне нововведення»? Які нові горизонти відкривав звук у ігровому кінематографі?
- Порівняйте художні засоби візуального, музичного, хореографічного, театрального мистецтва, кіномистецтва.
- Які найбільш позитивні риси в культурах східних суспільств ви могли б відзначити? Як ви собі уявляєте діалог культур Заходу та Сходу?

3 ПОЯСНІТЬ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ:

- Античність, готика, ренесанс, бароко, класицизм, романтизм, реалізм, імпресіонізм, авангардизм, модерн, модернізм, постмодернізм; полістилістика, стиль.
- Колір, колаж, композиція, мозаїка, орнамент, панно, пластика, рельєф, зміст і форма, творчий процес, поліфонія, ритм, полістилістика.

4 НАЗВІТЬ ВИДИ МИСТЕЦТВА, ЗА ЯКИМИ ОБ'ЄДНАНІ ЦІ МИТЦІ. ЯКІ ПРІЗВИЩА СЕРЕД НИХ ЗАЙВІ?

Л. Бетховен

Г. Доре

В. Бортко

О. Роден

М. Лисенко

А. Коррадіні

Рембрандт

М. Манізер

Ф. Шопен

М. Бежар

Брати Люм'єри

Ж. Гудон

іМ. Равель

А. Дюрер

П. Джексон

Дж. Берніні

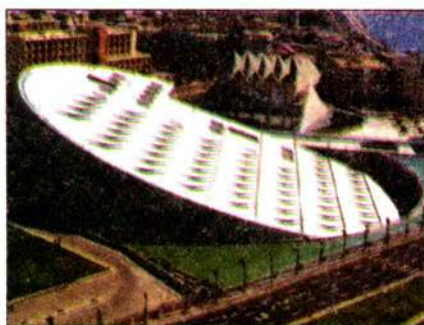
О. Ренуар

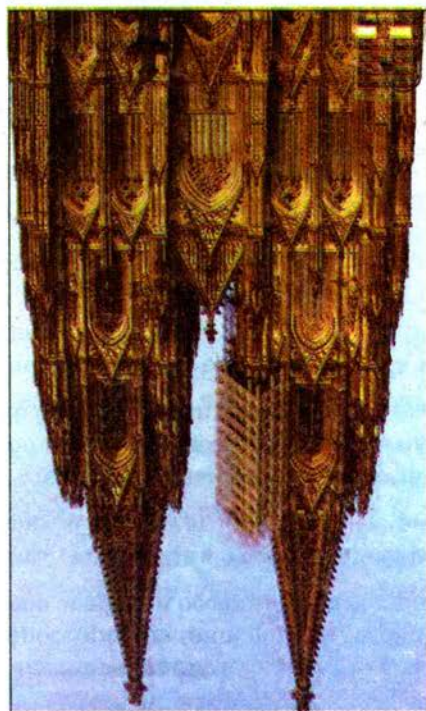
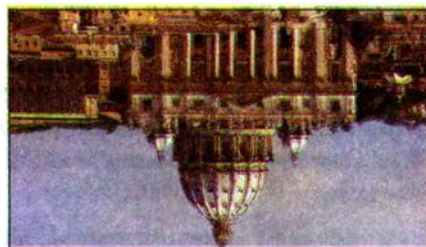
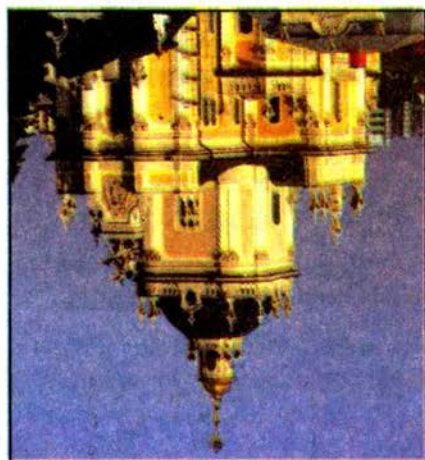
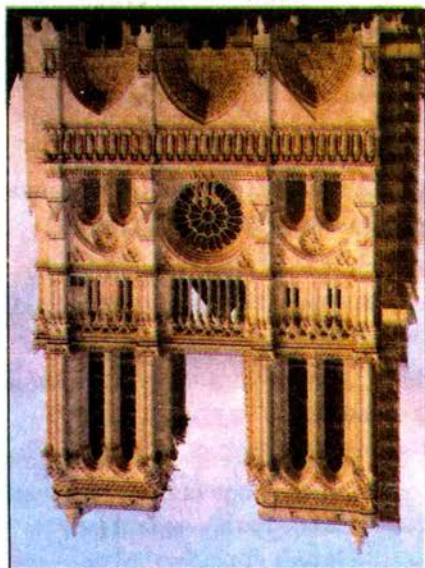
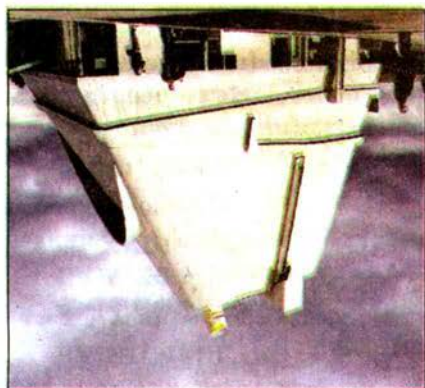
А. Ватто

О. Довженко

В.-А. Моцарт

5 НАЗВІТЬ ВІДОМІ СПОРУДИ, ЩО ЗОБРАЖЕНІ. У ЯКОМУ СТИЛІ ВОНИ ЗБУДОВАНІ?

КОРОТКИЙ СЛОВНИК-ДОВІДНИК

АБРИС — лінійні контури зображеної фігури або предмета. Те ж, що й контур.

АВАНГАРДИЗМ — загальна назва різних напрямів у мистецтві ХХ століття, для яких характерні розрив із традицією реалістичного художнього образу, пошуки нових засобів вираження і формальної структури твору.

АВТОПОРТРЕТ — портрет, у якому художник зображує самого себе. У цьому випадку автор твору і модель поєднуються в одній особі.

АКТОР — виконавець (професіонал) ролей у театральних виставах.

АКЦЕНТ — в образотворчому мистецтві прийом виділення кольором, світлом, лінією або розміщення у просторі будь-якої фігури, особи, предмета, деталі зображення, на яку треба звернути особливу увагу глядача.

АНТИЧНІСТЬ — старожитність, стародавня культура, стародавнє мистецтво будь-якої країни чи регіону земної кулі.

АПЛІКАЦІЯ — зображення, створене з різнокольорових шматків паперу або тканини, приклеєних або пришитих до паперу, полотна та ін. Аплікацією називається і сам спосіб виконання цих творів.

АРХІТЕКТУРА — мистецтво проектування, спорудження та художнього оздоблення будівель; будівельне мистецтво.

АХРОМАТИЧНІ КОЛЬОРИ — див. *Хроматичні кольори*.

БАЛЕТ — 1) Вид театального мистецтва, що поєднує танець, музику і драматичний задум. 2) Театральна вистава з певним сюжетом, який розкривається засобами танцю, міміки та музики. 3) Колектив артистів, виконавців цієї вистави.

БАЛЕТМЕЙСТЕР — фахівець-хореограф, який здійснює постановку балетів, танців, хореографічних сцен в опері.

БАРОКО — художній стиль європейського мистецтва кінця XVI — середини XVIII століття, що характеризувався примхливістю форм і декоративною пишністю.

БІБЛІОТЕКА — 1) Установа, культурно-освітній заклад, де зберігаються та видаються читачам книги, журнали та ін., а також здійснюються популяризація і пропаганда літературних творів. 2) Приміщення, кімната для зберігання книжок; книгосховище.

ВІДТІНОК — 1) Зміна, іноді мало помітна, кольору натури під впливом довкілля. 2) Незначна різниця у фарбах за світлосилою, насиченістю, кольоровим тоном. Наприклад, червоний колір краплака має холодніший, а кіновар — тепліший відтінок тощо. 3) Різниця в будь-якому кольорі при його переході від холодного до теплого і навпаки.

ВІТРАЖ — живопис на склі прозорими фарбами або картина (композиція, орнамент), складена з шматків різнокольорового скла, скріпленого металевим (часто свинцевим) переплетенням. Вітраж — один із видів монументально-декоративного мистецтва, що служить для заповнення віконних та двірних отворів. Художній ефект створюється світловими променями, що проходять крізь скло. Вони надають підвищеної насиченості кольорам і викликають гру кольорових та світлових рефлексів в інтер'єрі. Ці декоративні властивості вітражів цінувалися ще в Середні віки головним чином при оформленні готичних соборів. Важливе місце мистецтво вітражів посіло в радянській архітектурі, в першу чергу в Прибалтиці. У сучасній архітектурі використовуються не тільки поєднання кольору, а й фактура скла.

ГАЛЕРЕЯ — спеціальне приміщення, художній музей, у якому розміщені для огляду твори мистецтва.

ГАРМОНІЯ — в образотворчому мистецтві: поєднання форм або кольорів, взаємозв'язок частин зображення; у музиці: засіб музичної виразності; закономірне поєднання тонів в одночасному звучанні.

ГІМН — 1) Урочиста пісня, прийнята як символ державної або класової єдності. 2) Урочиста хвалебна пісня або музичний твір на честь кого-, чого-небудь.

ГОТИКА — художній стиль європейського пізнього Середньовіччя, який найяскравіше виявився в архітектурі й характеризувався легкими гострокінцевими будівлями, стрімко спрямованими вгору, та численним оздобленням скульптурами, склом і витонченим різьбленням із каменю.

ГРАВЮРА — один із видів графіки, який дозволяє отримати друкарські відбитки художніх творів, виконаних на твердому матеріалі (дереві, металі, лінолеумі та ін.). *Естамп* — гравюра, весь процес виготовлення якої виконується художником від початку до кінця власноруч. Поряд із цим існують гравюри, в яких малюнок та його відбитки роблять різні майстри. Розрізняють гравюру *станкову та книжкову*.

ГРАФІКА — вид образотворчого мистецтва, для якого характерна перевага ліній і штрихів, використання контрастів білого і чорного та менше, ніж у живопису, використання кольору. До графіки належать власне малюнок та різні види його друкованих репродукцій (гравюра, літографія тощо). Залежно від змісту і призначення, гравюри поділяються на: *станкову* (не пов'язану з літературним

текстом) — станковий малюнок, естамп; *підготовчу* — ескіз, нарис замальовки; *книжкову та журнально-газетну ілюстрацію*; *прикладну* — грамоти, марки, етикетки, реклами та ін.; *технічну* гравюру, *промисло-ву*, пов'язану з роботою художників-конструкторів.

ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО — вид образотворчого мистецтва. Художні засоби й декоративно-ужиткове мистецтво зазвичай підпорядковані практичному призначенню предмета і обумовлені особливостями матеріалу та техніки. Цьому мистецтву притаманна більша умовність, ніж, наприклад, станковому живопису. Декоративно-ужиткове мистецтво тісно пов'язане з побутом народу, тому для нього характерне використання народних традицій.

ДИЗАЙН — 1) Художнє конструювання та оформлення речей, переважно знарядь праці, промислової продукції та інтер'єру. 2) Галузь мистецтва і наукового знання; технічна естетика.

ДИСКО — 1) Стиль музики, переважно танцювальної, для якого характерні повторювана спрощена мелодія і жорсткий ритм. 2) Музика, переважно танцювальна, у цьому стилі.

ДЖАЗ — 1) Вид музичного мистецтва, що виник на зламі XIX—XX століть на основі поєднання європейської та африканської культур (поліритмія, темброва своєрідність, колективна імпровізація тощо). 2) Музичні твори, що належать до цього виду мистецтва. 3) Оркестр або ансамбль, що виконує такі музичні твори.

ДРАМА — 1) Літературний твір, побудований у формі діалогу без авторської мови і призначений для сценічного виконання. 2) Літературно-театральний твір серйозного, але не героїчного змісту (на відміну від трагедії та комедії). 3) Театр, у якому ставлять такі твори.

ДРАМАТУРГ — письменник, який створює драматичні твори.

ЕСТЕТИКА — наука про прекрасне в житті і мистецтві. Естетика вивчає основи та закономірності художньої творчості, ставлення мистецтва до дійсності, його роль у суспільному житті. У широкому значенні естетичне — прекрасне, красиве.

ЖАНР — поняття, що об'єднує твори за ознакою подібності тематики. Твори одного жанру відображають певну частину життя людини або природи. В *образотворчому мистецтві* (в основному, в живопису) розрізняють жанри: натюрморт, пейзаж, портрет, сюжетна картина (побутовий, історичний, батальний та ін.). У *музиці* — поняття, що означає різновид музичного твору, визначеного за різними ознаками (зміст, структура, засіб виразності, особливості виконання, склад виконавців, призначення та ін.). Слово «жанр» використовують також для визначення музики: оперний жанр, симфонічний жанр та ін.

ЖИВОПИС — один із головних видів образотворчого мистецтва. Твори живопису виконуються на площині полотна, картону, папері тощо різними яскравими матеріалами. Вирішальну роль у живопису як художній засіб виконує колір, що дозволяє дати найбільш повне, порівняно з іншими видами образотворчого мистецтва, відображення предметного світу. За призначенням розрізняють живопис *станковий*, *монументальний* (див. *Фреска*) і *декоративно-прикладний* (див. *Панно*).

ЗМІСТ І ФОРМА — в мистецтві взаємно обумовлені категорії. В них зміст вказує на те, що зображено й виражено у творі мистецтва, а форма — якими засобами це може бути досягнуто. У творах мистецтва зміст не може бути виражений без образної форми.

ІДЕЯ — головна думка твору, що визначає його зміст і образну будову, виражені у відповідній формі.

ІЛЮСТРАЦІЯ КНИЖКОВА — різновид мистецтва графіки, що втілює образи літературного твору, його зміст. Ілюстрація книжкова є також частиною книжкового оформлення, тому її особливості обумовлюються не лише змістом книжки, але й зовнішніми якостями: форматом сторінки, характером шрифту та ін.

ІМПРЕСІОНІЗМ — художній стиль у мистецтві, що виник наприкінці XIX ст. і прагнув відтворити найтонші суб'єктивні відчуття й переживання митця, скороминучі враження тощо.

ІНТЕР'ЕР — 1) Архітектурно й художньо оздоблена внутрішня частина будинку, приміщення. 2) Картина, малюнок та ін., на яких зображено внутрішню частину будь-якого приміщення.

КАНТАТА — 1) Великий урочистий музичний твір, який виконують солісти і хор у супроводі оркестру. 2) Старовинний ліричний вірш, написаний з нагоди якої-небудь урочистої події; ода.

КАРТИНА — живописний твір, самостійний за призначенням. Картини бувають різних жанрів. На відміну від етюда, картина може відобразити дійсність із найбільшою глибиною, в закінченій та продуманій у цілому та в деталях формі.

КВАРТЕТ — 1) Музичний твір для чотирьох виконавців. 2) Гурт виконавців (музикантів або співаків) із чотирьох осіб.

КЕРАМІКА — твори декоративно-ужиткового мистецтва, скульптури та вироби утилітарного призначення, виконані з обпаленої глини різних сортів і різного оброблення. Кераміка обливна, розфарбована, розписна (підглазурним і надглазурним розписом) вирізняється великими декоративними якостями і прекрасними колористичними можливостями. Кераміка слугує не лише прикрасою інтер'єрів, вона — незамінний архітектурно-будівельний матеріал і засіб декоративного оформлення будівлі.

КІНОМИСТЕЦТВО — мистецтво відтворення на екрані за допомогою кінематографа зображень, які викликають враження живої дійсності.

КЛАСИЦИЗМ — 1) Художній стиль європейського мистецтва XVII—початку XIX століть, сутність якого полягала в наслідуванні мистецтва та поезії Стародавньої Греції, Риму та в дотримуванні системи суворих правил відтворення дійсності. 2) Один із основних архітектурних стилів цього періоду, який послідовно розвивав традиції архітектури Античності й епохи Відродження.

КОЛІР — один із головних художніх засобів живопису. Зображення предметного світу, різноманітних властивостей і особливостей натури у живописі передаються шляхом співвідношення кольору та кольорових відтінків. До головних якостей кольору відносять: *кольоровий тон* — особливість кольору, що відрізняє його від інших кольорів спектру (червоний, синій, зелений та ін. кольори мають різний кольоровий тон); *світлосилу кольору* — здатність того чи іншого кольору відбивати світлові промені. Розрізняють світліші й темніші кольори; *насиченість (інтенсивність) кольору* — кількість певного кольорового тону в даному кольорі. Насиченість кольору фарбою може змінюватися в результаті розбавлення її водою (в акварелі) або від додавання до неї білил у масляному чи гуашевому живописі. Колір — один із найважливіших засобів створення художнього образу. Сила впливу кольору на почуття людини, здатність різних кольорів впливати на її настрій відіграють у живопису дуже важливу роль. Тут колір є елементом композиції твору. Не лише розподіл кольору та світла в картині, але й підбір кольору допомагає яскравіше виразити зміст твору, створити в ньому певний настрій. Крім того, колір у живописі має й естетичне значення. Картина своїми фарбами, красою колориту повинна викликати у глядача почуття естетичної насолоди. Цією якістю наділені твори живописців різних епох.

КОЛАЖ — творчий жанр, у якому твір створюється із вирізаних різноманітних зображень, наклеєних на папір або полотно.

КОЛОРИТ — особливість кольорової та тональної побудови твору. У колориті відображаються кольорові властивості реального світу, але при цьому відбираються лише з тих, які відповідають певному художньому образу. Колорит у творі подається зазвичай як поєднання кольорів, що мають певну єдність.

КОМПОЗИЦІЯ — в образотворчому мистецтві: побудова твору, узгодження його частин, які відповідають його змісту. У композиційному вирішенні твору має велике значення вибір найкращої точки зору на зображуване, підбір і постановка живої моделі або предметів. Композиційна побудова включає розміщення зображення у просторі (тривимірному у скульптурі, на площині — у живопису та графіці). У музиці — побудова музичного твору, розташування та співвідношення його частин.

КОНЦЕРТ — 1) Прилюдне виконання музичних творів, балетних, естрадних та ін. номерів за певною програмою. 2) Великий музичний твір для одного інструмента, що виконується в супроводі оркестру. 3) Форма поліфонічної вокальної або вокально-інструментальної музики, яка спирається на зіставлення двох або більше партій.

КОНСТРУКЦІЯ — в образотворчому мистецтві: сутність, характерна особливість побудови певної форми в натурі та зображенні, що передбачає зв'язок частин у цілому та їх співвідношення.

КОНТРАСТ — в образотворчому мистецтві: поширений художній прийом, що являє собою зіставлення будь-яких протилежних якостей, що сприяють їх посиленню. Найбільше значення має кольоровий та тональний контраст. Кольоровий контраст полягає у співвідношенні додаткових кольорів або кольорів, що відрізняються один від одного за світлонасиченістю.

КУЛЬТУРА — сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії. Рівень розвитку суспільства у певну епоху.

ЛІБРЕТО — 1) Літературний текст великого музично-вокального твору (опери, оперети та ін.). 2) Літературна основа балету або кінофільму. 3) Стислий виклад змісту опери, балету тощо, який зазвичай видається окремою книжечкою.

ЛІТЕРАТУРА — 1) Уся сукупність наукових, художніх та ін. творів того чи іншого народу, періоду або всього людства. 2) Вид мистецтва, що зображує життя, створює художні образи за допомогою слова. Сукупність творів цього виду мистецтва.

МИСТЕЦТВО — творче зображення дійсності в художніх образах, творча художня діяльність.

МОДЕРНІЗМ — художній стиль мистецтва, загальна назва різноманітних художніх напрямів у мистецтві (модерн, фовізм, кубізм, сюрреалізм, абстракціонізм, супрематизм та інші), що спираються на принципово нову систему, в порівнянні з традиційним мистецтвом.

МОЗАЙКА — один із видів монументального живопису. Зображення складається з безлічі кольорових шматочків натуральних каменів, кольорового скла (смальти), керамічних плиток та інших твердих матеріалів, щільно прилаштованих один до одного і прикріплених до основи (стіни, стелі та ін.) за допомогою спеціальної мастики, цегли та інших сполучних речовин.

МУЗЕЙ — 1) Культурно-освітній та науково-дослідний заклад, що збирає, вивчає, експонує і зберігає пам'ятки матеріальної та духовної культури, природничо-наукові колекції тощо. 2) Приміщення такого закладу.

МУЗИКА — 1) Мистецтво, що відображає дійсність у художньо-звукових образах. 2) Твори такого мистецтва, сукупність їх.

МЮЗИКЛ — музично-сценічний твір, який використовує різноманітні жанри і виразні засоби сучасної естрадної та побутової музики, хореографії, оперети, опери.

ОБРАЗ — форма відображення дійсності в мистецтві, форма художнього відтворення дійсності. В *образотворчому мистецтві* образ є чуттєво-конкретним, наочним вираженням ідеї. У *музиці* — узагальнення відображення явищ дійсності і духовного світу людини. Музичний образ є головним носієм ідейно-художнього змісту твору.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО — живопис, графіка, скульптура. До них належать також і декоративно-прикладне мистецтво. Всі вони відображають дійсність у зорових наочних образах. Образотворчі види мистецтва іноді називають просторовими, оскільки вони відтворюють видимі форми в реальному або умовному просторі. На відміну від часових видів мистецтва (музики, театру, кіно), у яких дія розвивається в часі, у творах образотворчого мистецтва у кожному конкретному випадку відображається один певний момент.

ОПЕРА — 1) Музично-драматичний твір, що поєднує інструментальну музику з вокальною й призначений для виконання в театрі. 2) Театральна вистава, що відтворює такий твір на сцені.

ОПЕРЕТА — 1) Музично-драматичний комедійний твір, здебільшого розважального характеру, в якому спів і танець поєднуються з розмовним діалогом. 2) Театральна вистава, що відтворює такий твір на сцені.

ОРАТОРІЯ — великий музичний твір для хору, співаків-солістів і симфонічного оркестру, написаний на драматичний сюжет і призначений для концертного виконання.

ОРНАМЕНТ — візерунок, зазвичай відрізняється ритмічним розташуванням одних і тих же декоративних мотивів, які створюються шляхом переробки і стилізації зображення різноманітних предметів реального світу або поєднання геометричних форм. Орнамент може бути виконаний за допомогою різних технік. Він завжди слугує прикрасою предметів, інтер'єрів тощо.

ПАННО — твір живопису або скульптури (барельєф) декоративного характеру. Він призначений для певного і постійного місця в інтер'єрі або на фасаді будівлі. Панно зазвичай слугує для оздоблення стін, стелі та ін. Тісний зв'язок з архітектурою зближує панно з монументальним живописом. Але, на відміну від останнього, панно пишуть на полотні, прикріпленому до підрамника подібно до звичайної станкової картини. Форма панно підпорядковується формі обраного для нього місця.

ПІСНЯ — 1) Словесно-музичний твір, призначений для співу. 2) Невеликий ліричний вірш, поетичний твір, написаний в музично-поетичному стилі.

ПЛАСТИКА — 1) Мистецтво ліплення форм у малюнку, живопису та скульптурі. 2) Виразність живописних прийомів, артистичність, свобода й легкість у роботі пензлем у живописі. 3) Виразність форми в скульптурі й у графічних та живописних зображеннях. 4) Те саме, що й скульптура. До пластики найчастіше відносять твори скульптури, виконані з м'яких пластичних матеріалів — глини, воску, пластиліну тощо. Пластикою називають також техніку роботи з цими матеріалами. У *хореографії* — мистецтво ритмічних, гармонійних рухів тіла.

ПОП-МУЗИКА — напрям у сучасному музичному мистецтві, розрахований на невибагливого масового слухача; музика, написана в дусі цього напрямку.

ПОРТРЕТ — жанр образотворчого мистецтва, а також твір, присвячений зображенню певної людини або декількох людей (парний, груповий портрет тощо).

РЕАЛІЗМ — основний метод художнього пізнання і правдивого відображення об'єктивної дійсності в її типових рисах, а також напрям у літературі та інших видах мистецтва, представники якого застосовують цей метод.

РЕЖИСЕР — постановник спектаклю, кінофільму, естрадно-концертної програми, циркової вистави та ін.

РЕЛЬЄФ — вид скульптури. На відміну від круглої скульптури, об'єм рельєфу частково виступає над площиною. Існують різні види рельєфу: барельєф («ба» французькою — низький), у якому фігури виступають за межі площини не більш, ніж на половину свого об'єму; горельєф («го» французькою — високий), у якому фігури можуть майже повністю виступати над площиною; углиблений, або анкре, в якому зображення врізане в глибину площини, нижче його поверхні. *Рельєфне зображення* — енергійне ліплення об'ємної форми тоном або кольором.

РЕНЕСАНС — 1) Період ідеалістичного і культурного розвитку в ряді країн Європи, що внаслідок зародження капіталізму прийшов на зміну Середньовіччю у XIV—XVI століттях; Відродження. 2) Архітектурний стиль епохи Відродження, який змінив готичний і сприйняв елементи греко-римської архітектури з великою кількістю рельєфних прикрас.

РИТМ — одна з особливостей композиційної побудови творів. Найпростіший вид ритму представляє собою рівномірне чергування або повторення будь-яких частин (предметів, форм, елементів візерунку, кольорів, мелодії тощо); найчастіше проявляється в монументальному, декоративно-прикладному мистецтві, хореографії, архітектурі, музиці.

РОК — музичний стиль, що виник у другій половині XX століття; характеризується чітким ритмом, застосуванням електро-музичних і ударних інструментів.

РОМАНС — 1) Невеликий словесно-музичний твір, зазвичай ліричного змісту для голосу з музичним супроводом (фортепіано, гітари, арфи та ін.). 2) В інструментальній музиці — невелика п'єса наспівного мелодійного характеру. 3) Невеликий ліричний, переважно інтимного характеру вірш, покладений на музику.

РОМАНТИЗМ — 1) Художній стиль європейського мистецтва, що виник наприкінці XVIII — на початку XIX століть; його представники боролися проти канонів класицизму, висували на перший план інтереси особистості та почуття і використовували у своїй творчості історичні та народно-поетичні теми. 2) Художній метод літератури та інших видів мистецтва, проияний оптимізмом і прагненням показати в яскравих образах високе призначення людини.

СИМВОЛІЗМ — Художній стиль європейського мистецтва кінця XIX — початку XX століть, що ґрунтується на суб'єктивно-ідеалістичній філософії, проголошував головним художнім прийомом символ як вираження незбагненої суті предметів і явищ.

СИМФОНІЯ — 1) Великий музичний твір для оркестру з кількох частин, що відрізняються одна від одної характером музики й темпом. 2) Гармонійне сполучення різноманітних звуків, кольорів, тонів та ін.

СКУЛЬПТУРА — 1) Вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну або рельєфну форму і виготовляються способом витісування, виливання, різьблення, ліплення тощо з твердих чи пластичних матеріалів, каменю, металу, дерева, глини та ін. 2) Твір цього виду мистецтва (статуя, бюст, барельєф).

СОНАТА — інструментальний музичний твір, що складається із трьох різних щодо характеру і темпу частин, з яких одна має форму алегро.

СТАНКОВЕ МИСТЕЦТВО — назва походить від станка (станок у скульптора, мольберт у живописця). Твори станкового мистецтва завжди мають самостійне значення. Їх ідейно-художні особливості не залежать від оточення, в якому вони перебувають. На відміну від творів *монументального та декоративно-прикладного мистецтва*, вони не призначені для певного місця (в приміщенні, в просторі) або з декоративною метою. У зв'язку з цим при їх створенні використовуються інші художні засоби. Наприклад, зазвичай дається більш тонка й ґрунтовна передача кольорових і тональних відносин і більш складна, в подробицях розроблена психологічна характеристика персонажів.

СТИЛЬ — 1) Спільність ідейно-художніх особливостей творів різних видів мистецтва певної епохи. Виникнення й зміна стилю визначаються

ходом історичного розвитку людського суспільства, але в один і той же час може існувати декілька різноманітних або навіть протилежних за своїм характером стилів (наприклад, класицизм і бароко). 2) Національна особливість мистецтва (китайський стиль, мавританський та ін.). 3) Поняттям «стиль» іноді визначають окремі специфічні художні ознаки творів мистецтва або пам'яток матеріальної культури (наприклад, чорнофігурний стиль у грецькому живопису). 4) Кажуть також про стиль групи художників або одного художника, якщо їхня творчість вирізняється яскравими, індивідуальними рисами.

СЮЖЕТ — 1) У сюжетній картині: конкретна подія або явище, зображене у творі. Одна й та сама тема може бути передана в безлічі сюжетів. В образотворчому мистецтві сюжетними, в першу чергу, є твори побутового, історичного та батального жанрів. 2) У більш широкому понятті під сюжетом розуміють будь-який об'єкт живої натури або предметного світу, взятий для зображення, у тому числі окремий предмет. Зазвичай сюжет замінює поняття мотиву, покладеного за основу твору (особливо пейзажу).

СЮІТА — 1) *Музичний твір*, що складається із декількох самостійних частин, об'єднаних спільним художнім замислом. Частини сюїти зазвичай контрастують між собою, хоча є нарізно завершеними п'єсами, зі своїм змістом. 2) *Хореографічна композиція*, що складається із декількох танців, об'єднаних однією схемою.

ТАНЕЦЬ — 1) Вид мистецтва, в якому художній образ створюється пластичними та ритмічними рухами людського тіла. 2) Виконання таких рухів. 3) Музичний твір у ритмі, стилі й темпі музики до таких рухів.

ТВОРЧИЙ ПРОЦЕС — процес створення художнього твору, починаючи від зародження образного замислу до його втілення, процес перетворення спостережень за дійсністю в художній образ.

ТЕАТР — 1) Вид мистецтва, що зображує життя в сценічній дії, яку виконують актори перед глядачами. 2) Установа, організація, що здійснює сценічні вистави певним колективом артистів. 3) Приміщення, будинок, у якому відбуваються вистави. 4) Вистава, спектакль.

УВЕРТЮРА — 1) Оркестрова п'єса, що є вступом до опери, балету, драми, кінофільму тощо. 2) Самостійний оркестровий твір сонатної форми.

ФОЛЬКЛОР — народна творчість.

ФОТОГРАФІЯ — 1) Засіб одержання зображення кого-, чого-небудь на світлочутливому матеріалі за допомогою спеціального оптичного апарату. 2) Зображення, відбиток, одержаний таким способом; знімок, фотокартка.

ФРЕСКА — один із основних видів монументального живопису. Зв'язуючою речовиною у фарбах тут служить водяний розчин вапна або

вода. У сполученні з речовиною штукатурки на стіні (стелі) вони утворюють міцний пласт фарби.

ХОРЕОГРАФІЯ — 1) Мистецтво створення танцю і танцювальних вистав. 2) Запис рухів танцю за допомогою системи умовних знаків.

ХОРЕОГРАФ — майстер хореографії; балетмейстер.

ХРОМАТИЧНІ КОЛЬОРИ — кольори, що мають особливу якість (кольоровий тон), яка відрізняє один колір від іншого. Хроматичні кольори — кольори сонячного спектра, утвореного при переломі сонячного променя (червоний, жовтий та ін.). Умовно кольори спектра розміщуються по «кольоровому колу». Ця шкала кольорів має велику кількість переходів — від холодних до теплих. Ахроматичні кольори — білий, сірий, чорний. Вони не мають кольорового тону і розрізняються тільки за світлосилою.

ХУДОЖНІ ЗАСОБИ — всі образотворчі елементи й художні прийоми, які використовує художник для вираження змісту твору. До них належать: композиція, перспектива, пропорції, світлотінь, колір, штрих, фактура та інші.

ЗМІСТ

Розділ І. МИСТЕЦТВО В ПРОСТОРІ КУЛЬТУРИ

Тема 1. Види і мова мистецтва.....	4
Тема 2. Візуальні мистецтва	14
Архітектура	14
Скульптура	19
Графіка.....	23
Живопис	30
Художня фотографія	37
Декоративно-ужиткове мистецтво	40
Тема 3. Жанрова палітра музичного мистецтва	50
Світ інструментальної музики.....	52
Вокальна музика	56
Жанри хорової музики	59
Музично-театральні жанри	60
Музичні відкриття XX століття	64
Тема 4. Театр як синтез мистецтв	74
Основні елементи художньо-образної мови театрального мистецтва	74
Театральні професії	78
Тема 5. Екранні мистецтва	84
Виникнення кіномистецтва	84
Перші художні засоби кінематографа	86

Види кінематографа. Видатні режисери світового кіно	88
Жанри художнього кінематографа	93
Телебачення як мистецтво і засіб комунікації.....	95
Тема 6. Поліхудожній образ світу	98
Перевірте себе.....	101

Розділ II. ОСНОВИ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ

Тема 1. Художня культура як духовне явище.....	102
Загальне уявлення про культуру та її значення в суспільстві	102
Художня культура — взаємодія народної та професійної, світської та релігійної культур	105
Тема 2. Художня культура і світ людини	110
Культура і людина в сучасному світі	110
Відображення емоцій, почуттів, думок, мрій людини у цінностях культури	113
Художня культура як засіб самопізнання і творчої самореалізації особистості	116
Тема 3. Художні напрями та стилі	118
Періодизація розвитку художньої культури.....	118
Особливості культур Заходу та Сходу	121
Загальна характеристика художніх стилів.....	123
Художні напрями мистецтва XX століття: від модернізму до постмодернізму.....	152

Галерея художніх напрямів мистецтва модернізму	155
Тема 4. Художня культура і середовище.....	160
Форми збереження культурної спадщини. Провідні мистецькі заклади світу	160
Дизайн і реклама	175
Роль засобів масової інформації у поширенні мистецьких цінностей.....	179
Тема 5. Художня культура рідного краю.....	184
Пам'ятки культури і мистецтва рідного краю.....	184
Театри та музеї.....	202
Регіональні центри народних промислів і ремесел.	215
Етнорегіональний фольклор	224
Тема 6. Полікультурний образ світу	228
Перевірте себе.....	238
Короткий словник-довідник.....	242

Гавриловський В. О.

Навчальне видання

*НАЗАРЕНКО Наталія Володимирівна
ГАРМАШ Людмила Вікторівна
ЧЕН Наталія Володимирівна
МАКАРЕНКО Ганна Михайлівна
МІЩЕНКО Наталія Іванівна
МІЛОВІДОВА Олена Всеволодівна
НІКОЛАЄНКО Ольга Олександрівна*

ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА

Підручник для 9 класу
загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видає за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Відповідальна за випуск *О. О. Билина*
Макет, художнє оформлення та художнє редагування *М. М. Молчанов*
Комп'ютерне макетування *М. О. Гречаник*
Технічний редактор *Є. І. Таглін*
Редактор *О. В. Гончаренко*

Підписано до друку 07.06.09. Формат 70х100/16. Папір офс.
Гарнітура шкільна. Друк офс. Ум. друк. арк. 15,6.
Обл.-вид. арк. 17,45. Наклад 200 000 пр. Зам. № 9-071.

Видавництво «Оберіг»
61140, м. Харків, проспект Гагаріна, 62, к. 97.
Свідоцтво про держреєстрацію ДК № 3045 від 07.12.2007 р.
Набір та верстка комп'ютерного центру видавництва «Оберіг».

Віддруковано у ТОВ «Оберіг»
61140, м. Харків, проспект Гагаріна, 62, к. 97.
Свідоцтво про держреєстрацію ДК № 3045 від 07.12.2007 р.